

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANDONIA

Küçük Asya'dan Göç

Ertuğrul Aladağ

MARENOSTRUM

Ertuğrul Aladağ'ın dizimizde daha önce yayımlanan Kentimin Öyküsü / Muğla'da Rum İzleri adlı kitabı büyük bir ilgi uyandırdı. Şimdi "Andonia" ile öykünün deniz ötesindeki devamını okuyacaksınız. Muğlalı hemşerilerin anavatan toprağından kopuşları ve kendilerini yeni bir dünyada yeniden yoğurmanın zorlu kavgası... "Bizden" olanların "Onlar" yapılmasının acılı oluşum tarihi... Bir daha yaşanmasını istemediğimiz bir tarih...

Etnik arındırma yönteminin ne kadar insanlık dışı ve toplumları daraltıcı bir yöntem olduğunu yakın tarihlerde yaşanan trajik deneyler bir kez daha gösterdi. Tarihin "keşke olmasaydı" türünden değerlendirmelerle anılmasını istemiyorsak, birlikte yaşamayı ve ortak yaşam kültürünü savunmamız, insanların kimliklerine saygı göstermeyi öğrenmemiz, bunu hep birlikte yapmamız gerekiyor.

Kentimin Öyküsü ile tanıdığınız Ertuğrul Aladağ'ın bu yeni çalışmasını da beğeni ile karşılayacağınıza inanıyoruz.

Aladağ, 1964 yılında Muğla'da doğdu. Çocukluğunda Muğla sokaklarında ve "Hayatlarında" (avlu) çok oyun oynadı. Kendi deyimiyle "geleneksel Muğla Evi yaşamının" içinde büyüdü. İlk ve Orta okulu bitirdikten sonra dört yıllık Muğla İnşaat Teknik Lisesi'nden 1983'de, Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünden de 1987 yılında mezun oldu. Aynı yıl Mimar Sinan Üniversitesi Restorasyon Ana Bilim Dalı'nda master eğitimine başladı. 1990'da master eğitimini bitirerek uzmanlık ünvanı aldı. Muğla'da açtığı büroda Restorasyon proje ve uygulamalarını ayrıca merakla beklediğimiz araştırmalarını sürdürüyor.

BELGE YAYINLARI: 234
MARENOSTRUM DİZİSİ: 10

ANDONİA
KÜÇÜK ASYA'DAN GÖÇ
ERTUĞRUL ALADAĞ

Birinci Baskı: Eylül 1995

Dizgi: Belge

Düzeltili: Belge

Uygulama: Kıymet

Kapak Tasarımı: Zehra Şenoğuz

Kapak Baskı: Orhan Ofset

İç Montaj: Adım Grafik

İç Baskı: Ceylan Ofset

Cilt: Güven Mücellithanesi

belge
yayınları

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK

Divanyolu Caddesi Işık Sokak

Ali Faik İşhanı No: 5/6

Sultanahmet/İSTANBUL

Tel: (212) 516 81 98

Faks: 638 34 58

Ertuğrul Aladağ
ANDONIA
Küçük Asya'dan Göç

MARENOSTRUM

Zaharyadis'e

Kardeşim Ertuğrul'a,

*Halide Edip Adivar'ın dediği 'Zavallı Türkler,
Zavallı Rumlar' klışesini kırmak için yaptığın ça-
lışmalarında başarılı olman dileğiyle câmi gönülden
sevgilerle.*

*Atina'daki Kardeşin
Venos Zaharyadis*

72 YIL ÖNCEKİ "AYRILIK"

Tanrım nedir bu başımıza gelenler? Ne yaparız biz erkeklerimiz olmadan? Üstelik de hep okumuş yazmışları sürüyorlar. Bu kadınlar çocuklarını nasıl besler? Genç kızlarımızı kim korur? Bu güzelim kızlara yazık olacak... Çok kötü günler gelecek. Hepimiz namusumuzu, hayatımızı kaybedeceğiz!.. Öyle değil mi Emanuil? Konuşsana!.. Küçük bir çocuk gibi ağlamaktan başka şey gelmez mi elinden? Konuş! Konuş! Belki bir daha bir birimizi göremeyeceğiz. Kavgaya bile edemeyeceğiz. Bu çocuk babasını hiç hatırlamayacak belki de!., Daha beş yaşında. Sen bari konuş, küçük Konstantin! Sen bari ağlama .

Emanuil:

- Kes! Kes! Kes artık Andonia! Zaten mahvolmuşuz! Ben bilmiyor muyum bunları? Konuşmakla elimize bir şey mi geçecek? Ama tamamıyla kötümser olmayalım. Etem Bey söz verdi. Sana ve Kosta'ya bir şey olmayacak, o sizi gözetecek. Biz nasıl olsa geliriz. Pek yakında her şey düzelecek. Gazeteleri okumuyor musun?

- Ne gazetesinden bahsediyorsun? Burada kanun mu kaldı ki, gazetelerin söylediği doğru çıkacak. Sen açıklayabiliyor musun sürülüşünüzün gerçek nedenini? Haa! Söylesene! Zaten hep o gazete yüzünden. Taa İzmir'den buraya gelene kadar, ayakkabıya sardığın Rum gazetesini farketmedim mi? Türkler de görürler tabi.. Sonra da casus bellenirsin Emanuil.

- Andonia! Kes artık, alakası yok. O bizim kuruntumuz. Neyse pek fazla zamanımız kalmadı. Hadi kandili söndür de biraz uyuyalım. Yarın dağ taş yürüyeceğiz. Nereye gideceğimiz belli değil. Kimimizi Erzurum'a, kimimizi Malatya'ya süreceklermiş. Galiba beni de Kayseri'ye süreceklermiş.

Andonia, kapının yanındaki ikonostiğine* doğru yavaşça döndü ve haç çıkararak ikonalarını tek tek öptü..Gözyaşları yanaklarını sırlı sıklam yapmıştı. İkonalar da ıslandı. Bu arada duvarlarını da ediyordu. En çok sevdiği, gümüş Panaia Eleusa ikonasını tekrar tekrar öptü. Bu kötü günlerinde yardım etmeyecek de ne zaman edecekti? Kandilin ışığını biraz kıstı. Emanuil'in uyması gerektiğini de biliyordu. Uykusuz kalması daha çabuk ölmesine sebep olabilir diye düşündü. Öyle ya, o, dağ, taş günlerce yürüyecekti. Sürgünlere at, eşek verilmezdi ki.. Hemen yatağı serdi ve çarşafı yazdı.** Emanuil:

- Karımın yanında, onun mis gibi kokan çarşaflarında son bir kez yatayım bari, dedi ve yavaşça yatağa kıvrıldı. O koca adam sanki küçük bir çocuk olmuştu. Masumlaşmıştı. Andonia bunları farkediyordu, ancak ne yapabiliirdi ki? Kahroluyordu. Kocası olan bu güçlü adam şimdiden yıkılmıştı. Bir kaç saat sonra onu bir daha göremeyeceğinden emindi. O, sürgünleri 1912 harbinden biliyordu. O zaman da sürülmüştü bir çok erkek. Çoğu kaybolmuştu. Geriye dönen pek az olmuştu. Dönmeyenler ya ölmüş, ya da başka yerlere yerleşmek zorunda kalmışlardı. Bu arada olayları anlamaya çalışan Kosta:

- Anne, babam niye gidiyor? Niye bir daha geri gelmeyecek? Niye hep ağlıyorsunuz? Hiç mi gelmeyecek? Hani beni çayıra götürecekti baba? Hem ben gece karanlığından çok korkuyorum. Hırsızlardan, kötü adamlardan bizi kim koruyacak, gidersen eğer? Biz de seninle gelelim! Biz de gidelim anne! Lütfen anne! Ben bağımsız kalamam, korkarım anne! Lütfen, lütfen anne...

Andonia ne diyeceğini bilemedi. Hiçkırıkları nefes almasını engelliyordu. Bu durumu çocuğa anlatmanın güç olduğunu Emanuil de biliyordu. İkisi de birşey söyleyemediler. Ama bir süre sonra Kosta'yı göğsüne bastıran Andonia:

- Yavrum, korkma, ben yok muyum? Hem baban kış başlamadan dönecek. Para kazanmaya gidiyor. Sana güzel elbiseler, oyuncaklar getirecek. Defter kitap da getirecek. Artık sen kocaman

* Muğla Evlerinde içerde, kapının yanındaki yüklük üzerinde bulunan küçük mihrap. Meryem'in, İsa'nın ve azizlerin resimlerinin konulduğu ve kandil yakıldığı kutsal bölüm. (E.A.)

** Yazmak: Sermek, açmak anlamında yerel bir söyleyiş. (E.A.)

adam oldun, okula gideceksin. Büyük adamlar gibi olacaksın. Öyle değil mi babası?

Emanuil başını yavaşça "evet" dercesine iki defa salladı. Ama Kosta söylenenleri anlamıyordu, sadece kötü olayları hissediyordu.. Andonia, Emanuil'e hemen yatmasını söyledi. Kandilin ışığını iyice kısıp yatağa girdiler. Kosta da aralarındaydı. Zaten hassas ve duygulu bir çocuktü. Üstelik tek çocuktü.

O gece Saburhane'de bir çok evin ışığı sönmemişti. Zayıf titrek kandil ışıkları, ailelerin, kadınların, kızların, çocukların ve de erkeklerin acılarını bir yıldız gibi karanlığa taşıyordu. Evlerde konuşulanları tahmin etmek zor değildi. Halbuki sıcak Ağustos gecesinde, insanlar evlerin içlerine mi çekilirlerdi eskiden? Yoo! Hayır. Herkes eğlencesine giderdi. Yani yakın akrabalarına, arkadaşlarına, komşularına... O gece tek yapılan şey göz yaşı dökmektü. Tüm Rumlar acı içinde kıvranıyorlardı. Çoğu kadın bu acıya dayanamadı. Ya hastalandı, ya da öldü. Çocuklar da öyle, hele o küçük bebekler, onların hiç şansı yoktu. Babasız büyüyeceklerdi. Belki de babalarını hiç bilmeyeceklerdi. Üstelik sürgüne gidecek olan bu erkekler Rumların ileri gelenleri idi. Çoğu doktor, tüccar, avukat gibi okumuş yazmış dünya görmüş ve zengin insanlardı. Ve toplam kırk kişiydiler. Yazık olacaktı bu insanlara. Tabii kalanlara da.

Neyse ki, Andonia'nın Türk doktor ve eczacı dostları vardı. Babasından dolayı tanınırdı. Babası çok ünlü bir ustaydı. Zaten Türkler de babasına "Mimari Efendi" diyorlardı. Muğla'da hem Rumların hem Türklerin ev yaptırdığı en ünlü ustaydı. Hep Hıristiyan çırakları vardı. Aynı zamanda belediyenin mimarıydı. Yakın köylerde de çok tanınırdı. Oralara çalışmaya gider, bol paralarla dönerdi. Kızlarına ipek elbiseler alırdı. O nedenle Muğlalılar çok iyi tanıyorlardı Andonia'yı. Babasının hatırı vardı. Birkaç yıl önce kışlayı bitirdikten bir süre sonra ölmüştü babası. Kışlanın tam üçyüz altmış beş tane kemeri vardı. Ortaya şadırvan yapmıştı. Hatta oraya mermer bir inek başı bile yapmıştı. Ağzından su akıyordu. Kısacası babası çok tanınmış bir insandı. O nedenle korkmuyordu Türklerden. Çünkü onlardan hiç düşmanlık görmemişti. Aksine çok dosttular. Hep davet ederlerdi. Yer içer eğlenirlerdi, beraberce. Hele yaz geldi mi, Türkler yaylaya göçerler ve Andoniaları da çağırırlardı. Hacı Kadi'nın konağında

kalırlardı. Tarladan kavun, karpuz toplar, kışlık yiyeceklerini hazır ederlerdi. Kahveler içilir, fallar bakılır ve oyunlar oynanırdı. Eğlence ve neşe içinde geçerdi günleri. Zaten yayla bol yeşillikli cennet gibi bir yerdi. Rumlar hayvan beslemedikleri için yaylaya göçmezlerdi. Ama Türk dostlarının davetleri üzerine sık sık giderlerdi yaylaya. Babası, Şerif Efendi'nin, Hacı Kadı'nın, Belediye'nin mimarıydı zaten. Hacı Kadı'nın saatli kulesini de babası yapmıştı. Muğla'daki daha birçok güzel, ünlü yapıyı da babası yapmıştı. Kısacası Muğla'nın bu güzelliğinde babasının payı çok büyüktü. Biraz sinirli bir adamdı ama herkes çok severdi. İşine çok özenirdi. Çok titiz ve çalışkandı da. Çırağı Vasil Usta'yla çalışırdı çoğunluk. Bir de Türk Hüseyin Usta'yı yetiştirmişti.

Andonia gece boyu gözünü kırpmamıştı. Ağladığını belli etmek de istemiyordu. Kosta çok etkileniyordu çünkü. Kocasını da uyandırmaktan korkuyordu. Zavallının evindeki son gecesiydi. Bir daha ne zaman aynı yatakta yatacaklardı kimbilir? Emanuil'siz tek başına, bir çocukla ne yapardı? Bunları düşünmekten kendini kurtaramıyordu.

Nihayet sabah olmuştu artık. O an iyice yaklaşmıştı. Kocasına son kez kahvaltı hazırlamıştı. Bazıları "üzülmeyin mutlaka geri dönecekler" diyorlardı ama, Andonia bir kadın ve anne olarak hissediyordu bir daha geri dönmeyeceklerini. Özellikle, Türk dostları hep bu şekilde konuşuyordu. Ancak onlar, bu acıyı yaşamadıkları için, daha iyi niyetli bakıyorlardı. Hiçbirisinin kocası, oğlu sürgüne gitmiyordu. Bu acıyı yaşamaları imkansızdı. Ama bildiği birşey vardı ki, bir çok Türk dostu onunla beraber ağlıyordu. Onlar da anlayamıyorlardı sürgünü. Çünkü sürülenler, kocalarının, babalarının can ciğer arkadaşlarıydı.

Andonia, avlu kapısının çingirak sesini duyar gibi oldu. Hemen avluya fırladı. Gelen Giritli Mutasarrıf Etem Bey'di. İçeri girdiler. Emanuil'e sarılır sarılmaz hıçkırmaya başlamıştı Etem Bey. Kolay mı, av arkadaşı, içki arkadaşı, birbirlerinden ayrılmayan iki dosttular. 1912 Harbinde, Emanuil'i sürgüne gitmekten Etem Bey kurtarmamış mıydı? Andonia:

-Etem Bey, bu sefer de kurtaramaz mıydın? Çok nüfuzlu insanın. Çok tanıdıkların var. Etem Bey:

-İnanın bu sefer çok zor. Bırakın beni, benden daha üst mev-

kilerdekiler de bir şey yapamaz. Bu sefer çok ciddi. Kötü günler gelecek. Ama söz veriyorum Emanuil, Andonia'ya, Kosta'ya ve hatta bütün Rumlara elimden gelen yardımı yapacağımı. Bunu yapacağımdan, -tabii elimden geldiği kadarıyla- emin olabilirsiniz.

Bu sırada dışardan ağlamalar, bağırımlar da duyulmaya başlamıştı. Kadınlar, anneler, kızlar hıçkıra hıçkıra ağlıyor, yas tutuyorlardı. Kadınlar, kocalarının boyunlarına sarılmışlar, kocalarının göz yaşıyla ıslanmış yanaklarını ağlaya ağlaya sürekli öpüyorlardı. Sanki, bir ömür boyu yetecek kadar öpüyorlardı. Erkekler de kendilerini tutamıyorlardı. Kimileri karısının göğsüne başını dayıyor, küçük bir çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Kimileri de erkek gibi davranmak çabasıyla mert görünmeye çalışıyordu, ancak her an patlayacak gibi öfkeliydiler. Jandarmalar evlerden tek tek gidecekleri topluyorlardı. Saburhane Meydanı'nda toplanmaya başladı insanlar. Bu meydanda, 1919'un Ağustos sıcağında, ağlamayan herhangi bir kimseyi görmeniz mümkün değildi. Kadınlar yakaları yırtılmış, saçları dağılmış bir şekilde, oradan oraya koşuyorlardı. Erkekler, yanlarına aldıkları erzak torbalarını sırtlarına vurmuşlardı bile. Jandarmalar, tek tek isim okuyup yoklamalarını yaptılar. Sonra da tek sıraya soktular sürgünleri. Meydanın çevresinde Rumlar kadar Türkler de vardı. Onlar da gözyaşlarını tutamıyorlardı. Hatta Andonia'yı Türk arkadaşları avutmaya çalışıyordu. Küçük çocuklar, son kez babalarının kucağındaydılar. Bir kaç dakika sonra ayrılık gerçekleşecekti. Tek sıra halindeki sürgünler, iyi giyimli, tıraşlı, okumuş yazmış insan görünümündeydiler. Sürgünler jandarmaların komutu ile, Tavas yoluna doğru yürümeye başladılar. O an yer sarsıldı. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar herkes bağırmaya başladı. Kimi babacığım gitme! Gitme! diye bağırıyor, kimisi de Oğlum! Yavrum! Evladım! diye hıçkırıyordu. Kadınlar, kocalarının gözlerine bakmaktan başka birşey yapamadılar. Hepsi için için yandı, kül oldu. Erkeklerini kaybediyorlardı. Uzun süre onlarla birlikte yürüdüler.

O günün gecesini herkes ikonasının başında veya kilisede dua ederek geçirdi. Uyumaları mümkün değildi. Küçük bebekler bile gece boyunca uyumadılar, ama ağlamadılar da. Biliyorlardı sanki annelerinin acılarını.

Ertesi günün sabahı, sürgüne gidenlerin evlerinden, işlerine

gölmek için çıkan erkek olmadı. Kadınlar kocasız, çocuklar babasız kaldı. Bu arada ortalıkta bir söylenti daha dolaşıyordu. Gülya bir hafta sonra on sekiz yaşından büyük tüm erkekler de sürecekti. Onlar da Erzurum, Malatya ve Kayseri'ye sürgüne gideceklerdi. Bu sefer anneler çıldırmaya başlamıştı. Kocalarını kaybetmek de acıydı, ancak biricik evlatlarını kaybetmek bambaşka bir acıydı. Bu dayanılır gibi değildi. Ama kimsenin elinden birşey gelmiyordu. Analar ne kadar çırpındılsa da fayda etmedi. Zaten söz sahibi, güç sahibi erkekler yoktu ki, onlara bile sahip çıkmamışlardı, bu gencecik delikanlıları nasıl koruyabilirlerdi? Aradan bir hafta geçti ki, o genç delikanlılar da tek sıraya sokuldular, aynı kadınlar, aynı analar bu sefer delikanlılarını yoluyorlardı, o ıssız bucaksız dağlara. Kimse bir şey söylemiyordu, ancak herkesin aklından geçirdiği şey, bu delikanlıların açlık, zorluk karşısında ölüp gidecekleriydi. Gözyaşları zaten bir haftadır akıyordu, kurumuştı göz pınarları, sesleri kısılmıştı, gözleri içine çökmüş morarmıştı uykusuzluktan, ağlamaktan. Kemikleri çıkmış, adeta deriye yapışmıştı, yemekten içmekten kesilmişlerdi. Bazıları da söyleniyordu; "bu zavallıları sürgüne götürüyoruz deyip, dağların arkasında kesivermesinler..."

Gene aynı sahneler yaşandı, ama bu sefer anaların, ninelerin, dedelerin yüreği daha fazla yandı. Şimdi artık, sadece kadınlar, yaşlılar ve on sekiz yaşından küçük genç çocuklar kalmışlardı. Evlere para girmiyordu, çalışan, üreten kesim yoktu artık. Sadece hazardan yiyen çoluk çocuk ve yaşlılar vardı. Bu ne kadar sürebilirdi? Bu insanlar ne yaparlardı paraları bitince, ürünleri tükenince? Kim tamir edecekti evleri, değirmenleri? Kim çalıştıracaktı kireç ocaklarını, değirmenleri? Kim yapacaktı yeni yeni yapıları?

Bir süre sonra yeni bir söylenti daha dolaşmaya başlamıştı. Gülya bu sefer de on beş yaşın üzerindeki erkekleri sürecekti. Kadınlar, analar, nineler, dedeler iyice çıldırmışlardı. On beş yaşından büyük olanlar demek, çocuklar demekti. Bu tecrübesiz, bıyıkları bile terlememiş çocukların başına neler neler gelirdi? Kim bilebilirdi ki? Aklına ne getirirsen getir artık. Her türlü ihtimali düşleyebilirsin. Bu da çıldırmak, intihar etmek için yeterli idi zaten. Ana yüreği dayanabilir mi bu acılara? Dayanamazdı elbette. Bu gencecik çocuklar, başlarını analarının kucağına yaslayıp

hüngür hüngür ağlıyorlardı. Ablaları, kız kardeşleri, abilerinin, kardeşlerinin bu şekilde meçhule sürülmelerini kabullenemiyordu. Zavallı çocuklar, ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Kimisi erkek gibi davranmaya çalışıyor, kimisi de iyice bebek oluyordu. Kimisi daha ergenliğe ulaşmış, erkek bile olmamıştı. Analarının aklına neler geliyordu neler. Dedeler, sık sık tembihliyorlardı; "oğlum şöyle durmayın, böyle yaklaşmayın, birbirinizden ayrılmayın" gibi bir yığın uyarılar. İçki verirlerse içmeyin de diyorlardı. Ve bir gün bu çocuklar, ablalarını, kardeşlerini, analarını arkalarında bırakarak gene tek sıra ile Tavas yolunda görünmez oldular. Geride kalanlar, artık birer cenaze görünümündeydiler. Sanki iskeletlere elbise giydirilmiş gibiydi. Herkes siyah giymişti. Her taraf karanlıktı, siyahtı, yaştı. Yaşlılar iyice çöktü. Kadınlar birer kocakarı oldular. Gencecik güzelim kızlar bile yaşlı görünüyorlardı.

Andonia korkuyordu, bir gün biricik oğlunu da elinden alacaklar diye. Daha çok küçüktü ama, kimbilir bir gün bir jandarma gelir kapıya çocuğunuzu da yollayacağız diye. Hiç kuşkusuz o zaman kendini de biricik evladını da öldürürdü. Çünkü artık buna dayanamazdı. Zaten cenazeden farksızdı, artık hiç bir şey yemiyordu. Türk dostları da eskisi kadar rahat yaklaşmıyorlardı artık. Çünkü Rum kadınları öfke içindeydi. Ama gene de yaklaşanlar ve eski dostluğu devam ettirenler de vardı. Erkeksiz kalan bu insanlara Türk erkekleri yardım ediyordu. Çünkü çoğu, Rum arkadaşlarına söz vermişti. Siz gitseniz de ailenize göz kulak olacağız diye.

Zaten bir süre sonra, Rum kadınları, geride kalan çocuklarını, yaşlılarını beslemek ve onlara bakmak zorunda olduklarını farkettiler. Çoğu kocasının işini devraldı. Artık değirmenci Vasil yoktu, değirmenci Maria vardı. Bunun gibi bir çok işi yaptı Rum kadınları. Bir çoğu da Türk kızlarına çeyizlik el işi yapıp sattı. Çocuklar simit, ekmek sattı. Kısacası erkeksiz yaşamaya alışmaya başlamışlardı artık.

Andonia, bir gün meydandan bağrıışmalar geldiğini duydu. Zaten Kosta da "anne! anne!" diye bağırarak geliyordu:

-Anne, Maria teyze bir şeye çok kızmış olmalı ki elindeki baltayla meydana Türklerin arkasından koşturuyor. Delirmiş gibi.

Andonia şalını alıp, hemen fırladı meydana doğru. Diğer

Rum kadınları da meydana doğru koşturuyorlardı. Andonia, kalabalığın Saburhane Köprüsü etrafında toplandığını gördü. Köprü'nün üzerinde de Maria vardı. Kalabalığı yarıp Maria'ya yaklaşmak istedi. Onun daha fazla rezil olmasını engellemeliydi. Maria çıldırmış gibiydi. Saçı başı dağılmış, elbisesi yırtılmıştı. Ama Maria, kendisini engellemek isteyen Andonia'yı bir el hareketi ile itti ve elindeki baltayı havada sallayıp, avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

-Muğlalılar! Muğlalılar! Erkeklerimiz yok diye cesaretlenip bize saldırmaya kalkmayın, namusumuza el atmayın! Yoksa bu baltayla kıyım kıyım doğrarız sizi! Aklınızı başınıza toplayın, bazılarınız terbiyesini bozmaya başladı! Kızlarımıza sataşanlarınız var! Ama sakın bunu denemeye kalkmayın! İnanın bu baltayla doğrarım sizi!

Der demez, Muğlalı erkekler boyunlarını büküp, tek kelime etmeden meydana sessizce terkettiler. Zaten o günden sonra da bir şey duyulmadı. Türk erkekleri, bir kaç kendini bilmez yüzünden utanca boğulmuşlardı. Çoğu bu olaya çok üzüldü. Yanlış davrananları uyardılar.

Bu şekilde aradan üç yıl geçmişti ki, bir sabah Andonia kapisının çingirak sesini duyar gibi oldu. Avluya çıkınca bir jandarmayla karşılaştı. Kalbi duracak gibi oldu. Küçük Kosta'sını da mı almaya gelmişlerdi? Ancak jandarma:

- Madam, hazırlanın, bütün Rumlar Yunanistan'a gidecek, üç gün içinde önce Marmaris'e, sonra da Yunanistan'a gideceksiniz, dedi ve çıktı.

Andonia ne olduğunu anlayamadı. Bu tür söylentilerin do-laştığını biliyordu ancak, bu kadar çabuk ve de üstelik erkekleri dönmeden nasıl olurdu. O zaman birbirlerini iyice kaybedebilirlerdi. Erkekler Doğu Anadolu'da, kadınlar ise iyice Batı'ya gidecekti. Kesinlikle birbirlerine kavuşamazlardı artık. Av-lunun ortasına çömeldi. Dizleri tutmuyordu. Bir süre başını ellerinin arasına alıp öylece düşündü. Kosta da başında bekliyordu. O da annesinin yanına çömelip:

-Anneciğim, anneciğim! Ne oldu? Niye öyle duruyorsun? di-yerek ağlamaya başladı.

Andonia duymuyordu Kosta'yı. O artık hiçbir şey duymuyordu. Sanki sağır olmuş, adeta boşlukta kalmıştı. Ve bir anda

geçmişe gidip hayal görmeye başladı:

-Çocukken, ne güzel oyunlar oynardık bu evde. Evimizin bahçesi ne kadar güzeldi. Annem renk renk çiçek ekerdi. Mis gibi kokardı avlumuz. Bol da su vardı. Havuzumuzdaki su ile oynardık. Babam, her akşam işten yorgun gelirdi. Her akşam beni alırdı kucasına "Kızım! Kızım! Güzel kızım! Meleğim!" diye okşardı saçlarımı. Odamız, şöminemiz, ikonastiğimiz ne güzeldi. Mis gibi kokardı tahtalar, kireç badanalar. Hele o seccadelerin kokusu.. Genç kız olmadım mı bu evde? Ne kadar korkmuştum o gün. Annem tek tek anlatmıştı herşeyi. O zaman çiçekler, kokular daha bir başka görünmüştü bana. Emanuil'le gizli gizli ilk bu evde sevişmemiş miydik? Kalbim nasıl da çarpmıştı. Göğüslerimin büyümeye başladığını gene bu evde farketmiştim. O an evim bana bambaşka gelmişti. Bu evde gerdeğe girmiştim. O an odanın tavanı gökyüzüne açılmıştı sanki. Kosta'yı bu evde doğurmadım mı?

Daha neler neler... Tanrım nasıl bırakır giderim bu güzel evimizi. Onu nasıl götürürüm taa oralara? Hem oralar Muğla kadar güzel mi acaba? Güzel olsa da istemem, ben burada bu evde doğmuşum, asla gitmem buradan. Annem de, babam da burada doğmuşlar. Burası benim vatanım. Çocuğumu da bu evde doğurdum. Anılarım dolu bu şehirde, bu sokaklarda, bu evlerde. Hayır! Hayır! Asla! Asla gitmem!

Andonia başını kaldırdığında, Kosta'yı dizinin dibine çömelmiş, ağlar buldu. Çocuğu biraz azarladı:

-Bıktım senden! Yeter! Hep ağlıyorsun! Hep ağlıyorsun! Bıktım artık ölmek istiyorum! Kimseyi çekecek halim kalmadı! diye bağırdı ve Kosta'ya bir tokat patlattı. Kosta ne olduğunu anlayamadan kendini yerde buldu. Burnu kanıyordu. Ağlamayı kesmişti, ancak annesini anlayamamıştı. Korkuyordu annesinden. Andonia, bilincini kaybetmişti. Çocuğunu öldüresiye dövmek istiyordu. O sıra avluya Maria geldi ve Kosta'yı kucaklayıp Andonia'ya güçlü bir tokat attı. Andonia bu sefer asabi kahkahalar atmaya başladı. Maria Kosta'yı gösterip:

-Aptal kadın! Bu çocuktan başka bir şeyin kaldı mı bu dünyada! Zaten zayıf, duygusal bir çocuk, acıyla doğdu, acıyla büyüyor. Kendine gel, sanki bir tek sen mi gideceksin elin yabanına Ot bitmez taş tarlalarına. Biz isteyerek mi bırakıyoruz, bu cennet jehrimizi, evlerimizi?

Andonia, biraz sonra kendine geldi ve birer kahve içtiler. Kosta sakinleşen annesinin gözlerine bakıyordu. Andonia daha fazla dayanamadı ve kucakladı çocuğunu. Gerçekten başka kimi kalmıştı ki...

Bu son haber Rumlar arasında hemen yayılmıştı. Şartlar da iletilmişti:

"Kimse altın, gümüş para gibi değerli ziynetlerini götüremeyecek, ancak bir kaç parça bakır eşya götürülebilecek.Yanınıza fazla eşya almanız yasaktır" deniliyordu.

Birçok Rum telaşla mallarını satışa çıkarmıştı. Ancak alan, satan olmuyordu. Olsa bile yüz kuruşluk malı, bir kuruşa satabiliyordunuz. Türkler için iyi bir fırsattı bu. O güzelim mangallar, tabaklar, tütsülükler, şamdanlar v.b. aklınıza ne gelirse. Saburhane Meydanında açık pazar kurulmuştu. Herkes evindeki dedesinden kalma olsun, en çok sevdiği eşya olsun hepsini satmak zorundaydı. O kıymetli paha biçilmez mobilyalar, konsollar, aynalar, koltuk takımları, halılar, aklınıza ne gelirse, ucuz ucuz fiyatlarla satılmaya başlandı. Kaça satarlarsa satsınlar kârdı. Yoksa zaten bırakılıp gidilecekti. Parası yolda lazım olurdu. Gidecekleri yerde herşeye sıfırdan başlayacaklardı çünkü.

Andonia da eşyalarını toplamıştı ki, Türk dostları eşyaları satmasını engellemeye çalıştı. "Bizde kalsın, nasıl olsa bir kaç aya kalmaz mutlaka dönersiniz" diyorlardı. Yoksa bu güzelim, değerli eşyalar, ucuz ucuz elden çıkarılır mı diye kızıyorlardı. Çok gariptir, Türk dostları kesinlikle geri döneceklerinden emindiler. Bu çekilenlerin geçici olduğunu söylüyorlardı. O nedenle, bir çok Rum da inanmaya başladı geri döneceklerine. Bazıları eşyalarını, güvindikleri dostlarına emanet olarak bıraktılar da. Ancak savaş durumu nedeni ile geri dönüş söz konusu olmayabilirdi de... Bu ihtimal daha kuvvetli görünüyordu. Bir kaç gün sonra, malını satabilen sattı, satamayanlarınki Türk dostlarında kaldı. Evleri olanlar evlerini satamadılar. Çünkü kimsenin o kadar parası yoktu. Evlerin fiyatları son derece düştü, ama, kimse ilgilenmedi bile. Rum halkı, artık göçe iyice hazırlanmıştı ki, halk Mutasarrıf Etem Bey'den son bir şey istedi.

Muğlalı Rumlar için çok önemli olan "Panaia Asariani" İkonasını yanlarında götürmek istiyorlardı. Andoniaların, Etem Beylerin dostu olduklarını bildikleri için, onun söylemesini dilediler.

Andonia da böyle olmasını istiyordu. O da "Panaia Asariani" İkona'sının tutkunuydu. Hiç olmazsa gidecekleri yere Muğla'dan tek bir şey olsun, onu götürebilmeliydiler.

Etem Bey, çok sevdiği arkadaşının bu isteğini geri çevirmedi. Zaten onun da içi yanıyordu bu olanlara. Bir türlü kabullenemiyordu ve söz verdi. Papazı arattırmayacağını ve Rodos'a varana kadar da aranmasını ve yanında taşıdığı eşyalara dokunulmasını engelleyeceğini söyledi. "Bundan emin olun" diye de Andonia'yı rahatlatmaya çalıştı. "Bunu bari yapmalıyım" diyordu.

Papaz bir sandık dolusu kilise eşyasını yanına aldı. Ayrıca "Panaia Asariani" İkonası ile beraber küçük bir ikonayı daha koydu. Son gün gelip çatmıştı. Kimileri yataklarını bile toplamamıştı. Kimisi çamaşırlarını ipten bırakmıştı. Bazıları da yemeklerini ocaktan indirmemişti. Sanki akşama döneceklermiş gibi gittiler. Hele yaşlılar inanamıyordu. Hatta göç kafilesi hareket etmek üzereyken bile bazı yaşlı kadınlar, bahçelerindeki çiçekler için "sulayıp da öyle gidelim, yoksa kururlar" diyordu. Yıllarca gözüm gibi baktım bu güllere, diyenler vardı. Çoğu da odaların dış kapılarını iyice kilitleyip zincirlerle bağlamaya çalışıyordu. Sanki bir hafta sonra dönecekmiş gibi. Hatta bazıları da dönüp dönüp kapıları tekrar kontrol ediyordu, iyi kilitlenmiş mi diye.

Parası olan at kiralamıştı, biraz daha orta halliler eşek, katır. Fakirler de yayan gideceklerdi. 1922 Eylül'ünün ilk haftasının bu gününde Saburhane Meydanı ana baba günüydü. Kiracıların birkaç parça eşyaları katırlara sarılıyor, yaşlı kadınlar, katırların ya da eşeklerin sırtına yerleştirilen sandıkların içine oturtuluyordu. Bu arada gelinlik çağındaki güzel kızların yolda başına bir şey gelmesin diye, yüzlerini kömürle boyadılar. Elbiselerini paçavra gibi yaptılar. Kısacası Türk erkekleri için çekici olmaktan çıkarmak amacıyla çingenelere benzettiler. Bir de bazı genç kızlar, defterdara* yalvarıyordu:

-Efendi biz dönmek istiyoruz, Müslüman olup burada kalmak istiyoruz!

Genç kızlar istemiyordu bu rezaleti. Muğla'da bir Müslümanla evlenip kalmak istiyorlardı. Zaten çoğunun Müslüman sevgilisi vardı. Yalvardılar... Yalvardılar... Defterdar, defter kapandı, ya

* Defterdar: O dönemin nüfus memuru. (E.A.)

zamam dedikçe, güzelim kızlar, kendilerini yerlere atıp çırpınıp durdular. Eğer kabul etseydi, bir çok genç Muğla'da kalacaktı.

Muğla'dan iki grup halinde ayrıldılar. İlk grup daha önce yola çıkmıştı. Andonia da bir at kiralamıştı. Eşyalarının bir kısmını satmış, bir kısmını da Türk dostlarına emanet etmişti. Kocasının av tüfeğini de çok sevdiği bir Türk arkadaşına vermişti. Evinden yalnızca gümüş Panaia Elausa İkonası'nı alabilmişti. Göğsüne saklamıştı onu da. Muğla artık onların değildi. Son grup da Muğla ovasını terketmek üzereydi. Geride boşalmış evler, kiliseler, meydanlar bırakmışlardı. Türkler de bir süre onlarla yürümüştü.

Kafile dağı tırmanmaya başladı. Atlar ve eşekler zorlanıyordu. Kiliseye ait eşyaların zedelenmemesi için bir çoğu, eşyalarını sırtlarına aldı. Hepsi için çok önemli olan ikonalarının başına birşey gelmesini istemiyorlardı. Zaten Muğlalarından götürebildikleri tek şeydi. Nereye yerleşirlerse yerleşsinler, bir kilise kuracaklar ve ikonayı oraya koyacaklardı.

Andonia'nın atı sürekli şahlanıyordu. Çünkü iyi bir at kiralamıştı. At çok güçlüydü. Ancak çok da korkuyordu. Bir türlü alışamamıştı şaha kalkmasına. Atın her şahlanışında göğsünde gizlediği ikonasını yokluyordu. Bu arada kafileyi de gözetliyordu. Gerçi jandarmaların koruması altında gidiyorlardı. Muğla'dan çıkmadan önce gene bazı söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Güya dağı aşar aşmaz Türkler Rumları kesecekmiş. Bazıları bu söylenti yüzünden dağın öbür tarafına varmayı istemiyor ve çok korkuyordu. Sürekli olarak dua ediyorlardı. Tepeye vardıklarında Papazın da isteği ile son bir kez Muğla'yı seyretmek ve Panaia Tu Asaria Kilisesi'ne ve Aia Yorgi Kilisesi'ne dua etmek için durdular. Panaia Kilisesinin çatısı ve çan kulesi hâlâ seçiliyordu. Ama öbür kiliseler basit, dört duvarla çevrili üstü açık olduğu için farkedilmiyordu. Olsun. Jandarmadan izin isteyip, Panaia Asaria İkonasını bir taşla dayayıp hepsi dua etti. Şehirlerini ve kiliselerini son kez görüyorlardı artık. Bu arada ağlayanların hıçkırık seslerinden Papazın duaları bile zor duyuluyordu. Andonia sessizce ikonasını çıkarıp öptü ve uzaktaki evini görür gibi oldu. Sanki çan sesini de duyar gibiydi. Gerçekten de çalışıyordu. Anlaşılan meraklı Türk çocukları çanla oynuyorlardı. Çünkü düzensiz çalışıyordu. Bir müddet sonra sesler kesildi. Kosta yavaşça annesine sokuldu ve:

- Anne, ne zaman döneceğiz evimize? Babam gelirse bizi bekler değil mi? dedi sessizce.

Andonia hiç ses çıkarmadı. Çocuğun umutlarını öldürmek istemiyordu. Ama çocuk susmak bilmiyordu:

- Anne, kedimiz biz dönünceye kadar ne yiyecek, ya aç kalır ölürse?

Andonia:

-Kes artık! Geriye filan dönmüyoruz. Merak etme kedin ölmez. Türklere gider o. Baban da buraya gelmeyecek, Yunanistan'da buluşacağız. Artık Muğla'yı unut. Oralarda yeni Muğlalar kuracağız. Aynı evleri yapacağız. Anladın mı? Bir daha bu şekilde sorular sorma!

Kosta, annesinin sert tavrı karşısında susarak kabul ettiğini gösterir gibi yaptı.

Dağın zirvesini aşip öbür tarafa geçtiklerinde, kendilerini kesmek için bekleyen hiç kimseyi görmediler. Akşama doğru Gök ova'ya vardılar. Burada biraz dinlendiler. Hayvanlar sulandı ve yemlendi. Yaşlılar da sandıklardan indirildi, biraz uzandılar. Yaya gidenler de oturup dinlendi. Çoluk çocuk acıkmıştı, onlara da piliç ve yufka yedirdiler. Herkes yola çıkmadan önce kümesteki tavukları kesip pişirmiş, yufkaya sarmıştı. Bazıları da Türk dostlarından kabul ettikleri yollukları yiyiyordu. Akşam Felek'e varmalıydılar. Orada konaklamaları gerekiyordu. Çünkü buralarda konaklayacak yer yoktu. Üstelik üç gün içinde Yunanistan'a hareket etmek zorunluluğu vardı. Bir süre sonra kafiye tekrar yola koyuldu. Akşama doğru Felek'e vardılar. Hava daha yeni kararmıştı. Bu arada küçük bir olay da oldu. Sandıkda yolculuk yapan Maria isminde yaşlı bir kadın parasını kaybetmiş, habire bağırıyordu:

-Paramı kaybettim! Paramı kaybettim! Acıyın bana! Parasız ne yaparım ben!

On beş yaşlarındaki Kazım adlı delikanlı; "para bende, yolda bulmuştum. Ancak açıp bakmadım bile. Alın" deyiverdi. Neyse ki ortalık sakinleşti. Hiç kimse bir yerlere sıkıştırdığı parasını kaptırmak istemiyordu. Çünkü bu feryat yüzünden jandarmalar üstlerini arayabilirdi.

O gece çok zor geçti. Hava soğuk değildi ama, küçükük odalarda yirmişer kişi kalıyordu. Kimileri yer bulamadı dışarıda yattı. Kaldıkları ev çok pisti. Daha önce kalanlardan dolayı iyice kirlenmişti. Küçük çocukların tuvaletleri sorun oluyordu. Çoğu al-

tına yaptı. Çocuklar korkuyordu çünkü. Yaşlılarda da durum farklı değildi. İhtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekiyorlardı, yardımsız hiçbir şey yapamayan yatalak hastalar da vardı. Küçük çocuklar sürekli ağlıyor, yaşlılar da inliyordu. Genç kızlar ve bazı kadınlar çıkan kokular ve seslerden etkilenip öğüre öğüre kusuyordu. Andonia bu duruma çözüm aradı. Çocukları ayrı yatırmayı kabul ettirdi. Gerçi herkes kendi ailesi ile yatmak istiyordu, ama o da olmuyordu ki..

Sabahleyin gün doğmadan, jandarmalar herkesi uyandırdı. Gerçi çoğu gece uyuyamamıştı. Hâlâ ağlayanlar, yas tutanlar vardı. Andonia bile uyuyamamıştı. Kosta'yı kucağında uyuttu. Şalıyla örttü üzerini. Ayrıca akrep tehlikesi de vardı. Muğla'dan alışkındı ama, yolda böyle bir kazayla uğraşamazdı. Biricik çocuklarıydı. Birşey olursa kocasına ne derdi. Herkes bir şey atıştırdı ve atlara, eşeklere binildi. O gün gene yolda bir yığın sürgün gördüler. Bunlar daha çok erkeklerden oluşan gruplardı. Daha önce yukarılara sürülmüş, fakat tehlikesiz görülüp, Yunanistan'a gönderilmek üzere Marmaris'e geri getiriliyorlardı. Buna benzer olay, Datça'da da yaşanmıştı. Muğla'daki Rum erkekleri sürülür sürülmez, bir kaç hafta sonra da bu kez Datça'daki Rum erkekleri Muğla'ya sürülmüşlerdi. Ama iklim değişikliği ve çektikleri acılar yüzünden bir çoğu hastalanıp ölmüştü. O zaman onları tekrar Datça'ya göndermişlerdi. Bu olaydan cesaret alan Muğlalı Rum kadınları, bir gün kendi kocalarının da geri geleceklerini umut etmeye başlamıştı.

O gün akşam üzeri Marmaris'e varılmıştı artık. Limana yaklaştıklarında Türk mavnaları kendilerini bekliyordu. Buradan Rodos'a gideceklerdi. At ve eşek sahiplerine paraları ödendi ve onlar Muğla'ya doğru geri döndüler. Bunlar gördükleri son Muğlalılardı. Onlarla bile arkadaş olmuşlardı. Çok fakir insanlardı. Çoğunun ayakkabısı bile yoktu. Yırtık pırtık, yama içinde elbiseler giymişlerdi.

Marmaris'te, Etem Bey'in forsu kalmamıştı artık. Çünkü mavnalara binmeden önce, üzerlerini didik didik aramaya başlamışlardı. Üstelik aramayı Türk kadınları yapıyordu. Burada da çok üzücü olaylar yaşandı. Andonia'nın yeğeninin yeterli parası olmadığı için, kucağındaki bebelerini almak istediler. Eğer bebeği vermezse mavnaya bindirilmeyecekti. Bir şekilde ödemeyi yap-

ması gerekiyordu. Bebeği verirse bir sorun yoktu. Andonia onun parasını "6 banknot" olarak ödedi ve yeğeni mavnaya binebildi. Bu arada, arama sırası kendisine gelince gümüş Elausa İkonasını yeğeninın bebesinin kundağına sıkıştırıp kurtarmıştı. Çünkü Muğla'dan yanında götürebildiği tek şeydi o.

Mavnalara eşyalar, çocuklar, yaşlılar üst üste doldurulup yola çıkılabildi. Deniz çok dalgalı değildi. Tanrı'ya sık sık dua ettiler. Çünkü büyük dalgalar bu dolu mavnaları çok kolay devirebilirdi. Çoğu yüzme bilmiyordu. Muğla'da deniz yoktu ki, nasıl bilsinler. Hatta çoğunu deniz tuttu. Gerçi bu insanların ataları adalardan gelmişti,ama bu kuşaklar denizden uzakta doğmuştu. Yaklaşık beş altı saat sonra Rodos kalesi gözüktü. Rodos'a vardıklarında herkes, altüst olmuş, yerler kumuklarla dolmuştu. Rodos'ta kızılhaç, Muğlalılara barınak ve yiyecek verdi. Biraz olsun kendilerine gelmişlerdi.

Muğlalı Rumların Muğla'dan getirebildikleri ve tamamen kendilerine ait olan tek kutsal ikonalarını papaz Muğlalılara vermek istemiyordu. Ayrıca biraz küçük bir ikona daha vardı ki onu da vermek istemiyordu. Halbuki Panaia Asaria İkonası Muğlalılar için çok önemliydi. Muğlalılar nereye giderse o da oraya gitmeliydi. Halk böyle düşünüyordu. Fakat papaz da ikonayı vermemekte inat ediyordu. Çünkü ikonanın üzerinde elmastan Hacı Despina'nın isminin baş harfleri yazılıydı. Dolayısıyla bu ikona çok önemliydi. Papazın bu hareketine karşılık Andonia, Muğlalı Hristiyanlar için bir çözüm yolu aramaya karar verdi.

Papaza baskı yapacak birini bulmalıydı. Birden Muğla eşrafından Kuşmanidis ailesinin oğulları Mihail Kuşmanidis'in Rodos'ta yaşadığını hatırladı. Hemen çalıştığı bankanın yerini öğrendiler. Adresi bulduklarında buranın büyük bir banka olduğunu gördüler. Mihail, Andonia'yı görünce çok sevindi. Ama gözleri de yaşarmıştı. Muğla yok artık! diyordu Mihail. Andonia durumu anlattı. Mihail yıllardır yüksek bir mevkide olduğu için forsu da büyüktü.

Ne yapabiliriz diye düşündü Mihail. En iyisi İtalyanlara baskı yaptırmaktı. Ancak onlardan çekinebilirdi papaz. Mihail hemen yüksek mevkideki İtalyan dostlarını buldu. İtalyanlar Mihail'i çok seviyor ve sayıyordu. Öyle ki bu ikonanın akıbeti Mihail'in Muğlalılığını da etkilemişti. Hele şehrini kaybettiği şu sırada...

İtalyanların baskısına dayanamayan papaz, ikonaları Muğlalılara vermek zorunda kaldı. O an sevinçlerini görmeliydiniz bu insanların, en azından üç yıldır bu kadar mutlu olmamışlar, gülmemişlerdi. Çocuklar bile ne olduğunu anlamadan sevinç çılgınlıkları atmıştı. Aslında papazın bu şekilde davranmasının nedeni Muğlalı olmayışydı. Dalyanlıydı.

Muğlalılar Koridalos'a yerleşinceye kadar ikonayı Kuşmanidis koruyacaktı. Ancak oraya yerleşilince ve bir kilise yapılmınca verecekti. Çünkü yollarda başına neler geleceği bilinmez. Üstelik Yunanistan'da kendilerini neler bekliyor, onu da bilemiyorlardı. Rodos'ta bir hafta kaldıktan sonra Yunan gemileri geldi. Hepsi gemiye bindi. Rodos'tan önce Kea Adası'na, oradan da Yunanistan'a geçtiler. Yalnız Rodos'ta Muğlalı dört aile kaldı. Bunların ikisi Samos'a gitti. Gemi çok büyüktü, Muğla, Milas ve çevreden gelen dört bin beşyüz yolcu vardı. Ancak "navlun"* karşılığı gidebileceklerdi Pire'ye. Nihayet, 28 Eylül 1922'de Pire'ye varabildiler.

Pire hiç de iç açıcı değildi. Eski bir kent görünümündeydi. Andonia, bir an Muğla'yı görür gibi oldu. Ama bu hayalden başka bir şey değildi. Gemiden iner inmez, bir yabancılik hissetti Andonia. Kosta kalabalıktan iyice sıkılmıştı. Annesinin eteğine yapışmış, kadıncağızı rahat yürütmüyor ve bırakmıyordu.

Uzun süre limanda beklediler. Daha sonra da Pire'deki ambarlara yerleştirildiler. Buraları pek rahat değildi. Geceleri soğuk oluyordu. Çocukların çoğu hastalanmaya başlamıştı. Andonia'nın içi her geçen gün kararıyordu. Çünkü Kosta hastalanmaya başlamıştı. Sürekli öksürüyor, anne boğazım ağrıyor, yutkunamıyorum deyip duruyordu. Hafif hafif ateşi de yükseliyordu. Andonia ciddi bir hastalık olmasından korkuyordu, ancak:

- Hiç bir şeyin yok. Üşütmüşsündür geçer, diyerek Kosta'yı avutmaya çalışıyordu. Yemek sırası filan derken onu doktora da gösterememişti. Zaten ambarın bir köşesine sıkışmışlardı. Diğer aileler kalabalıktı. Andonia ve Kosta iki kişiydiler. Yeğeni ve bebeği de onlarla beraberdi. Yeğeni ancak bebeğine bakabiliyordu. Andonia, ihtiyaçlarını karşılamak için gittiğinde Kosta, köşedeki pis çuvalların üzerinde annesinin şalına sarılıp titreye titreye ya-

* Navlun: Taşımacılıkta gemilere ödenen ücret. (E.A.)

tıyordu. Bu arada öksürüğü de hiç kesilmiyordu. Boğazı çok ağrıdığı için hiç bir şey yiyemiyordu. Sadece çorba içebiliyordu ve sürekli:

- Anne! Anneciğim beni bırakma! Çok hastayım. Babam ne zaman gelecek? Muğla'yı özledim. Gidelim anne. Ben buraları sevmedim. Ne olur anne! Ne olur! Kedimiz acıkmıştır, diye sayıklıyordu. Çünkü ateşi hayli yüksekti. Andonia, doktor bulamıyordu, o kadar çok çocuk hastaydı ki, doktorlar yetiştirmiyordu. Andonia'yı en çok korkutan ise bazı çocuklarda difteri görülmesiydi. Difterinin bulaşıcı olduğunu biliyordu. Derken bir ay bu ambarlarda kaldılar. Artık Kosta'nın difteriye yakalandığı kesinleşmişti. Doktorlar teşhis koymuş ve aşı yapmışlardı, ama kesin bir şey söyleyemiyorlardı, çünkü bu hastaların hastaneye yatırılması gerekiyordu. Kosta'nın hastalığı da epey ilerlemişti. Andonia çılgına dönmüştü. Sürekli:

- Kostacığım! Kostacığım! Biricik oğlum! diye hem sarılıyor, hem de ağlıyordu. Ateş içindeki çocuğu öpücüklere boğuyordu. Kosta, Andonia'nın büyük babasının ismiydi. Yani Konstantin. Büyük babası da babası gibi yapı ustasıydı.

Pire'ye geleli bir ay olmuştu ki Atina'ya, Foliron Hipodromu'na götürülecekleri açıklandı. Andonia hasta oğlunu sırtına alarak, oraya gitti. Burada ancak çadırlarda kalabileceklerdi. Artık Kasım ayındaydılar, soğuklar bastırmaya başlamıştı. Çadırlar daha da soğuktu, üstelik toz toprak içindeydi.

Bu arada Andonia iyi bir haber aldı. Kocası bulunmuştu. Rodos'a yerleşmiş bir kuzeni vardı. Rodos'tayken, sana nasıl yardımcı olabilirim gibi sözler etmişti. Andonia da, kocam Kayseri'de, bizim Atina'da olduğumuzu iletiver, demişti. Kuzeni nüfuzlu adamdı. İtalyanlar ve ileri gelen Türkler kanalı ile kocasını buldurtmuştu. Ve komutanından özel izin alındı. Bu çabalar sonucu Kasım 1922'de kocası Emanuil, Atina'ya gelecekti.

Ancak bu habere hem seviniyor, hem de üzüliyordu. Çünkü Kosta çok hastaydı. Kocasının biricik oğlunu ölüm döşeğinde görmesini de istemiyordu. Adamcağız kahrolacaktı. Bir kaç gün sonra kocası gelmişti. Neredeyse üç yıldan fazla olmuştu görüşmeyeli. Emanuil hemen oğlunun yanına koştu. Küçük Kosta, babasını farkedecek gibi değildi. Zaten üç gün önce felç başlamıştı. Çok zor konuşabiliyordu. Babasını görünce gözleri fırıl fırıl dönmeye başladı. Ağzından çok zor olarak:

- Ba.. ba.. Ba.. ba.. cığım, sözleri çıkmıştı.

Emanuil:

- Yorulma oğlum, benim canım yavrum, benim biricik yavrum. Bir daha bırakmayacağım seni.

- Ba... Baba..cı.ğım... Evi...mi...ze gide..lim. Muğla'...ya....

Andonia:

- Yavrum! Sus yavrum, yorulma yavrum.. İyileşeceksin. Bak baban da geldi, bir daha bırakmayacak bizi.

Kosta:

- Anne.. kedimiz.. a.. cı. k.. miş. tı...

Andonia:

- Yavrumm! Oğğlumm! Konuş! Hadi konuş! Emanuil oğlumuzu konuştur! Emanuil! Emanuil! Yavrumuzz!

Küçük Kosta, Muğla'daki evine ve küçük kedisine kavuşmuştu artık. Tanrı onu, doğduğu topraklara bir uçuşta geri göndermişti. Saburhane'de, sokaklarda özgürce dolaşıyordu artık. Onu görmek isteyenlerin, küçük bir kedi yavrusunun gözlerine bakması kâfiydi. O tanıyacaktı kendisini arayanları. İşte o küçük Kosta'ydı...

Andonia ve Emanuil biricik oğullarının cenazesini mütevazı bir şekilde gömdü. Ama kalpleri yaralanmıştı artık. Hele Emanuil, oğluna hiç doyamamıştı. Kahroluyordu. Karı koca acılarıyla yaşamaya devam ettiler.

Ancak, hayat devam ediyordu. Muğlalılar bir müddet sonra asıl yerleşecekleri yere, Koridalos'a götürüldüler. Burası Muğla'ya benzemiyordu. Nerede o cennet Muğla? Sokaklarında bir tek toz, çamur olmazdı. Her yer düzgün yassı taşlarla kaplıydı. Kaldırımlar, avlular, yumurtalık taşlarıyla* döşeliydi. Evlerin ahşap kısımları, yeşil, kırmızı, kahverengi renk renk boyanırdı. Her yer yeşillik ve sulaktı. Toprak ne kadar da verimliydi. Avlular çeşit çeşit çiçeklerle doluydu. Renk cümbüşünden, mis gibi kokulardan geçilmezdi. Cennetti, cennet! Hele o Türk mahallesindeki çarşıda satılan, adalardan getirilme mezeler, bir kuş sütü eksikti... Rutubet yoktu. Ölüm diye bir şey bilinmezdi. Yılda ancak bir kişi ölürdü. Türkler ne kadar dost insanlardı, ne kadar mutlu yaşamıştık Türklerle.

* Yumurtalık taşı: Yer döşemesinde kullanılan yuvarlak çakıl taşları. (E.A.)

Andonia, gemiŖe, Muęla'ya gitmiŖti dūŖunde. Kalbindeki evi h    d  n gibi aklındaydı. "Panaia Elausa İkonastiği"ni de h    saklıyordu. Muęla'sından geriye bir tek o kalmıŖtı. Bir de en önemli varlıkları, Muęla'dan getirdikleri Panaia Asaria İkonaları...

Koridalos'a gelince, Muğlalıların ilk iŖi bir kilise yapmak oldu.       bir an önce ikonaları yerini bulmalıydı. KuŖmanidis, kilise yapılacak arsayı almıŖ ve ikonayı teslim etmiŖti. Muğlalılar elbirliği ile ilk önce tuğladan köşk bir kilise yaptılar. İkonanın kilisesi vardı artık. Gerçi Muğla'daki Panaia Kilisesi gibi her tarafı altın, g  m  Ŗ iŖlemelerle dolu değildi. Onunki gibi güzel avizeleri, mermer iŖlemeleri, güzel avlu taŖları yoktu ama, olsun. İlerde o da olurdu. Bu arada her aile, kendi   abalalarıyla birer ev yaptı. Evler, parasızlık ve malzemesizlik yüzünden, tavuk kümesi gibi, köşk kulübelere benziyordu. Daha sonraları, para kazandıkça daha güzel evler yaptırdılar. Bir süre sonra aralarında para toplayarak, Koridalos'ta büyük ve güzel, Panaia Asariani Kilisesi'ni kurdular.     ndeki caddeye de "Muğla Caddesi "adını verdiler. Tabii Muğla'dan getirdikleri tek varlıkları "Panaia Asaria İkonası da yerini bulmuŖtu, ama kalpleri hep Muğla'da kaldı. Bugün hiçbiri yaŖamıyor artık. Fakat ruhları Muğla'nın Saburhanc sokaklarında dolaŖıyor. Eğer bir gün yolunuz oralara d  Ŗerse, onların ağlamalarını duyarsınız.

72 YIL SONRA "BULUŞMA"

30 Eylül 1994, Yunanistan

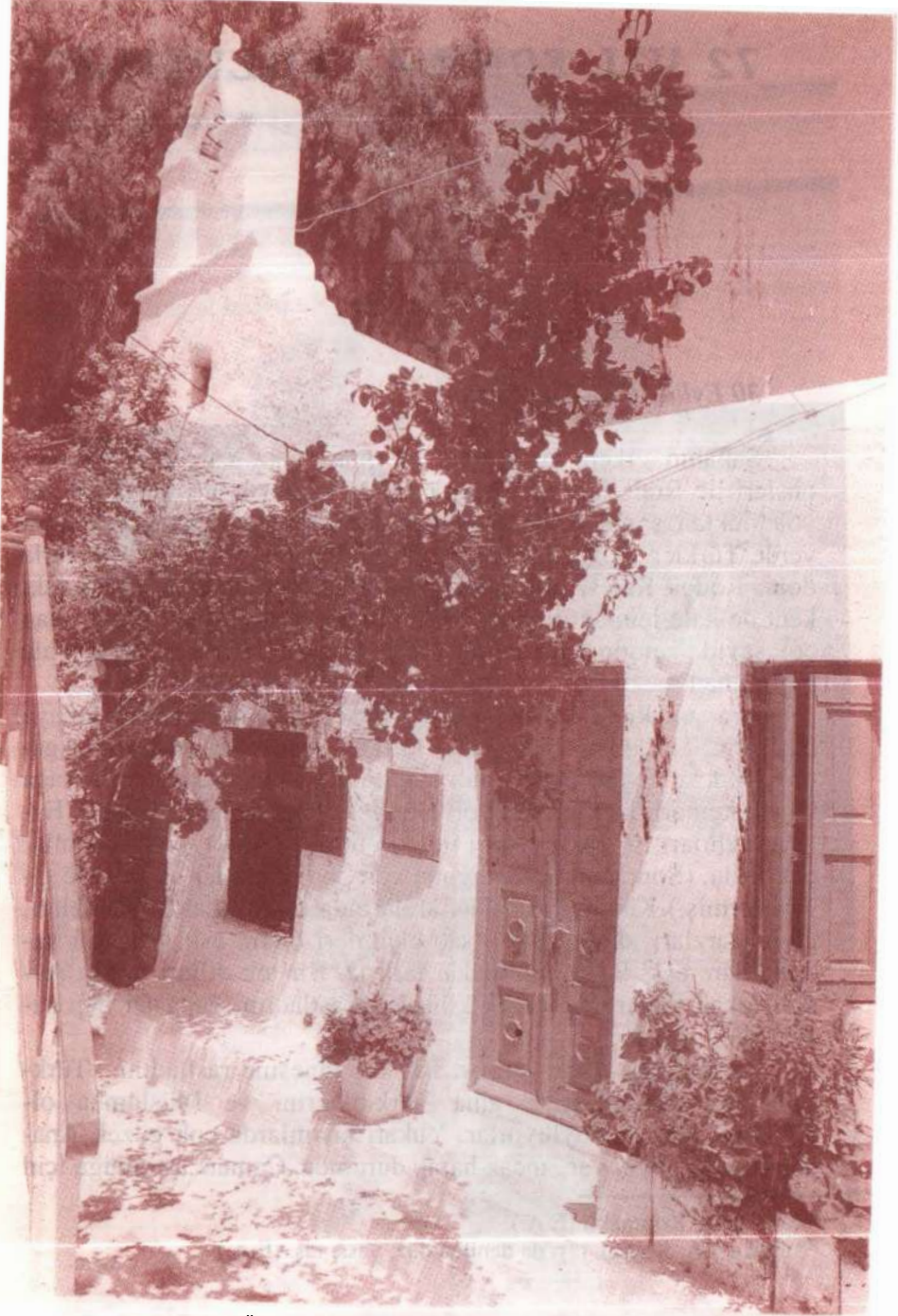
Sabahın erken saatlerinde Marmaris'ten, Yunan deniz otobüsleri ile Rodos'a doğru yola çıktım. Yaklaşık elli dakikalık bir yolculuktan sonra Rodos'a vardık. Ne otobüste, ne de vardığım yerde Türkler artık göze çarpmıyordu. Her yer turist ve Rumlarla dolu. Rodos Kalesi tüm görkemi ile her yere hakim. Zaten eski kent de kale içine kurulmuş. Daha içerilerde, hediyelik eşya satan çok sayıda zengin dükkan var. Sokaklarda dolaşırken kulağımızda hep Yunan müziği...

Ara sokaklara daldıkça, sanki bir ortaçağ havasını yaşamaya başladım. Sokaklar o kadar dar ki, kimi yerde seksen santim genişliğinde... Evler hep taştan yapılmış ve içe kapalı.* Sokağa küçük kemerli kapılar açılıyor. Her yer plaka taşlarla** kaplı. Evlerin avluları ise çakıl taşları ile döşenmiş. Siyah giyisili kadınlar çok fazla. (Sonradan öğrendiğime göre, dul kadınlar bu şekilde giyinirlermiş.) Kadınların sokak aralarında oturup nakış işlemeleri, giyim tarzları, davranışları, saç biçimleri bizim eski Muğlalı kadınlardan, eski kadınlarımızdan farksız. Bir tek dilleri farklı. Ayrıca sokak aralarında küçük kiliselere rastladım. Papazlar hep gazete okuyor.

Burada çok Türk varmış. Bir kaç tanesine rastladım. Türkçeyi zor konuşuyorlar, ama Türklüklerini ve Müslüman olduklarını gururla söylüyorlar. Yukarı kısımlarda çok güzel, Anadolu tipi bir cami var, ancak harap durumda. Cemaat az olduğu için

* İçe kapalı: Korunaklı (E.A.)

** Plaka Taş: Kayrak taşı da denilen düz, yassı taş. (E.A.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantev.org>

Rodos' ta kilise ve ev görüntüsü

açılmıyormuş. Tam karşısında da İslam Kütüphanesi var. Burası yeni onarılmış, ancak içeride kitap yok. Sadece yaşlı İstanbullu bir Türk çalışıyordu. Annesi Rodosluymuş. Babası görev için Rodos'a geldiğinde annesi ile evlenmiş. O yüzden buraya dönmüş.

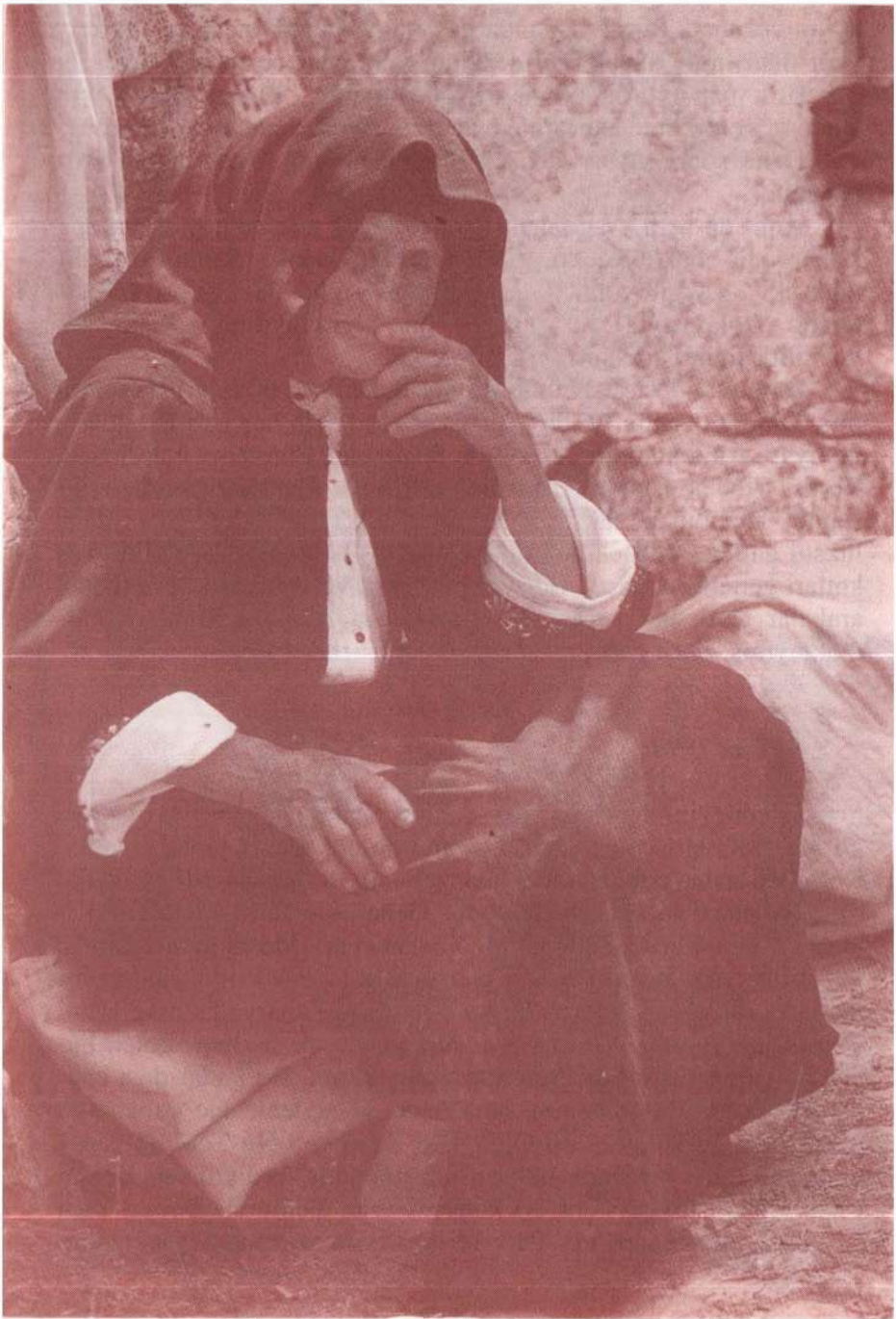
Daha sonra Atina'ya uçak biletimi aldım. Uçak akşam kalacaktı.

Atina'da beni, o zamana kadar sadece telefonla görüştüğüm, Zaharyadis bekleyecekti. Sonunda karşılaştık. Sanki yıllardır tanış iki dost gibiydik. Zaharyadis'ten Saynur Gelendost söz etmişti. Dolayısıyla bu geziyi ona borçluydum. Beni kayınvalidesinin dairesine yerleştirdi.

Kayınvalidesi, İstanbul Rumlarındanmış. 60'lı yıllarda gelmiş. Dinine düşkün iyi bir Hristiyanmış. Evin her yeri ikonalarla doluydu. Ama kaldığımız Foliron Semti'ndeki bu daire çok lükstü. Burası 1964'de İstanbul'dan sürülen Rumların yerleştiği zengin bir semtti. İstanbul'un lüks semtlerinden farksızdı. Yalnız biraz daha lükstü galiba. Yüksek apartmanlar, geniş balkonlarla çevrili, giriş katları genellikle garaj. Her yer pırıl pırıl ve yemyeşil. Son model arabalar vardı her yerde. Bu apartmanda İstanbul Rumları oturmaktaymış. Kırk yaşının üzerindekiiler Türkçe biliyordu.

1 Ekim 1994

Sabahleyin, bir kaç blok ötedeki Zaharyadislere kahvaltıya gittim. Daireleri çok lükstü. Duvarlarda çok güzel tablolar vardı. Resimler daha çok İstanbul manzaralarıydı. Zaharyadis'in kendi çalışma odası kitaplarla doluydu. Genellikle tarih kitapları. Kitaplar, Osmanlıca, Türkçe ve Yunancaydı. Masanın arkasında, güzel bir cami resmi vardı. Karşısında eski evlerin yer aldığı bir İstanbul sokağını gösteren başka bir resim. Zaharyadis askerliğini Türkiye'de yapmış. Türkleri ve Türkiye'yi çok seviyor. Zaten hümanist yapılı bir insan. Ben otuz yaşındayım. Bu kadar dost canlısı bir insan görmemiştim daha önce. O nedenle hiç yabancılık çekmedim. Kahvaltıda eşi Olga, kızı Zozo ve oğlu Toni de vardı. Samimiyetleri, bir anda onların ailesinin bir ferdiymişim hissini verdi. Zozo Türkçeyi çok iyi konuşuyordu. Yeni evli, kocası Yani de kürek yarışmalarında Türk Milli Takımını temsil etmiş, şam-

piyon olmuş. Yüksek elektronik mühendisi. Çay içiyorduk. İstanbul'dan getiriyorlarmış çayı. Çünkü Yunanlılar çayı sadece hasta olduklarında içerlermiş.

Öğleden sonra Deniz Kulübüne gittik. Orada bir yığın İstanbullu Rum vardı. Benim Türkiye'den geldiğimi duyunca sanki hemşerilerini görmüş gibi gözlerimin içine hasretle baktılar ve sevgi gösterilerinde bulundular. Kadınlar eski Türk filmlerindeki artistlere benziyorlardı. Zaten çoğu 50'nin üzerindeydi. Türkçeyi biliyorlardı ve hâlâ Türk pasaportu taşıyorlardı. Yani hâlâ Türk tebasındaydılar. Türk pasaportuyla Avrupa'da çok zorluk çekiyorlarmış, ancak, bir türlü değiştirmeye de gönülleri razı olmuyormuş. İçimiz bir tuhaf olur diyorlar. Ölene dek değiştirmeyeceklerini de ekliyorlar. Zozo, Avrupa'daki bir sorun yüzünden Yunan tebasına geçmiş, ancak bu durumdan rahatsız.

İstanbul'daki süpermarketlerin ilk sahibi, Kirko ile tanıştım. 1978'de Atina'ya gelmiş. "Bir ülke vatandaşlarına sahip çıkmalı" diyor. Bu sözleri söylerken çok üzgündü.

O gün bol bol denize girdik. Denizde Mübadeleyi konuştuk. Akşama doğru da sahilde İstanbullu bir Rum'un balık lokantasına gittik. Zaten buradaki İstanbullu Rumlar, hep birbirlerinden alışveriş ediyorlar. Aynı kulüpte, aynı dernekteler. Şimdilerde pek yok ama diyorlar, ilk geldiğimizde Yunanlılar tarafından dışlanırdık.

Masada, hep İstanbul mezeleri... Yemekte aramıza Olga'nın ağabeyi Dino da katıldı. Asıl adı Konstantin'miş. Ancak Fransa'da yaşadığı ve Fransız tebasına geçtiği için, ismini Teo diye değiştirmiş. Tipik bir eski İstanbul kabadayısı. Çok iyi Türkçe konuşuyor. O da askerliğini Türkiye'de yapmış.

Masaya her çeşit deniz ürünü mezeler geldi, bir de "Uzo" - bizim rakıdan farksız- diye bir içki getirdiler.

Konuşulan konu, gene Mübadele, sürgünlerdi. Teo'nun fikri ilginçti: Asimile olmaktan yana. Boşuna acı çekilmemeli diyor. Atatürk'ü çok seviyor. Venizelos ve Atatürk 1922'de en doğrusunu yaptılar diyor. Dedelerimiz çok acı çekti ama biz rahatız, yoksa Bosna gibi olurduk! Nasıl olsa bu bir yerde patlak verirdi, diyor.

Yani ise tutucu: Herkes olduğu gibi kalmalıydı, diyor. Olga da biraz tutucu. Zaharyadis ise objektif: Rum Türkü sevmeli, Türk de Rumu, diyor. Türkleri çok seviyor. Zaten bir ismi de Celal Şekeroğlu. Üniversitedeki Karslı arkadaşları koymuş bu ismi.

Rodos sokaklarından bir görüntüü

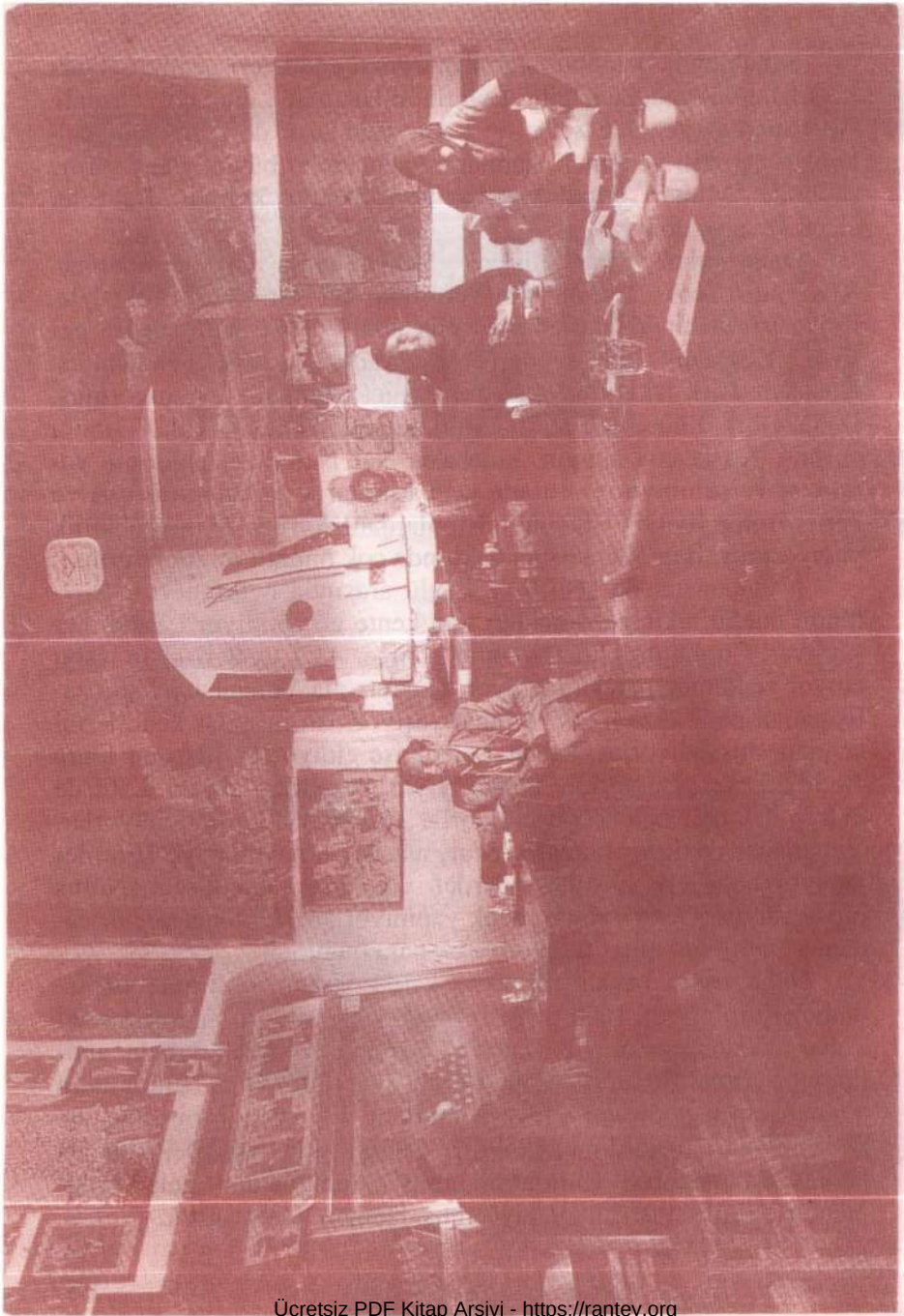

Sabahleyin İstanbulluların oturduğu caddeleri gezdim. Tıpkı lüks İstanbul caddeleri gibi. Evlerin altları garaj, ama çok düzenli. Apartmanlar genelde sekiz-on katlı. Binaların dört bir yanı balkonlarla çevrili ve tenteli, kapılar ve pencereler büyük yatay sürme şeklinde. Mimari özenli, işçilik ve malzeme kaliteli. Bahçeler çiçek ve ağaç dolu.

Daha sonra Zaharyadislere gittim. Oradan da yat limanına. Kosta'nın (Teo) "Tüko" isimli çok lüks bir yatı vardı. Tekneyle, Egiya isimli bir Yunan adasına gidecektik. Tüko ismi şurdan geliyor: Kosta'nın çok sevdiği bir arkadaşı, Aids'e yakalanmış. Kosta'ya Türk lakabını takmışmış. Ancak tam söyleyemiyormuş. Daha sonra ölünce de, Kosta onun anısına tekneye "Tüko" ismini vermiş. Kosta çok zengin. Fransa'da Naf Naf bluejeanlerinin yaratıcısı ve sahibiymiş. Burada yeni Rumlarla da tanıştım. İlya ve karısı Anna. İlya da İstanbullu Rumlardan. Avrupa'da müteahhitlik yapıyormuş. İlya Yunanistan hakkında çok önemli bilgiler verdi:

- Yunanistan'da şehirliyle köylü arasında uçurum yok, köylünün maddi sıkıntısı olmadığı için kente göç etmiyor. Zaten her şeyi var. Çünkü ürününe bir zarar gelirse, AET üyeleri gelip tesbit ediyor ve hemen parasını ödüyor. Dolayısıyla Yunanistan halkı çalışmadan para kazanıyor ve rahat yaşıyor. Bu insanlar kendilerini cennette hissediyorlar. Sabah 7.30'da işe gidiyorlar, öğleden sonra 14.30'da eve dönüyorlar. Yemek yiyip yatıyorlar, akşam 22.00'de kalkıp dışarıya eğlenceye gidiyorlar ve geç saatlerde dönüyorlar. Yunanistan'da Rum hamal yoktur, ancak, Arnavutlar ve Hintliler yapıyor bu işleri. Eşyalar evlerden vinçlerle naklediliyor. Nüfus hiç artmıyor. Genç evliler çocuk yapmıyorlar. Hükümet çocuk yapanları vergiden muaf tutuyor ve ek para ödüyor.

Daha sonra başka bir tekne katıldı aramıza. Bunlar da İstanbul Rumlarıydı. Laki, eşi Efi ve iki oğulları. Bu aile geçen yıl Zaharyadislerle tekneyle Datça'ya gelmişler. Oraları hala unutamıyorlarmış. Bu arada ilginç bir gelişme oldu. Olga benim niçin Yunanistan'a geldiğimi Efi'ye anlatırken, Efi benim bir sınıf arkadaşım var, o yardımcı olabilir, demiş. Sula isimindeki bu arkadaşım da İstanbul Rumlarındanmış. Anadolu'dan gelen göçmenlerle ilgili araştırma yapıyormuş. Hemen telefon ettik.

Onca anılar arasında bir akşam anı

Telefonda ben kendimi tanıınca, dünya ne kadar küçük, ben de sizinle tanışmak istiyordum,dedi. İstanbul'da kitabımı almış ve okumuş, çok beğenmiş. Hemen buluşalım size yardımcı olurum, dedi. Pazartesi akşamına randevulaştık.

Akşama doğru adadaki bir lokantada gene balık ziyafeti çekildi. Uzolar içildi. Çeşit çeşit balıklar yendi. Gece boyu herkes, İstanbul'la ilgili anılarını anlattı. Kendilerini burada hâlâ yabancı hissettiklerini söylüyorlardı. Aslında 20 - 30 yıl sonra, benim gibi biri çıkıp da Yunanistan'a araştırma yapmaya gelirse, çok yabancılık çeker ve sonuç alamaz. Benim şansım İstanbullu Rumlardı. Çünkü çocukları daha soğuk ve Türkçe bilmiyor. Genellikle Avrupa ve Amerika'da okuyorlar. İstanbullu Rumların çoğunun işi de Avrupa'da. Yunanistan'a ara sıra geliyorlar. Hepsi zengin, becerikli. Çoğu 60'lı yıllarda kendi istekleri ile gelmiş. Tüccar ve işadamları. Zaten Yunanistan'da bürokratlar genelde yerlilerden yani, Peloponnes'ten. Zengin kesim ise İstanbul Rumları.

Yunanistan'a ilk geldiklerinde, Yunanlılar onlara siz "Türkos Puro"sunuz dermiş. Ama bu sonradan kesilmiş. Çünkü hepsi zenginmiş. Rumlar da Yunanlılara "siz çingenesiniz, ne para kazanmasını, ne de yaşamasını bilirsiniz" dermiş. Ancak 1922'de gelen Rumlara Yunanlılar çok eziyet etmiş. Onlara mülteci denilmiş. Hep kötü ve pis işlerde onları çalıştırmışlar ve "Türk Tohumu" diye hakaret etmişler. Bu insanlar yaklaşık 7-8 ay çadırlarda yaşamışlar. Zenginlerin çoğu dayanamayıp intihar etmiş. Fakir fukaranın çocuğu ölmüş. Rumlar daha yüksek bir kültüre sahip oldukları için sık sık yıkanırılmış ve rahat insanlarmış. Kadın kadına oturup yer içerlermiş. Yunanlılar o nedenle onlara "Orospu" dermiş. En ağır işleri bu Rumlara yaptırırlarmış. Çok ezilmişler. Yunanistan'daki inşaatçılar ve de komedyenler Pontus Rumlarındanmış. Yani Trabzon tarafından gelenlerden. İstanbullular birbirleriyle Rumca ve Türkçe konuşuyorlar, çok fazla tavra oynuyorlar ve zarlari Farsça söylüyorlar. Bu insanların Osmanlılıkları (asillikleri) hâlâ farkediliyor.

Konuşmalar arasında savaştan da bahsedildi. Yunanlılara göre, savaş çıksa ilk önce savaşılmı diyenler, kaçar. Dolayısıyla Türkiye'de sık sık çıkan 'Yunanistan saldırıyor' lafi sadece bir politik oyun.

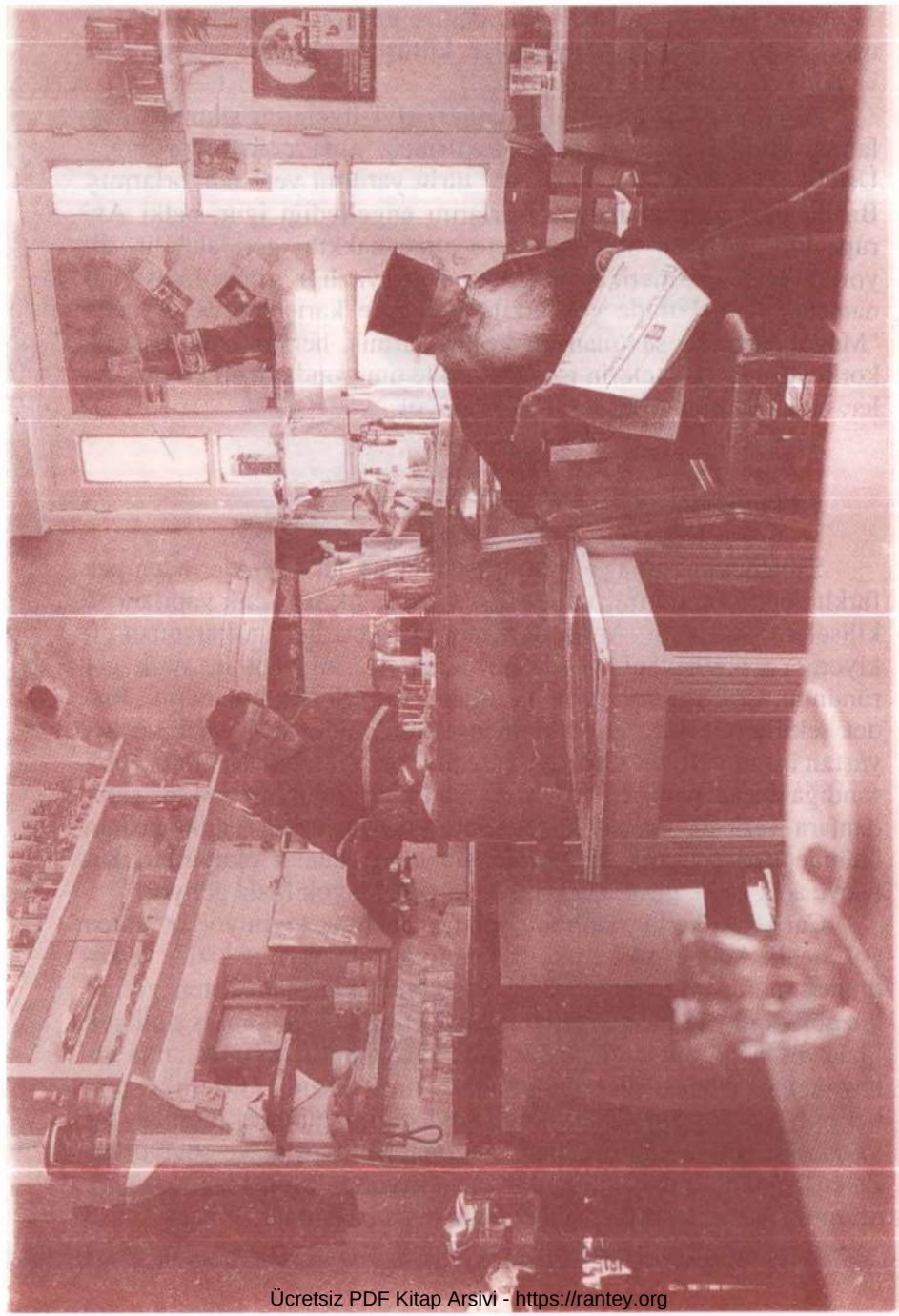
Burada Aralık ayına kadar denize giriyorlar. Bol balık yiyip, uzo içiyorlar. Çok neşeli insanlar; küfürler, fıkralar, tekerlemeler ve tavla oyunları...

Ama Yunanistan'ın bu rahatlığı AET üyelerini sıkmaya başlamış. Çünkü, sürekli para akıyormuş, ama çalışmıyormuş. Üstelik Türkiye'ye yapılacak her türlü yardımı veto ediyorlarmış. Bu da bazı yatırımcıların çıkarlarını engellediği için, belki Avrupa bir gün bazı ülkelerin veto etme hakkını geri alabilir, diyorlar. Zaten Amerika ve Avrupa'nın yazlığı gibi olmuş Yunanistan. Din burada çok etkili, her şeye karışıyor. % 1 kadar "Megola İdea"yı savunan bir kesim varmış, herkes onlardan çok korkuyormuş. Gençlerin ise, kesinlikle umurunda değil böyle şeyler. Onlar okumayı ve yaşamayı seviyor.

3 Ekim 1994

Sabahleyin Atina'ya gittim, İstanbul'un lüks semtlerinden pek farklı değil. Tabii biraz daha lüks. Ayrıca, sık sık antik yapılara ve kiliselere rastladım. Antik dönemin çizgileri her an karşınıza çıkıyor. Ya bir heykel, ya da bir sütun. Resmi yapılar, antik görünümlü. Çok yer dolaştım. Yorulunca kiliselerde dinlendim. İbadet şekillerini iyice izledim. Kiliselere, günün her vakti ve her yaştan insan geliyor. Girişteki boy boy mumlardan alıyorlar. Tabii sandığa biraz para da atıyorlar. Sonra da mumları yakıp, şamdanlara yerleştiriyorlar. Daha sonra sırayla, azizlerin ikonasının önünde haç çıkartıp, öpüyorlar. Bu arada dualar okuyorlar. Kiliseye açık saçık girmek yasak. Ama gençler çok fazla geliyor.

Çarşıdaki kızlar, kadınlar çok rahat. Açık giyiniyorlar. Zaten çok sıcak. Ama erkekler hiç ilgilenmiyor bile. Ayrıca kızlar ve kadınlar, -gerçi erkekler de öyle ya- çok bakımlılar. Zaten giyimi düzgün olmayan birine rastlamadım. Atina'da Teodorakis tipli çok fazla insan gördüm: güçlü bir yüz, saçlar hafif kıvrıkcık, ama arkaya doğru düzleştirilerek taranmış, esmer insanlar. Özellikle alın belirgin ve düzgün. Daha önce söylediğim gibi bu insanlar savaşmazlar. O yapıda değiller. Yaşamayı biliyorlar ve seviyorlar. Zaten zamanlarını çok iyi değerlendiriyorlar. Sokaklar masalara oturmuş, birşeyler için, sohbet eden insanlarla dolu.

Kahveniz nasl olsun istersiniz? İnde bekleriz.

Eve dönerken, esnafın birine İngilizce otobüs saatlerini sormuştum. Bu arada farkında olmadan Türkçe de konuşmuşum. Adam Türk olduğunu söylesene diyerek sevinç gösterisinde bulundu. Meğer o da 1964'te İstanbul'dan gelen Niko isminde bir Rummuş. Sonra sohbeti koyulaştırdık. O kadar çok sevindi ki, sanki yıllarca görmediği bir dostunu görmüş gibi davranıyordu. İstanbul günlerini, gözleri dolu dolu özleyle andı. İki yıl önce, yani tam 27 yıl sonra İstanbul'a tekrar gitmiş. Uçaktan İstanbul'u görünce ağlamaya başlamış. Çünkü İstanbul çok değişmiş, çok bozulmuş. Hostesler de onunla birlikte ağlamış. Niko hayatından memnun, ancak ille de vatan hasreti diyor.

Akşama kararlaştırdığımız gibi, Zaharyadis'le Sula'ya gittik. Evi etnoğrafik eşyalarla süslenmiş ve kitap dolu. Eski bakırlar, tablolar... Bu insana görür görmez ısındım. En azından ikimiz de aynı şeyleri yapıyorduk. Kitabım masasının üzerindeydi. "Senin kitabın Dido Sotiriyu'nun kitabından daha önemli, çünkü bu gerçek olaylara dayanıyor. O nedenle ilk kitap", dedi. "Don Kişotluk yapmışsın" diye ekledi. Kocası Yorgi de "kitabı görünce, bunu hangi deli adam yazmış, diye merak ettim" dedi. "Çünkü cesaret ister." (Eliyle boğazını keser gibi yapıyor.) Sula, Yunanistan'da Küçük Asya'dan gelen Rumları araştırıyor, tek tek evlere gidiyormuş. Aynı zamanda tiyatro kostümcüsü ve yazar. Ansiklopedi yazarlığı da yapıyor.

Sula, rüyamda görsem, inanamayacağım bir şey buldu bana. Kitaplarını karıştırdı, "Çıkış" isimli bir kitap getirdi. Sayfaları karıştırdı ve "Muğlalı Bir Kadının Hatıraları" diye bir bölüm buldu. Çok sevindim. Zaharyadis daha sonra çevirisini yapacak.

Oradan ayrılınca Zaharyadis'le "Nea Smire" yani Yeni İzmir'i gezdik. Burası aynen Alsancak, herkesin atası İzmirli. Pırıl pırıl insanlar ve gençler. Zaten burada bir sıcaklık ve yakınlık var. Kendilerine bir de "Ocak"* yapmışlar. İzmir anılarını, fotoğraflarını, burada toplamışlar. Bir anlamda kutsal yerleri. Binanın cephesinde, resimlerle tarihlerini anlatıyorlar. İçeride, Anadolu'daki Rum okullarının, kiliselerinin resimleri sergilenmiş. Bir de Küçük Asya ile ilgili kitapların bulunduğu büyük bir kütüphaneleri var. Yani kültürlerini koruyorlar. Burası diğer yerlere göre çok zengin

* Ocak: Kültürlerini korumak üzere yaptıkları bir tür kültürevi. (E.A.)

ve eğlenceli. Herkes sokaklarda. Belediye seçimleri yapılacaktı. Ama bizdeki gibi değil. Bürolar var, üçdört kişi oturuyor. Başkan adayının bürosu ile partininki ayrı. Birbirlerine çok bağlı değil. Daha sonra birşeyler atıştırdık. "Kalamati" denilen domuz şişi yedik. Çok lezzetliydi.

4 Ekim 1994

Bugün sadece müzeleri gezdim. Zaten yarın grev var, tüm müzeler kapalı olacaktı. Önce Akropolis'e çıktım. Dar sokaklardan oluşan eski doku, tepenin eteklerini sarmış. Mevsim geç olmasına rağmen çok fazla turist vardı. Eski dokudaki evler yeni yeni restore ediliyor. Bu evlerin alt katları hediyelik eşya satan dükkan. Genelde arkeolojik eserlerin minyatürleri ve dini eserler gibi eşyalar satılıyor. Ama bol miktarda lokanta ve cafe de var. Yunanistan'da çay yok. Daha çok kahve içiyorlar. Bizim Türk kahvesinin aynısı. Ancak onlar, Elenika kahve diyorlar. Yani Yunan kahvesi. Bol miktarda antikacı da var. Bakırcılarda bizdeki aynı bakırlar satılıyor.

Akropolis'teki kalıntılar restore edilmekteydi. Genç arkeologlar, ellerindeki modern aletlerle sütunları tamir ediyorlardı. Atina'daki eski evler, bizdeki sıvalı yapılara benziyor. Ancak saçaktaki kiremit alınları* farklı. Onları tapınaklardakine benziyor.

Daha sonra Bizans Müzesi'ne gittim. Yolda saat soranlara, nereden geldiğimi soranlara rahatlıkla "from Turkey" diyordum. Önce çok şaşıyorlar ve turist olarak mı? diye tekrar sorup inanmak istiyorlar, daha sonra da "bravo! bravo!" deyip seviniyor, gülümsüyorlardı. Ara sıra Türkçe bilen yaşlılarla karşılaşıyordum, sevinçle sırtımı sıvazlıyorlardı.

Bizans Müzesi, İstanbul'daki kiliselerden getirilmiş ikona, yapı kalıntısı, papaz giysileri ve dini eşyalarla doluydu. Çok etkileyici, güzel şeyler vardı. Ama bu müzeyi gezerken hüznümlendim. O eserleri kendime yakın hissettim. Çünkü onlar, yüzlerce yıl İstanbul'daydı. Orada yaratılmışlardı. Ve onların önünde milyonlarca İstanbullu Rum dua etmiş, mum yakmıştı.

* Kiremit alınları: Kiremit uçlarının saçaklardaki görünümü. (E.A.)

Bu sabah, dönüş için uçak biletimi aldım. Ertesi sabah Rodos'a uçacağım. Öğleyin Zaharyadis'e gittim. Akşam televizyonda gösterilen "Küçük Asya" ile ilgili bir programı banta kaydetmiş, onu seyrettik. Film Türk müziği eşliğinde, Isparta'dan gelen Rumların eşyalarından oluşan bir müzeyi gösteriyordu. Bunlar okul diplomaları, resim gibi şeylerdi.

Daha sonra bir süpermarkete gittik. Bugüne kadar böylesini görmemiştim. Burada da bir kuş sütü eksikti. Çok büyük ve temizdi, içinde eczane, her çeşit meyve, sebze, et, içki, balık, hazır yemek, kısacası ne ararsanız vardı. Salyangoz bile. Temiz giyimli bayanlar eldivenleriyle çalışıyorlardı. Et bölümünde kasaplar, camekan içinde herkesin gözü önünde, tertemiz bir ortamda et kesiyorlardı. Ayrıca herşeyden tadabiliyorsunuz. Fransız ekmeği bile var. Her sabah uçakla taze taze geliyormuş. Marketten çıkınca AET ülkelerinin bayraklarını farkettim. Zenginliğin nedeni beliydi.

Buradan, daha önce kararlaştırdığımız gibi, Nea Smirna'ya gittik. Kütüphaneye girer girmez, o büyük salonda İzmir'in işgalden önceki ve işgal sırasındaki resimlerini farkettim. Kordon yanmadan önce çok güzelmiş. Türkler tarafından yıkılan o büyük kilise ve kulesinin fotoğrafları, işgal sırasındaki yangın ve ceset fotoğrafları, denize dökülenler, gemilere binerkenki izdiham... Babasız kalmış çocuklar, anneleriyle sefil durumda görüntülenmiş. Daha sonra Muğla'yla ilgili bir belge aradık. Yetkili, kütüphanede 70 bin kitap bulunduğunu, bunların 5 bin tanesinin Küçük Asya ile ilgili olduğunu, ancak hiç Muğla ismine rastlamadığını ve daha önce de Muğla ismini duymadığını söyledi. Bu arada Zaharyadis ansiklopedileri karıştırdı. Ve kısa kısa bilgiler buldu. Tabii hepsi Yunanca. Zaharyadis olmasaydı bunların hiçbirisi gerçekleşmeyecek, hepsi rüya olarak kalacaktı. Zaten kütüphaneci kız Türk olduğumu öğrenince çok şaşırdı. Kütüphanesine daha önce hiç Türk gelmemişti. Sevinmişti.

Muğla'yla ilgili bilgiler şöyleydi: Tarih ve Coğrafya Ansiklopedisinde: Roma döneminde "Mobolla" denildiğini, daha sonra da "Moula" diye geçtiğini yazıyordu. Ayrıca 1881'de 8.000 nüfuslu ve Menteşe sancağının merkeziydi diye belirtilmişti.

İlyos Ansiklopedisinde de; Moula'nın, Baba Dağı eteğinde kurulduğu yazılıydı. Baba Dağına Rumlar Silvaku derlerdi ve kara yolu ile Göva (İdima) limanına bağlandığı belirtilmişti. Yine aynı kaynağa göre, Vasil Zaharof'un doğum yeri olan bu bölgede o tarihte 3.000 Rum yaşamaktadır, merkezi İzmir'dir. Elefdrudakis Ansiklopedisinde de; 11. yüzyılda Anadolu'da 32 milyon Rum olduğu, bu sayının 12. yüzyılda 25 milyona, 1453'den sonra da 16 milyona düştüğü ve 1922'de 2,2 milyon Rum kaldığı belirtilmişti. Ansiklopedideki bilgilere göre bu azalmanın sebebi, Rumlar arasındaki mezhep çatışmalarıydı. Türkler bu durumdan yararlanmıştı. Daha önce başka hiç bir ırk yoktu. İslamlaştırma olayı da bazı Rumların işine gelmişti. Devlet memuru olan bilmenin yanısıra vergi az alınıyor ve İslamda 4 kadınla evliliğe izin verildiği için kadın almak da kolaylaşıyordu. Bu nedenle gönüllü İslamlaşma da olmuştu. Ayrıca kızılbaşlar, yezitler, yürükler, çebniler vs de Rumlardan oluşuyordu. Çünkü bu insanlar Türklerden farklıydı.* Bunlar farklı mezheplerden hristiyanlardı.. Gene bir ansiklopediye göre; Menteşe kelimesi "Mindos"dan gelmektedir ve nüfusu 25.000 olup dörtte biri Rumdur. "Küçük Asya Destanı" adlı bir kitapta Anadolu'da öldürülen Rumların nereli ve ne kadar olduğu yazılmış. Milas ve Muğla'da toplam sekizyüz Rum öldürülmüş. Dikkatimi çekti, Safranbolu Rumları 1919'da tamamen boşaltmışlar kentlerini..

Daha sonra başka bir bölüme geçtik. Burada camekanlar içinde, İzmir'den getirilen eski kitaplar sergilenmekteydi. Dehşet fotoğraflarıyla dolu ilginç kitaplar vardı. Ölü dede, ölü torun. Parçalanmış askerler, babasız, kocasız kalmış bir yığın sefil insan.. Bu arada bölümün sorumlusu geldi. Türk olduğumu duyunca çok sevindi. Hemen kahve söyledi. Çok mutlu olduğunu belirtti. Niçin Rumları sevdiğimi sordu. Ben de yanıtladım. Tabii bunlar Zaharyadis sayesinde oldu, çünkü bir kaç kelimedden başka Rumca bilmiyorum. Daha sonra da, kapalı olan müzelerini ısrarla açtırttı sorumlulara, çünkü yasaktı ve müzeye girerken Ocağın yöneticisi geldi. Kızdı, ancak Türk okduğumu duyunca çok sevindi ve izin verdi. Halklar arasında bir sorun olmadığını, her şeye politikacıların neden olduğunu söyledi. Zaten İzmirli Türkler buraya sık sık gelirmiş ve hala yazışarlarmış.

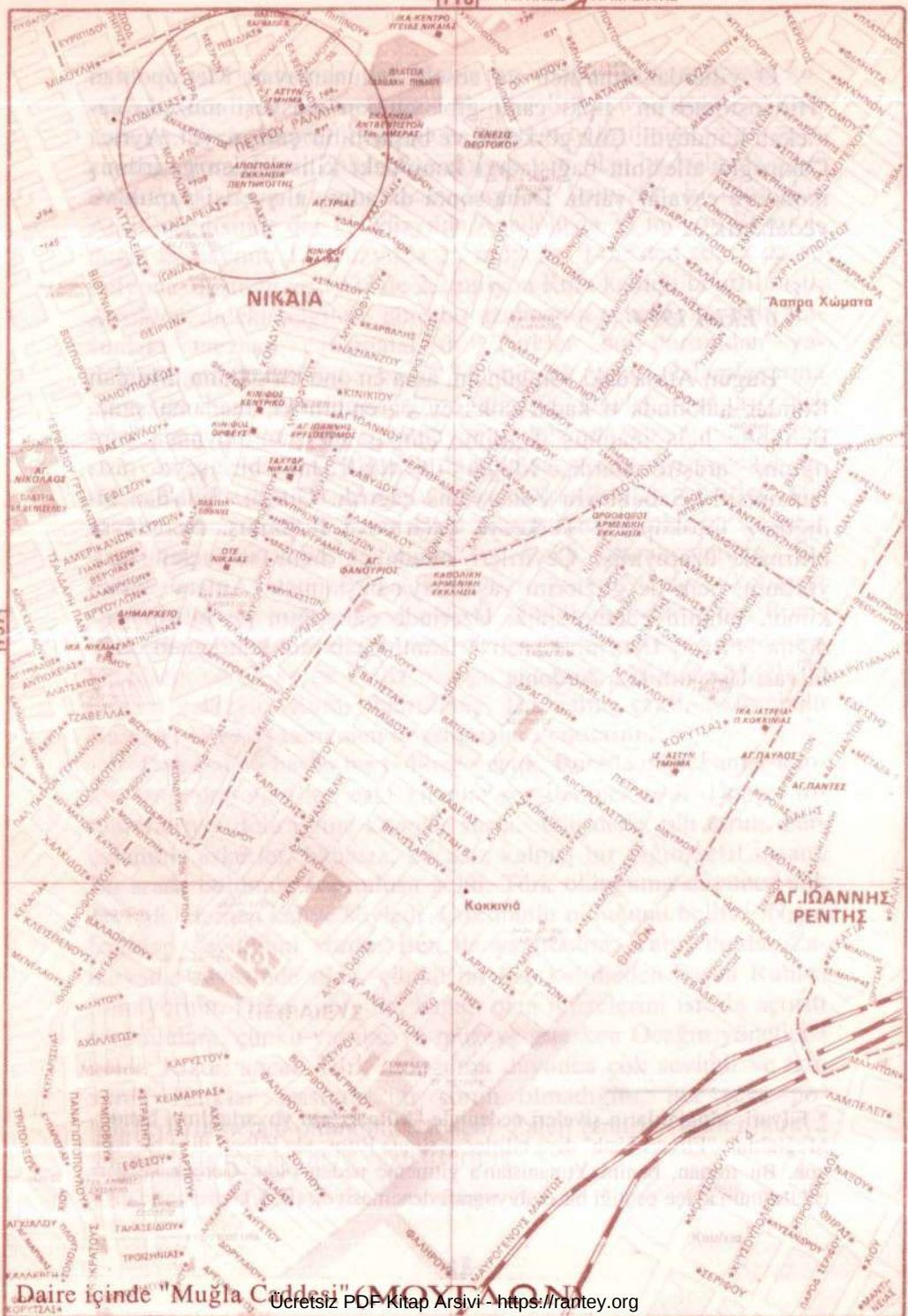
* Bu bilgilerin doğruluğu kanıtlanmamıştır. (E.A.)

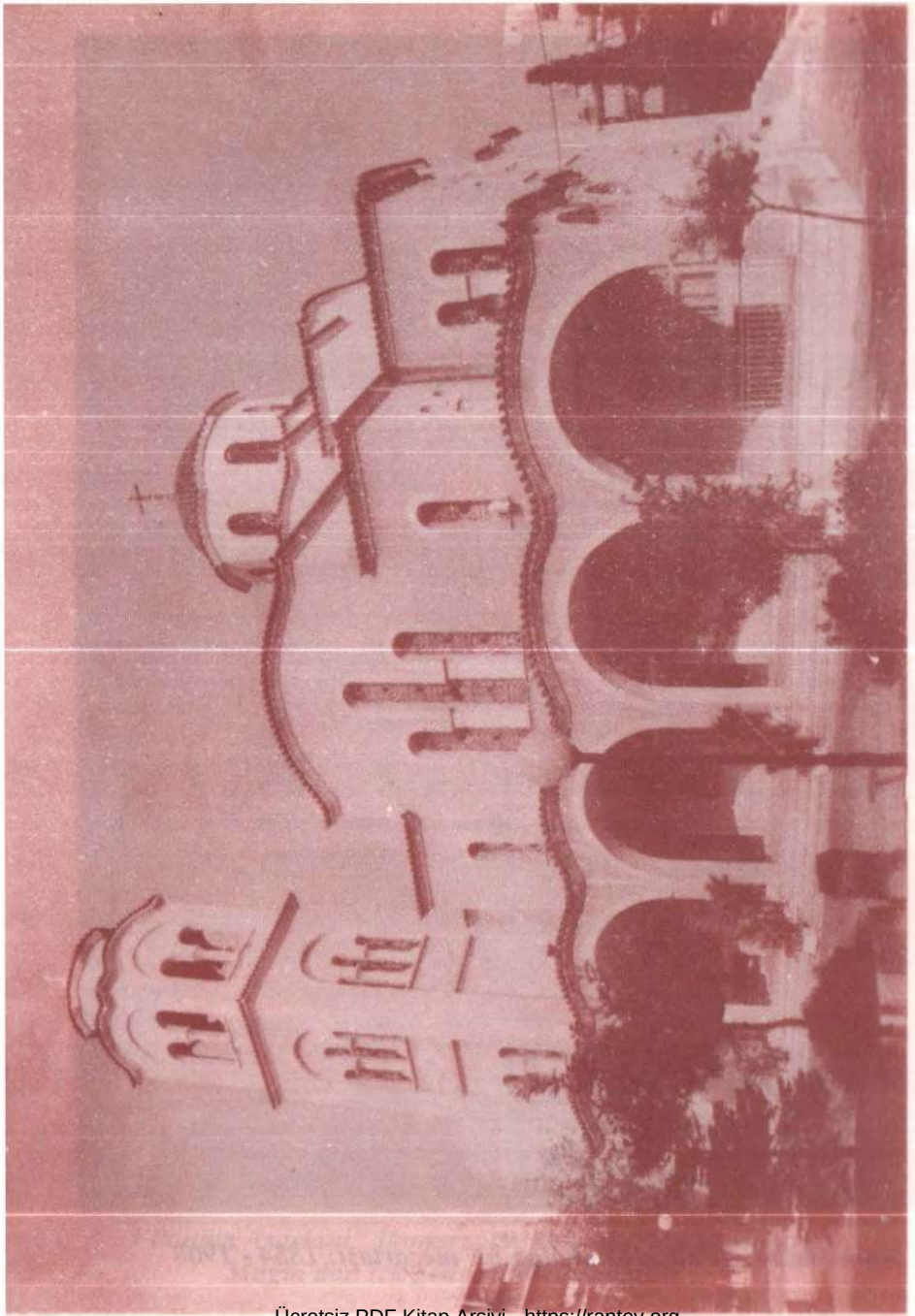
O yıllarda öldürülen ve cesedi bulunamayan Metropolitan "Hirisostomos'un" tıpkı canlı gibi yapılan maskesi müzede camerkan içindeydi. Çok görkemli ve başarılı bir çalışmaydı. Ayrıca Çakıroğlu ailesinin bağışladığı İzmir'deki kiliselerden getirilmiş ikono ve eşyalar vardı. Daha sonra da adres alışverişi yaptık ve vedalaştık.

6 Ekim 1994

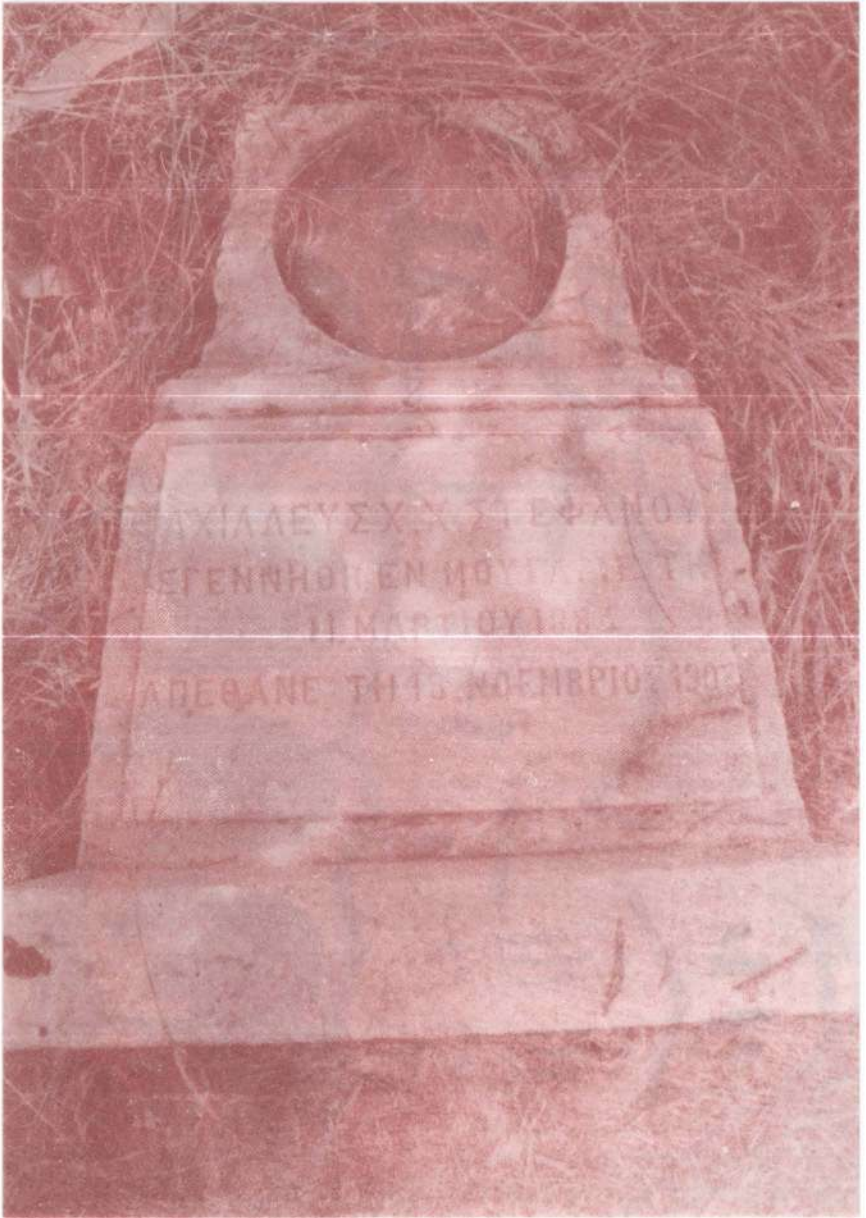
Bugün Atina'daki son günüm, ama en önemli günüm. Muğlalı Rumlar hakkında o kadar çok şey öğrendim ki, inanamazsınız. Ben bile hala inanmış değilim. Çünkü altı gün boyunca yaptığımız araştırmalarda, Muğla ile ilgili hiç bir şeye rastlamamıştık. Sabahleyin Zaharyadis çağırdı. Gittim. Sula'dan aldığımız fotokopileri Türkçeye çevirmeye başlamış. Neredeyse bitirmek üzereymiş. Çevirileri okudukça hem sevinçten uçuyordum, hem de gözlerim yaşarmaya başlamıştı. Anlatan kadın kimdi, tahmin edemezsiniz. Üzerinde çalıştığım ve bitirip geldiğim "Filvari Usta'nın Laneti"* isimli kitabımın kahramanı olan Filvari Usta'nın kızı Andonia .

* Filvari, Muğlalıların şiveleri nedeniyle "Mimari"nin yuvarlatılmış halidir. Muğlalılar "Filvari Usta" diye bilirler. Aslında Rumcada Filvari diye bir isim yok. Bu roman, benim Yunanistan'a gitmeme neden oldu. Gerçek ve gerçeküstünün iç içe geçtiği bir otobiyografi denemesiydi. (E.A.)

"Muğlalı Rumların, Koridalas'da, Nikia'da kurdukları Panaia Asariani Kilisesi"

Rum Mezarlığı'ndan artakalan bir mezar taşı: 1884 - 1908

*"Panaia Asariani" İkonası, 1922'de Muğlalı Rumların
Muğla'dan tek getirebildikleri hatıra*

3.1 MUĞLA BÖLGESİ*

MUĞLA

Muğla, (Menteşe) Bizanslıların Mandahion dedikleri şehir.
10.000 olan nüfusunun 2000'i Rum, 8000'i Türk.
13. ve 14. yy'lar arasında Menteşe Beyliği'nin merkezi.
Osmanlılarda sancak merkezi.

* Bu bölüm "ÇIKIŞ" adlı kitaptan alınmıştır. Andonia'nın anlatımlarına yer verilen bu bölüm, baştaki "öykü"nün gerçekliğini ispatlamak için buraya konmuştur. Çünkü bu açıklama Rumların Türklerle olan dostluğunu anlatıyor. (E.A.)

ANDONİA HACI STEFANU'NUN HATIRALARI

Rahat, iyi ve bereketli seneler yaşadık Türklerle. Türkler bizim yakınımız, dostumuz, akrabamız, kardeşimiz gibiydi. (...) 1919 Ağustos'unda erkeklerimizin sürülme emri geldi. İlk posta 40 kişi idi. Aralarında doktorlar, avukatlar, tüccarlar, zenginler, dünyayı görmüş geçirmiş olanlar vardı. Bir hafta sonra onsekiz yaşımdan yukarı bütün erkekler, daha sonra da onbeş yaşın üstündeki bütün erkekler sürüldü.

Muğla'da yalnız kadınlar, küçük çocuklar ve ihtiyarlar kaldık. Bir insanın sürgünden kurtulması imkansızdı. Paran da olsa, dostların da olsa, rüşvet de versen birşey yapılamazdı.

Mutasarrıf Etem Bey kocamın dostu ve arkadaşı idi. Birinci Dünya Savaşında onu sürdürtmemişti. 1919 sürgün emri çıkınca Etem bey kocama "seni herşeyden kurtarabilirim, ama bundan asla, gücüm yetmiyor" dedi.

Kocam ilk sürülenlerdendi. Ancak bu sürgün için ortalıkta bir söylenti dolaşıyordu. (...) İzmir'den Yunan gazetelerinin gelmesi yasaktı. O günlerde eşim İzmir'den ayakkabı getirtmişti. Ayakkabılar, İzmir'de çıkan bir Rum gazetesine sarılmıştı. Kocam gazeteyi görünce kapıldığı gibi Saburhane'ye gitti ve arkadaşları ile okurken göya bir Türk görmüş ve ihbar etmişti. (...)

Erkeklerin bir kısmını Erzurum'a, Malatya'ya, eşimi ve diğer bir grubu da Kayseri'ye sürdüler. Üç sene sonra jandarma yine kapımızı çaldı. Bu sefer emir, kadınları, çocukları, ihtiyarları da kapsıyordu. Herkes üç gün içinde Marmaris'e, oradan da Yunanistan'a gidecekti.

Yanımıza çok az şey alabilecektik. Giysi ve bir kaç bakır mutfak eşyası. Para, ziynet eşyası, altın gibi kıymetli eşyaları götürmek kesinlikle yasaktı. Mallarımızı yok pahasına Türklere satmak zorunda kaldık. Yüz kuruşluk mal, bir kuruşa kapanın elinde kaldı.

Türk halkı yine bize dostluk gösterdi. Mallarımızı yok pahasına satmayın, nasıl olsa geri döneceksiniz, bırakın bize, onları siz gelinceye kadar koruyalım diyorlardı.

Biz tekrar evlerimize dönebileceğimize az da olsa inanıyorduk. Çünkü erkeklerimizin sürüldüğü o günlerde Datça'dan Hristiyanları sürgün olarak Muğla'ya getirmişlerdi. Bunları bir sene tuttuktan sonra yerlerine iade ettiler. Bu olay bize ümit vermişti. Ancak Datça'dan gelenler deniz iklimine alışık oldukları için Muğla'nın iklimine dayanamadılar ve aralarından bir çoğu öldü.

Ben de mallarımızdan bazılarını sattım. Bazılarını da Türk dostlarımıza saklamaları için verdim. Kocamın silahını bir Türk dostumuza verdim. Kendisi "merak etme", dedi, "altı aya kalmaz aramıza döneceksiniz". Mutasarrıf, Hristiyanlara elinden geldiği kadar yardım etti. Bizlere, korkmayın sizleri Marmaris'e kadar jandarma refakatinde göndereceğim, sizlere dokunamayacaklar, dedi.

Papaza, kilisenin taşınabilir bütün eşyalarını alabileceğini ve kendisini kimsenin aramaması için emir vereceğini söyledi. Panaia Asariani İkonasını da yanımıza aldık. Rumlar arasında bir söylenti dolaşıyordu. "Bizler için Muğla'da tehlike yok, ancak şehrin dışına çıktığımızda bizleri kesecekler." Bundan korkuyorduk, bunun için tedbirli davrandık. Genç ve güzel kızlara kirli, yırtık pırtık elbiseler giydirdik. Yüzlerini siyaha boyadık, böylece çingene gibi oldular ve Türkler için çekici olmaktan çıktılar.

Muğla'dan iki posta halinde yola çıktık. 1922 Eylül başında Muğla'dan temelli ayrıldık. Muğla artık bizim değildi. Bazılarımız yayan, bazılarımız hayvan sırtında seyahat ettik. Ben at kiraladım, ancak alışık değildim, at şahlanınca çok korktum.

Koynumda evimizdeki, gümüş Panaia Eleusa İkonasını sakladım. İki gün içinde Marmaris'e vardık. Jandarmalar bize refakat etti, ancak onlar olmasa da kimse rahatsız etmeyecekti. Çünkü ortada kimse yoktu. Marmaris'te bizleri almak için Türk mavnaları

geldi, ancak adam başına altı banknot ödememiz gerekiyordu. Yeğenimin parası yoktu, binebilmesi için bebesini bırakmasını söylediler. Parayı ben verdim ve onu da yanımıza aldım.

Mavnalara binerken yanımızda altın, ziynet ve para götürmemiz yasak olduğu için tek tek ve ince ince aradılar. Türk kadınları vücudumuzun bütün noktalarını aradı. Ben arama sırasında taşıdığım ikonayı kurtarmak için yeğenimin bebeğinin elbiseleri arasına sıkıştırdım ve böylece onu yeni evime götürebilmeyi başarmıştım. "İkonostusi" hâlâ durur.

Mutasarrıfın emri üzerine papazı kimse aramadı, dolayısıyla kilise eşyaları rahatlıkla taşındı. Türk tekneleri bizleri Rodos'a getirdi, orada Kızılhaç barınak ve yiyecek temin etti. Yunan gemileri bizleri alıncaya kadar bir hafta orada kaldık.

Ancak Rodos'ta üzücü bir olay oldu. Bizler kilisenin bütün eşyasının papazda kalmasını ve onun malı olmasını kabul ettik. Yalnız Panaia Asariani İkonasının bizim, yani halkın malı olduğunu söyledik. Ancak papaz ikonanın da kendisinin olduğunu ve vermeyeceğini söyleyince, çaresiz bize yardım edecek ve papaza baskı yapacak birilerini aradık.

Muğla eşrafından Kuşmanidis ailesinin oğulları Mihail Kuşmanidis Rodos'ta büyük bir bankada yıllardır yüksek mevkide bulunduğundan İtalyan idaresi nezdinde forsu büyüktü. Bizler de Mihail Kuşmanidis'i devreye soktuk. Kuşmanidis İtalyanların baskısı ile papazdan ikonayı aldı ve Koridalos'a yerleştiğimizde ikonayı vereceğini ama onu koymamız için kilise yapmamızı istedi. Kilise arsasını satın alarak biz Muğlalı Rumlara hibe etti.

Muğlalılar ilkin tuğladan küçük bir kilise inşa etti. Zamanla aramızda topladığımız paralarla bugünkü Koridalos'taki büyük güzel "Panaia Asariani Kilisesi" yapıldı. Önündeki caddeye de Muğla Caddesi adını verdik.

Papaz o olaydan sonra Yunanistan'da kalamadı, eşyaları ile birlikte ABD'ye göçetti, yaşlıydı, herhalde ölmüştür. Bizler Rodos'tan Kea Adası'na, oradan da Yunanistan'a geçtik. Rodos'da dört ailemiz kaldı, bunlardan ikisi Samos'a gitti, hala ordalar. Kea Adası'nda dört beş gün kaldıktan sonra büyük bir Yunan yük gemisi bizi Yunanistan'a götürdü. İki aile yol paraları olmadığı için Kea Adasında kaldı. Gemi çok büyüktü, dört bin beş yüz yolcusu vardı. Muğla, Milas ve çevresindekileri navlun karşılığında

Pire'ye taşıyordu. Nihayet 28 Eylül 1922'de Pire'ye vardık. Pire'de bir ay bizi ambarlarda barındırdılar, oradan da havaalanı ve Foliron Hipodromu'na yerleştirdiler.

Rodos'ta iken, yıllardır orada yaşayan bir kuzenim bana nasıl faydalı olacağını sormuştu. Ben de kocamı bul, Kayseri'de ve bizim Atina'da olduğumuzu ilet ona, demiştim. Nüfuzlu adamdı. İtalyanlar ve ileri gelen Türkler kanalıyla Kayseri'deki kocamı buldurdu ve komutandan özel izin alarak Kasım 1922'de Atina'ya getirtti. Ancak geldiği gün benim için acı bir gün oldu, o gün biricik oğlumuz difteriden öldü.

Okuduğunuz bu metin ben Muğla'ya döndükten sonra çevrilip bana yollanacaktı. Öyle karar vermiştik. Eğer öyle olsaydı, Muğla Caddesini, Panaia Asariani'yi görme şansım olmayacaktı. Benim ısrarlarım ve Zaharyadis'in fedakarlığı sonucu son günün sabahı çeviri gerçekleşti.

Daha sonra Enstitüye gitmek için yola koyulduk. Bina Atina'da Akropolis'e yakın, eski bir Atina eviydi. Bizi Zaharyadis'in yeğeni karşıladı. Hem burada çalışıyormuş, hem de üniversitede öğretim üyesiymiş. Kendi dalında doktorasını vermiş.

Türkçeyi az biliyordu, liseyi İstanbul'da okumuş. Benim Muğla'dan geldiğimi ve Muğlalı Rumları araştırmak için burada olduğumu duyunca çok sevindiler. Daha önce yazdığım kitaplardan mutlaka göndermemi istediler. Kütüphaneleri çok zengindi. Bu Enstitü İstanbullu bir karı koca tarafından kurulmuş. Amaçları Küçük Asya'dan gelen göçmenlerin anılarını belgelemek. 1940'la 1960'lı yıllar arasında yapılan bütün röportajları toplamışlar.

Biz konuşurken diğer araştırmacı el yazısı ile yazılmış bir tomar eski kağıt getirdi. Tümü Muğlalı Rumların anılarına aitti. Sevincimi anlamanız imkansız. Zaharyadis bir yandan çevirdi, ben bir yandan yazdım. Ama kesinlikle bir fotoğraf bulamadık. Bu yazılar, 1962'de Eleni Gazi tarafından yapılmış röportajlardı.

Muğlalı Rumlar "O Günlerin Muğla"sını Anlatıyor

Stefanu Hacı Stefanu:

-Muğla'da "Movola" adlı bir belge bulduk. Asarda "Movola" yazan belgelere rastlandı. 15 bin nüfusun 2500'ü Hristiyanı.

Hacı Stefanu:

- Kilise idaresi Aydın Metropolit'i'ne bağlıydı. "Despot vekili"* vardı. "Stavroz Varançis" temsilciydi. Rumların da cemiyet başkanıydı ve Türk mahallesinde otururdu. Saray gibi evi vardı. Düğün ve vaftiz için ona başvurulurdu. Papaz ona göre muamele ederdi. Aydın'a gitmeye gerek yoktu. Senede bir ay Metropolit gelirdi. Varançis'in veya Çakıroğlu'nun evinde kalırdı. Panaia Kilisesinde her pazar ayin yapardı. Diğer zamanlarda ancak düğün için zenginler getirtebilirdi Metropolit. Ermeni ve Yahudi hiç yoktu. İlk yerliler Türktü, sonra Rumlar geldi. Onun için ilk evler Türk mahalleleri içindeydi. Gelenlerin çoğu, 12 Adadan, Rodos'tan ve İstanköy'den, bir kısmı da Makedonya ve Mora'dan gelmişti. Kadınlara Muğlaya, Muğlalılara Muğlalides derdik. Babam Moralıydı. Anne tarafım Rodos'tandı.

Hristiyanlar Muğla'ya başka yerlerden geldi. Hacı Striyos ailesi, Babadides ve Kuşmanidis Rodos'tan. Hacı Stavriz, Sarafides, Hacı Sfafides Kıbrıs'tan. Conides ve Peskedides, Selanik'ten. Hacı Manoli ve Hacı Stevanos ailesi Mora'dan. Varuçilerin (Barutçuların) evi Türk mahallesindeydi. Epir (Kuzey Yunanistan)'den, Milas'a, oradan Peçin'e, sonra da Muğla'ya gelmişlerdi. Despot vekiliydi, zengindi. Yakınlarını Muğla'ya getirtmiş. Kıbrıslıların dilini de kullanırdık. Aiyani bayramında ateşler yakılır ve üzerinden atlanırdı. (7 Ocak) "Kalafunus" geleneği Kıbrıs'tan geçmiş. Hepimiz Rumca konuşurduk. Yunanca ile aynıydı. Türk komşularımız olduğu için, Türkçe de bilirdik ve konuşurduk. Bakkallar, kasaplar, manavlar, oduncular Türktü. Ayinler Rumca yapılırdı. Büyük bayramlarda ayinler Türkçe de okunurdu. Çünkü Türk ileri gelenleri de gelirdi. Kendi mektuplarımızı Rumca, resmi evrakları Türkçe yazardık. Rumca kitapları kitapçılardan alırdık. Ders kitapları ve dini kitaplar İzmir'den gelirdi. **Kuzyanid**, **Yenofefa** gibi kitaplar okunurdu. Yulaki Mahallesi, daha yavaş konuşurdu. Rumcayı iyi bilmiyorlardı.

* Bir kilise görevlisi. (E.A.)

Andonia Hacı Stefanu:

- Büyük bir şehirdi. Türklerin evleriyle bizimkiler ayrı yerde olmasına rağmen, bütün gün beraberdik. Çarşı Türk mahallesindeydi. Orada bir kuş sütü eksikti. Rodos'tan ve İstanköy'den mal gelirdi. Zerzavatlar, iklim nedeniyle orada daha erken olurdu. Türkler bizi hep davet ederlerdi. Yayladaki evlerine de... Bize karşı müthiş yakınlık gösterir, ikramda bulunurlardı. Erkekler ava giderdi. Babam belediyede yapı ustasıydı. Saray gibi evler vardı. İşçiler, ustalar Rumdu. Türkler tarım ve hayvancılıkla uğraşırlardı. Atina'ya gelince, Muğla gözümüzde daha da değeriendi. Çok aradık. Evler çok süslü, çok temiz ve çiçeklerle doluydu, çiçeklikler vardı. Evlerde şahnişin de (cumba) vardı. Türklerin balkonları kapalıydı. Fakir ev azdı. Bütün caddeler asfalttı, toprak yol yoktu. Evler set setti, dere yatağına bakardı. Yukarıda fakir Hristo Mahallesi vardı, "Yulaki" derdik. Çok neşeli insanlardık. Kışın yağmur yağdımı, sulara bakar, hep şarkı söyler, gülerdik. Kocalarımız çevrede çalışır ve elleri boş gelmezdi. Şimdi maalesef dünyanın dört bir yanına dağıldık. Her pazar en güzel elbiselerimizi giyer, Panaia Asariani Kilisesine giderdik. Paskalya yortusunda Asariani'yi ziyaret ederdik. Dağ taş dolardı, Türkler bizleri görmek, yemek yemek ve eğlenmek için gelirlerdi. Şimdi yalnız Panaia Asariani kaldı, ancak onu ziyaret edebiliyoruz.

Stefanu Hacı Stefanu:

- İzmir'den trenle iki saatte Aydın'a; Aydın'dan at sırtında dört saatte Kurosto'ya ve Menderes Nehrini geçip, toplam on iki saatte Muğla'ya varırdık. Önce ova görünürdü: ilk Türk mahallesine girilir, sonra dere geçilir ve bizim evler görünürdü. Türk evleri aşağıdaki ırmak kenarında, Rum evleri ise yukarıdaydı. Muğla'ya Türk mahallesinden girilirdi. İlk Türk evleri tek tekti; oraya harp sırasında kışla yaptılar. İlk binalardan sonra Türk lisesi, daha sonra da resmi yapılar gelir; sonra yokuş başlar ve dere tarafına yürüyünce Zaburhani* görülürdü. Orada kahveler vardı. Sonra Çay Mahallesi. Hristiyan mahallesine girildikten sonra Panaia Kilisesi, okullar ve büyük bir çeşme. Bu bizim güzel mahallemizdi. Faytonu ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra

* Saburhane adı Rumların şivesinde Zaburhani ya da Zaburhane olarak adlandırılıyor. (E.A.)

gördük. Muğla şanssızdı, ne treni, ne limanı vardı. Ovadan bir buçuk saatlık yolla dağın tepesindeki Hacı Hırsto'nun evine gidilirdi. Dağ kayalıktı, mağara, dik yamaçlar ve eski eserler vardı. Senede bir defa gidilen "Panaia Tu Asariani" Kilisesi gibi. Orada eski eserleri de görürdük, bir de kale vardı. Tepede eski hamamlar varmış. Dedelerimiz mağarada taş bulmuşlar. Oralara yaklaşılmazdı, uçurumdu, oralarda kırılmış taşları görürdük. Bizim için Asar, Panaia anlamına gelirdi. Onun için giderdik. Dere yağmur suyundan oluşurdu. Kışın çocukları gezmeye götürürdük. Bir keresinde yaşlı kadın ve çocuğu derede boğulmuştu. Zaburhani'de köprü ve kahveler vardı.

Derenin suyu çok sertti ama derin değildi. Ovada Türklerin çiftlikleri vardı, orası çok verimliydi. Ovanın ortasında küçük bir tepe vardı, ona "Ai Yorgi" (Aziz Yorgi) tepesi denirdi. Buradaki kilisenin üstü kapalı değildi, bir iki duvar vardı, kandil asardık, senede bir gün (isim günü) oraya giderdik. Türkler arasında bir söylenti vardı. Bir çocuk orayı kirletmiş ve ölmüş. Bu nedenle Türkler oraya saygı gösterirlerdi. Zengin Türkler yazın yaylaya çıkarlardı, orada konakları vardı. Hıristiyanlar yaylaya gitmezdi, hayvancılık yapmazdı, hayvanları yoktu. Türkler bizi sevdikleri için devamlı davet ederlerdi. Biz Şerif Efendi'nin konağında kalırdık. İklim çok güzeldi, hastalık yoktu, senede bir kişi ölse olay olurdu. Kışı çok soğuk geçerdi, kar bir buçuk metreyi bulurdu. Okula giden çocuklar kara bayırlılardı. Kardan adam yaparlar, başına fes takar, burnuna havuç, gözlerine kömür koyarlardı.

Hep güleriyüz, hep mutluluk içindeydik. Kışla birlikte şömineyi, mangalı yakardık. Kış geceleri akrabalar arasında geçerdi. Akrabalar, arkadaşlar birbirlerini ziyaret eder; helva, kadayıf ikram edilir, masal ve fıkra anlatılırdı. Kağıt oynanmazdı. Kahvede kağıt oynayan çok azdı, onlar da İzmir'den öğrenmişti. Hiç rutubet ve sis yoktu. Baharda yağmur yağar, Mayıstan sonra ilkbaharın habercisi leylekler ve kırlangıçlar gelirdi. Leylekler yavrularını Zaburhani'nin kavaklarına bırakırdı. Her sene gelirlerdi, aşağıya inip su içerlerdi, dokunmazdık, bizle beraberdiler. Müthiş sıcaklar olmazdı, avlular serindi, her yer sulaktı, yeşillik içindeydi. Kışlar çok uzun sürerdi, Ekimden Nisana kadar. Derenin kenarında meyva ve sebze bahçeleri vardı. Türkler, Hıristiyanlardan kiralarlardı oraları. Yanında da mezarlığımız vardı.

Sipurus Hacı Spiru:

- Derenin orda Hamursuz diye bir yer vardı, bir de küçük bir kilise. Ai Yorgi'nin atının izleri oradaki taşta duruyordu. Sürekli kandil yanardı.

Emanuil Hacı Stefanu:

-Ağaçlar, evler tertemizdi, Barutçu'nun evi şahaneydi, mermer avlusuyla saray yavrusu gibiydi, çiçek serası da vardı. Silivya (Selvi) ağaçları çok güzeldi. Türk mahallesinde, Rum ileri gelenlerinin evleri vardı. Bunlara çorbacı derdik, ileri gelen anlamında.. En ileri gelen Stavra Barutçu'ydu. Onun evi gibi ev, Atina'da bile yoktu. Diğer ileri gelenler, Mihail Diyokoyani, Pahona, Dimitri Pata, Dilemahos Savayivi, Manuil Roso, Stamatiu ve Sonfemistokli Yana, Kaku, Rinyo Konstanti ve Kuşmanidis'in babası Hacı Manuil'dir. En tepede de Hacı Hırsto'nun ve etrafında on beş kadar akrabasının evi vardı. Oraya "Peleni" veya "Kızlar Tarlası" da denirdi. Hamamlarında yıkanırdık. Ondan sonra Hacı Dotori'nin evi gelirdi, sülalesi de oradaydı. Aşağıda Klimandos'un mahallesi. Türkler bu iki mahalleye güzel mahalle derlerdi. Kilisenin kenarında Hacı Despina'nın evi vardı. (Öğretmen Hacı Stafi'nin kızıydı). Kilisenin biraz altında da taş bir çeşme, ilerisinde kız okulu ve Hacı Manolis'in evi. Daha sonra dört beş tane gazino vardı. Burada rakı ve meze satılırdı. Biz, "Uzopolio" Türkler "Rakıcıya" derdi. Buralara Türk ve Rum erkekleri gelirlerdi. Rum kadınları ancak düğünlerde giderlerdi buraya. Dere yatağındaki bağ evlerinde hep Hristiyanlar otururdu. Horoz Mahallesi denirdi oraya. Mezarlığın öbür tarafındaki Tembel Mahallesi'nde sadece yedi tane ev vardı. Onun üzerinde de en fakir Rumların "Yulaki" evleri. Bunlar Rodos'tan Muğla'ya gelip yerleşen "Yulaki" ailesindendiler. Bütün yollar parke taşlarla kaplıydı. Adalardaki yollar gibi. Çamur, toz hiç yoktu. Su, taşı sıyrır, akar giderdi. Caddeler genişti, arabalar rahat rahat geçerd. Meydanımız büyük değildi. Bayramları, 8 Eylül'ü, Panaia Asariani' kilisesinin avlusunda dans ederek kutlardık. İdare heyetinin okuldaki bürolarında toplantı yapılırdı. Zaburhane, Hristiyan ve Türk evlerinin arasında, her tarafı kaplayan yüksek ağaçlar altındaydı. Barutçu'nun, Apostol'un ve Türklerin de kahveleri vardı. Rum gazeteleri M. Kemal'den önce rahatlıkla okunurdu. Zaburhane'deki

bakkal ve kasaplar Türktü. Şehrin en canlı yeri Zaburhane'ydı. Ti-yatro, cambaz, sinema gelirdi. Rumlar çoluk çocuk giderdi, Türk-lerden ise sadece erkekler. Zaburhane dinlenme yeri, teselli ye-riydi. Ovadaki buğday tarlaları Türklerindi. Rumlar da tarlalarını Türklere kiralarlardı. Kira olarak ürünün bir kısmını alırlardı. Su boldu, ileride dere, bir buçuk saat mesafede kaynak vardı. Ona suyun anası derdik. Orada yer içerdik. Kaynaktan çıkan suyu şi-şeye koyunca çatlardı, çok soğuktu. Bu suyu bazıları boru dö-şeyerek evlerine de getirmişti. Evlerde musluklar, çeşmeler yaz kış akardı. Çamaşır evde yıkanırđı. Su çok bol olduğu için depoya da ihtiyaç yoktu. Kiliseye oynayarak, neşe içinde giderdik, şimdi öyle mi? Kilise ikibin beş yüz kişi alırdı. Kilise taşlandı ve kiremit kaplıydı, altın ve gümüş işlemeliydi. Gümüş fenerleri, üç tane de büyük kristal avizesi vardı. Templo (ikonaların yeri) ahşap ol-masına rağmen altınla süslendiği için, tahta hiç görünmezdi. Yer-ler ve sütunlar mermerdendi. İkinci katta kadınlar kısmı vardı ve kadınlar kısmı da iki katlıydı. Kadın ve erkekler bayramlarda ayrı, düğün ve cenazelerde beraber otururlardı. Avlumuz çok gü-zeldi, Rodos çakılıyla döşeliydi. Çakıl Rodos'tan Gökova'ya ge-lirdi, oradan satın almıştık. Kapısı demirdendi, mermerden çan kulesi vardı. Çan kulesini Andonia'nın babası yapmıştı. Babası çan kulesini daha yüksek yapacakmış ama, minareyi geçmemesi için izin vermemişler. Kilisenin avlusunda Hacı Sava, Hacı Spiru, Hacı Kseni'nin mezarları vardı. Kiliseyi onlar yaptığı için buraya gömülmüşler. Kilisenin ne zaman kurulduğunu bilemiyoruz. Sekiz on yaşındayken 100 yıl önce olduğunu söylerlerdi. Çok ikona vardı. İzmir'den ve Rusya'dan getirilmişti. En kıymetlisi Asaria Pa-naia idi, Asar'da bulmuştuk. O nedenle onun ismini vermiştik. Onu açıkta bırakmamız mümkün olmadığı için aşağıya götürdük. Erkek okulunu da Andonia'nın babası yapmıştı. Kiliseye çok "Tama" (adak) gelirdi. Genç bir adam öldüğü zaman kiliseye bir ipek çarşaf hediye edilirdi. Genç bir kız öldüğü zaman da ipek el-bise.

Stefanu Hacı Stefanu:

- Dedem kilisenin 1820 yılında yapıldığını söylerdi. O zamana kadar kilise yokmuş. Türkler müsaade etmediği için bu ihtiyacı han odalarında karşılıyorduk, derdi. Sultan emir verirse yapabilirsiniz, derlermiş. 1820 yazında Sultan Rodos'a gelmiş. Dedem sultana çıkacağım, ferman almadan da sağ dönmeyeceğim, demiş. Herkes hayran kalmış. Padişahın huzuruna çıkmak için yedi yüz kere secde etmiş. Yaver ne istiyorsun, demiş. Muğlalı Hıristiyanların dilekçesini taşıyorum demiş dedem. Subay dilekçeyi Sultana götürmüş, yani dedem Sultanı görmemiş. Altı ay sonra emri vereceğim, şimdi git, demiş Sultan. Muğla'ya sağ döniince herkes hayran kalmış, altı ay sonra da Sultan emri göndermiş, hem de onun adına gönderilmiş ferman. Ferman hâlâ saklıdır bizde. Bu kilisede Zaharof da vaftiz edildi. Çok eskiden bir Hıristiyan kadın rüyasında, Panaia'nın İkonası'nı görmüş. Daha sonra adamlarla birlikte rüyasındaki yere gitmiş ve ikonayı bulmuş. Buldukları yere çok basit bir kilise kurmuşlar. Duvarları yoktu, yuvarlaktı, bir kandil vardı. Ayinler taşın üzerinde yapılıyordu. İkonanın renkleri uçmuştu, sonradan gümüşle kaplanmıştı. Arada sırada papazı da götürürdük. Asariani kıymetli taşlarla işlemeliydi. İkonada Δ, X harfleri vardı. (Hacı Despina'nın adı - S.H.S.'nin babaannesesi). Hacı Despina rüyasında görmüş, ikonaya ismini elmasla yaz demişler. O yüzden yazdırmış. Papaz küçük ikonayı da Amerika'ya götürdü. Papaz Muğlalı değildi, Dalyanlıydı. 1912 Balkan Savaş'ında Türk ordusunda, okuyanlar orduya, okumayanlar amele taburlarına veriliyordu. Beni çavuş yaptılar, İzmir'e gönderdiler. Türk subaylarla arkadaş olduk, kaçmak istedim, rüşvet verdim, kaçtım. Saçlarımı değiştirdim, Fransız mahallesinde iş buldum. Orada terzi dükkânı açtım, para kazandım. Muğla'yla ilişkim vardı. Sonra Çanakkale'ye gönderdiler, ben de savaştım. Yaralandım, iyileştikten sonra Mısır'a gönderdiler, perişan durumdaydık. Manastırda yıkandım, sonra da İngilizlere esir düştük. Hepimizi açıkta hapsettiler. Sonra kumandana çıktım, para verdim, aldı ve beni postaladı. 1919'da Yunanistan'a geldim, oraya yerleştim. Atina'da iyi para kazanamadım. tekrar İzmir'e döndüm. Muğla'dan Rumları sürmüşlerdi. Türklerle esir düştüm, çok zor günlerdi.

Andonia Hacı Stefanu:

- Türk ve Rum evleri aynıydı. Katoi (birinci kat) depo ve mutfaktı. Bodrum kat olmazdı. Üst katta odalar vardı. Kışlayı babam yaptı, üçyüz altmış beş tane kemeri vardı. Çok büyük binaydı, inşaat bittikten bir süre sonra babam öldü. Oraya bir şadırvan yapmıştı, bir de ağzından su akan inek başı*. Çok eski evlerin sıvası topraktı. Bunlar üç beş odalıydı. Evlerin içi müthiş görkemliydi, şahane mobilyalar, kristal avizeler, çiçekler, çakıl, mermer avlular. Barutçu'nun evinin mermerleri Eski Hisar'dan gelmişti. Bal konların direkleri, korkulukları ayrı ayrı renklere boyanırdı; (ahşap kısımlar) yeşil, kırmızı, mavi, kahverengi. Babamın Türk ve Rum evlerini yapmaktan başını kaşıyacak vakti yoktu, Yardımcıları Hristiyanlı, sürekli ev siparişi alırdı. Evlerin çoğu babam tarafından yapıldı. Türkler ona "Mimari Efendi" diyorlardı. Çevre köyler onu tanır ve davet ederdi. Çok parayla dönerdi. İpek elbiseler alırdık. Mezarlarımız mermerden ve çok şahaneydi. Büyük aile mezarları da vardı. Fakirlerinki ahşap istavrozdan ve topraktan ibaretti. Kandil olurdu ve hep yanardı. Fakir ölülerini üç senede bir çıkarırlar, kemik ambarına (osteo falakio) koyarlardı. Mezarları da babam yapmıştı.

Daha başka belgeler vardı ancak, zamanımız yoktu. Üstelik tekrarlar çoktu. O belgeleri, benden sonraki araştırmacılara bıraktım. Nasıl olsa burada emin ellerde. Buradan doğruca Nikia'ya gittik. Geç oluyordu, yarın erkenden dönecektim. Yani Atina'daki son saatlerimdi. Andonia hatıralarında sözediyordu, Muğlalılar Panaia Asariani Kilisesi'ni kurmuşlar ve önündeki caddeye Muğla Caddesi adını vermişlerdi. Şimdi onları bulmaya gidiyorduk. Nikia'da sokaklar hep tanıdık; Antalya Sokağı, Balıkesir Sokağı gibi. İlk önce Panaia Kilisesi'ni bulduk, çok büyük ve görkemliydi, bravo hemşerilerime!.. Çan kulesi de yüksekçeydi. Hep fotoğraflarını çektim. Heyecanımı anlatmam mümkün değil, sanki Muğla'dayım. Müthiş bir yakınlık hissettim. Sanki yetmiş iki yıl önceye, Asar'a gittim. Ama kilise maalesef kapalıydı. Hatırlarsanız

* Bu kışla, Eski Lise diye bilinir. Bahçesindeki şadırvan yıkılmış, inek başı ise Belediye parkına götürülmüş, ancak 1994 Eylül'ünde Belediye inek başını söktü. Şimdi kayıp... (E.A.)

"Panaia Asariani" buradaydı, buraya kadar gelmişken onu görmeden gitmek çok acı olacaktı. Zaharyadis fedakarca koştururken beklemeye başladık. İki saat sonra kilise açıldı. Sevincimi anlatamam. Bu arada beklerken, Muğla Caddesini bulmak için yürüdük. Birkaç sokak sonra bulduk, hatta yolda birine sorarken Türk olduğumu söyledim çok sevindi. Onun ataları da Menemen'den gelmiş. Zaten bu bölge tamamiyle Küçük Asya'dan gelen nesillerle doluydu. Muğla Caddesi kalbime bir sıcaklık verdi. (Bunları yaşamadan, anlamak güç). Sokak köşelerinde sık sık "Muğla Caddesi" yazılıydı. Onların da hemen fotoğrafını çektim. Buralar Foliran gibi pek fazla zengin değil. Daha çok bizim Muğla'nın bugünkü haline benziyor. Kolay mı, hiç birşeyiniz olmadan, kocanız olmadan, çocuğunuz ölmüşken, oğlunuz kayıpken herşeye sıfırdan başlamak? Aç sefil geleceksiniz, çadırlarda kalacaksınız, çocuklarınız hastalıktan ölecek... Her şeye sıfırdan başlamış bu insanlar. Zaten çok zenginler genelde Amerika'ya, Avrupa'ya filan gitmişler.

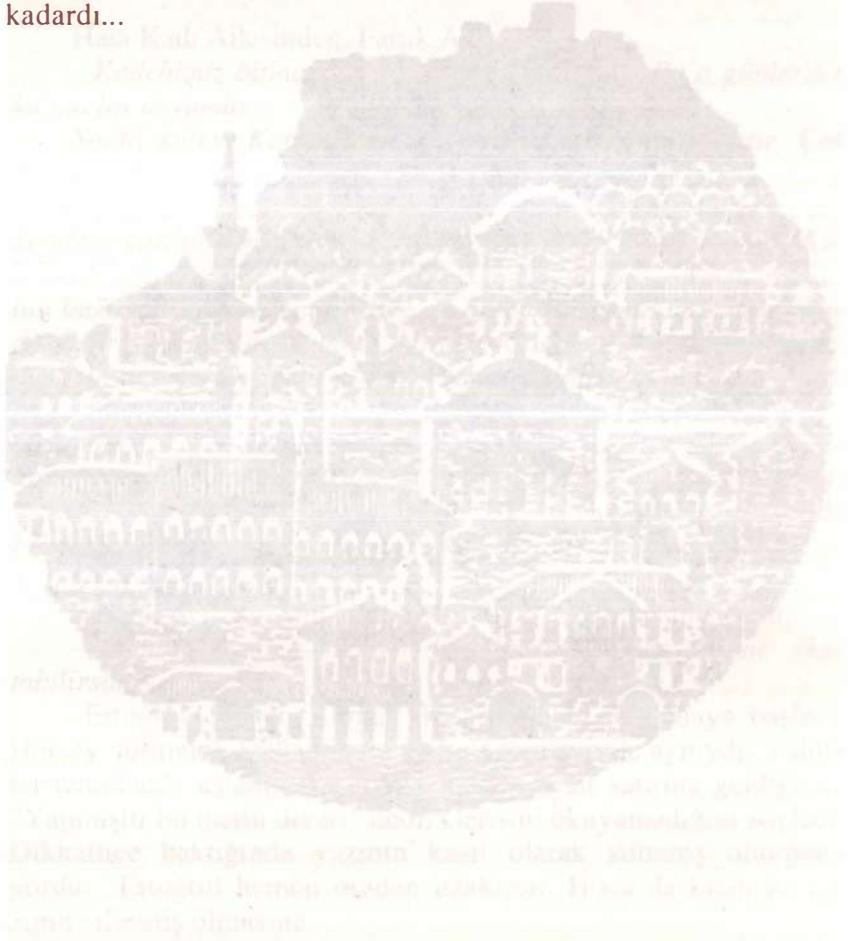
Dönüşümüzde kiliseyi açılmış bulduk. O zor koşullar altında Muğlalı Rumların Muğlalarından getirebildikleri tek şey olan "Panaia Asariani" girişte, ortada tüm görkemiyle duruyordu. Kesinlikle kendimi Muğla'da hissettim. Meryem ve kucağında İsa, bana çok anlamlı ve candan baktılar. (O an buna benzeyen gümüş bir ikona alıp duvarıma asmaya karar verdim). Topraklarını yetmiş iki yıldır görmemişlerdi. Öpmek, dokunmak istedim. Kendimi zor tuttum ağlamamak için. Çünkü o an onlar canlanmışlardı sanki, o mekanda benim tek akrabalarım, hemşehrilerimdiler. Tanrım bu nasıl bir yazgı?

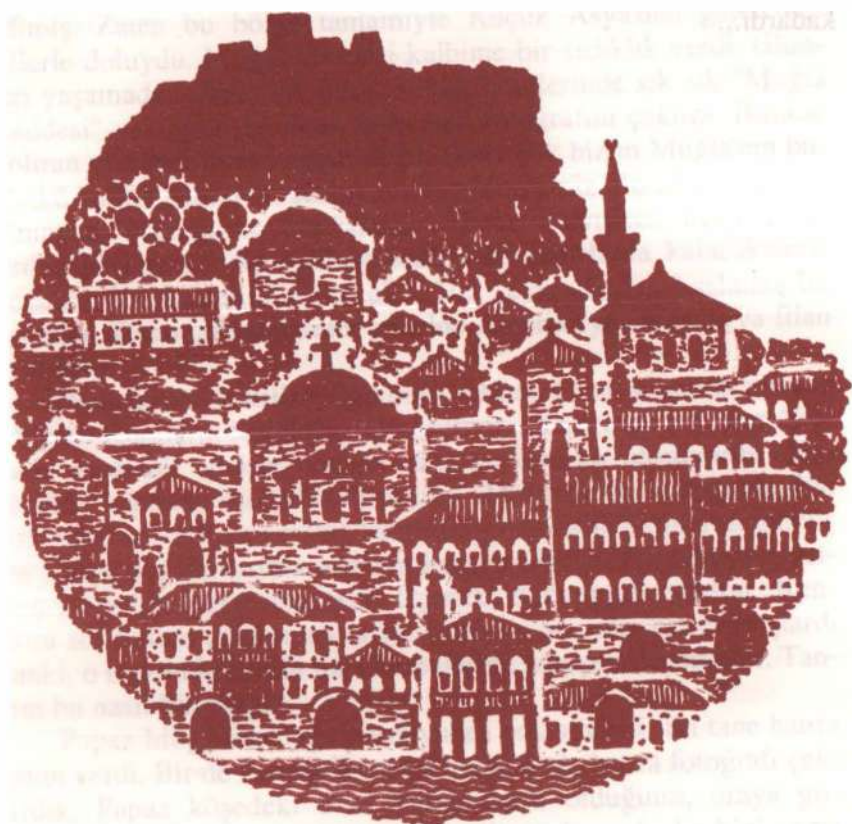
Papaz Muğlalı olduğumu duyunca çok sevindi. İki tane hatıra mum verdi. Bir de Panaia Asariani'nin önünde hatıra fotoğrafı çek-tirdik. Papaz kösedeki evin Muğlalıların olduğunu, oraya gitmemizi söyledi. Kilisedeki siyah giysili yardımcı kadın bizi oraya götürdü. Yolda giderken, "Panaia Asariani mucizeler yaratıyor" diye kulağımıza yavaşça fısıldadı. Zaten biz oradayken genç kızlar gelip, önünde diz çökerek haç çıkarıyorlardı.

"Sonra ben de bol bol dua edeceğim" demekten kendimi alamadım.

Evin kapısını yaşlıca bir kadınla kocası açtı. Babaları Hacı Poligroni, Muğlalıymış. "Bu ev Muğla'daki evimizin aynısıymış

o şekilde yapılmış" dedi. İçeriden babasının bir fotoğrafını getirdi. Buralar kurulurken, yıllarca, tek tek her inşaatta çalışmış. O da inşaat ustasıymış. Muğla hasreti ile ölmüş. Onlar da çok sevindiler. İlk defa bir Türk ve de üstelik bir Muğlalı geldi, dediler. Kadının gözleri doldu, sıcak bir tebessümle bakıyordu. Oradan gözlerim ve kalbimi geride bırakıp ayrılmak zorunda kaldım. Artık yarın sabah Muğla'ya dönecektim. Görev bitmişti. Şimdilik, Yunanistan'da Muğla ve Muğlalı Rumlar için yapabileceklerim bu kadardı...

MUĞLALI RUMLARLA İLGİLİ "BİR ARAŞTIRMA" ÖYKÜSÜ

1993-1994 Muğla

Hacı Kadı Ailesinden, Faruk Aksoy:

- Kadehimiz bitince: "Doldur Apostol" deriz. Bu o günlerden kalma bir deyimdir.

Saatli kuleyi Konstantin oğlu Filvari Usta* yapmıştır. Çok becerikli bir ustaymış. Zaten büyük dedemin devamlı mimarıymış. Bütün yapıları o yaparmış. İki de kızı varmış. Hatta yaylaya, dedemlere yardım etmeye gelirlermiş. Çok sinirli bir adammış. Kulenin temelini yaparken hep dalga geçmişler. "Buldun ağayı, oyulan bakalım yerin dibinde" diye. O da çok kızarmış. Büyük dedem de, "uğraşmayın şu adamla" dermiş. Kulenin yakınından su geçtiği için temeli çok derin yapmış. Yetmişli yıllarda damadı gelmiş. Hacı Kadılardan birini sormuş. Benim adımlı vermişler, ama buluşamadık. Zaten bütün önemli yapıları o yapmış. Yıkılan hastane, Koca Mustafendi Okulu, kule, yayladaki ağa evleri, daha bir yığın ev. Rumlar gittikten sonra bir tek usta vardı burada. O da Filvari Usta'nın çırağı Hüseyin Şeker Usta. O da iyi ustaydı.

Şaşkınlaşan Ertuğrul:

- Faruk Bey, kulenin kitabesinde hâlâ ustanın ismi var mı?

- Olması lazım. İstersen hocalardan birine tekrar okutabilirsin.

Ertuğrul, hemen Ahmet Hoca'yı buldu. Okumaya başladı. Herşey normaldi. Daha önce yapılmış tercüme ile aynıydı. Yalnız bu tercümede ustanın adı filan yoktu. En alt satırına geldiğinde "Yapmıştır bu metin divari" dedi. Gerisini okuyamadığını söyledi. Dikkatlice baktığında yazının kasti olarak silinmiş olduğunu gördü. Ertuğrul hemen oradan uzaklaştı. Hoca da kızmıştı yazının silinmiş olmasına.

* "Mimari Usta"yı Türkler zamanla "Filvari, Vilvari" şeklinde dillerine uydurmuşlar. O dönemde baş ustaya "mimar" denilirmiş. (E.A.)

Ertesi gün, kule hakkında daha fazla bilgi almak için, o çevrede büyümüş, Hacı İsmet isimli bir yaşlıya gitti. İhtiyar evindeydi. Ertuğrul:

- Hacı İsmet Amca, kulenin yapımı ve yapan hakkında bilgin var mı? Bir de senin yaştın hayli büyük, Rumları da hatırlıyor musun?

Hacı İsmet:

- *Saatli Kule yapıldıktan sonra 6 ay kadar çalıştı. Sonra durdu, saatçiler yapamadı. Hacı Yareşli Usta, iri yarı bir demirciydi. Saatçinin biriyle yukarı çıkmış, yapabilirim demiş. Ağa'nın yanına varmış: "Ağa, mücade edersen, saatin kırılan parçasını yapacağım." demiş. Ağa da: "Sen iri bir demircisin, yapamazsın" demiş. O da: "Ağam, üç parça malım var. Eğer bozarsam bu malları al. Yaparsam karşılığında bir şey istemem." Ağa da: "Hadi yap" demiş. Usta, dükkanında parçayı yapmış, takmış ve çalışmış saat. Hacı Kadı sormuş "Borcum ne kadar?" Usta da: "Ben hayır için yaptım onu" demiş. Ağa da kızarak: "Ben hayır üstüne hayır yaptırmam" diyerek itiraz etmiş. Daha sonra Ağa adamlarına emir vermiş: "Usta'nın evine bir deve (yani yirmi ölçek) buğday yıkın" demiş.*

Ertuğrul:

- İsmet Amca, kulenin çanı kendisinden mi yoksa kiliseden mi gelme?

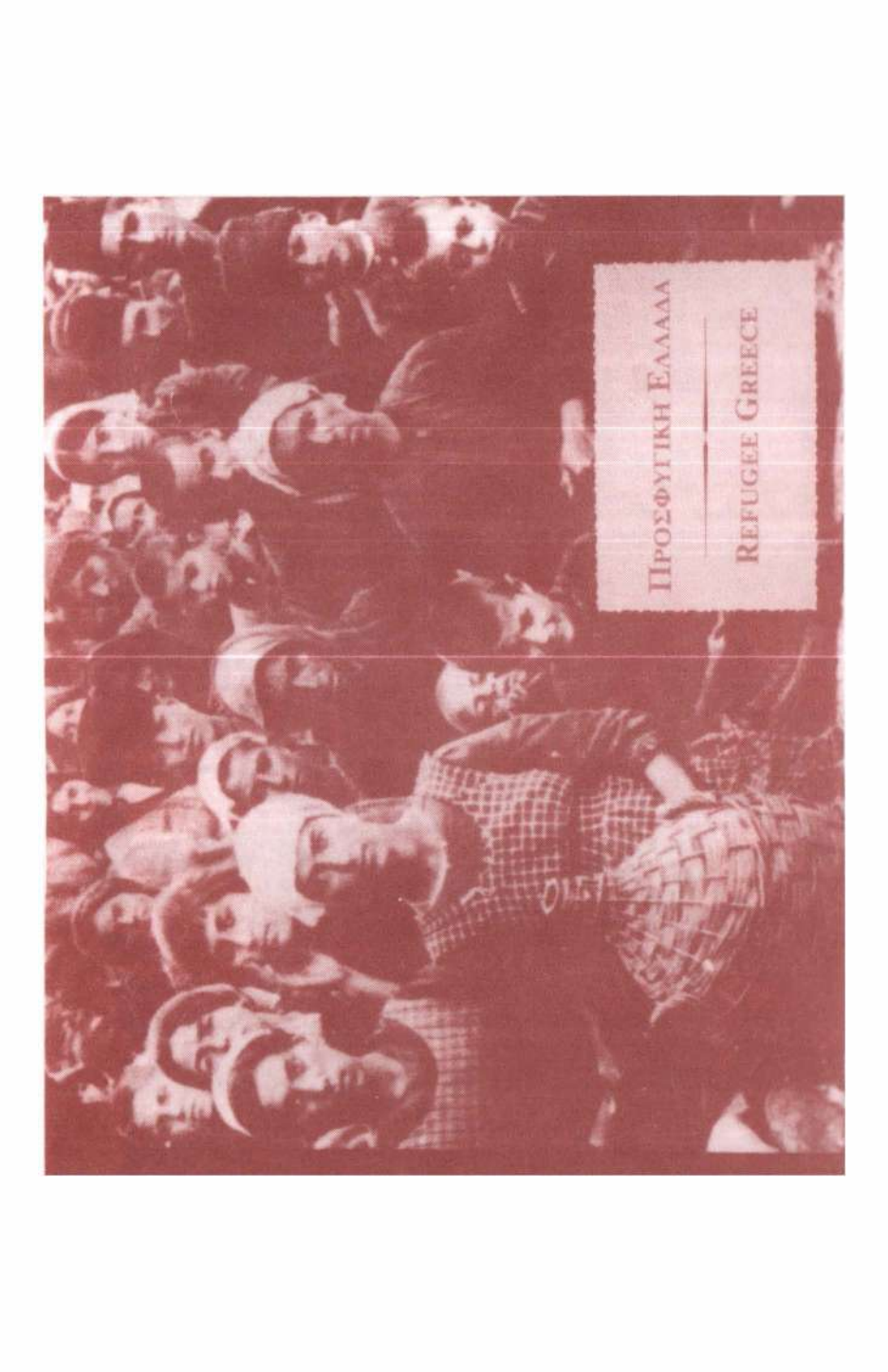
- *Kendi çanı hafif gelmiş. O yüzden, Rumlar gidince Ağa, kilisenin büyük çanını getirtmiş ve onu takmışlar.* Saate uzun yıllar Bulgar Cavit baktı. Ondan önce de Mistik Dayı bakardı. Evvelce ezan bu saate göre okunur, Ramazan topu bu saate göre atılırdı. Kulenin üzerine sonradan ilave ettiler. Önceden kiremitli kubbesi vardı.*

Ertuğrul:

- İsmet Amca, kaç yaşındasın? Çocukluğun nerede geçti? Rumları hatırlar mısın?

- *Seksen üç yaşındayım. Rumlar giderken onbir yaşındaydım. Çocukluğum gene bu evde yani kule tarafında geçti. Rumları çok iyi hatırlarım. Ramazanda, Müslümanların oruç ayı diye sigara bile içmezlerdi. Pazar yerinin yakınında meyhaneci İstegro var-*

* Kuleye çıktım, gerçekten kilise çanıydı. Üzerinde palmet yapraklı desenler vardı ve büyük bir çandı. (E.A.)

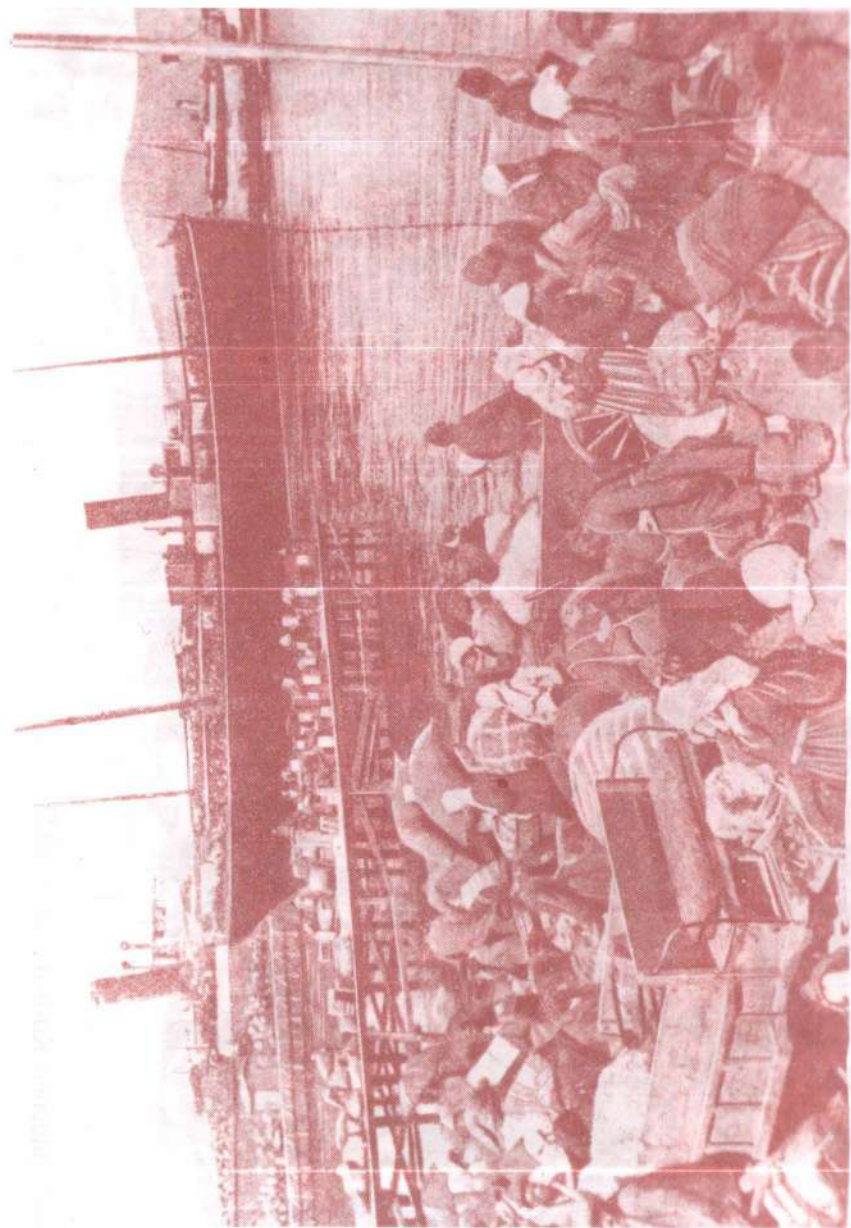

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

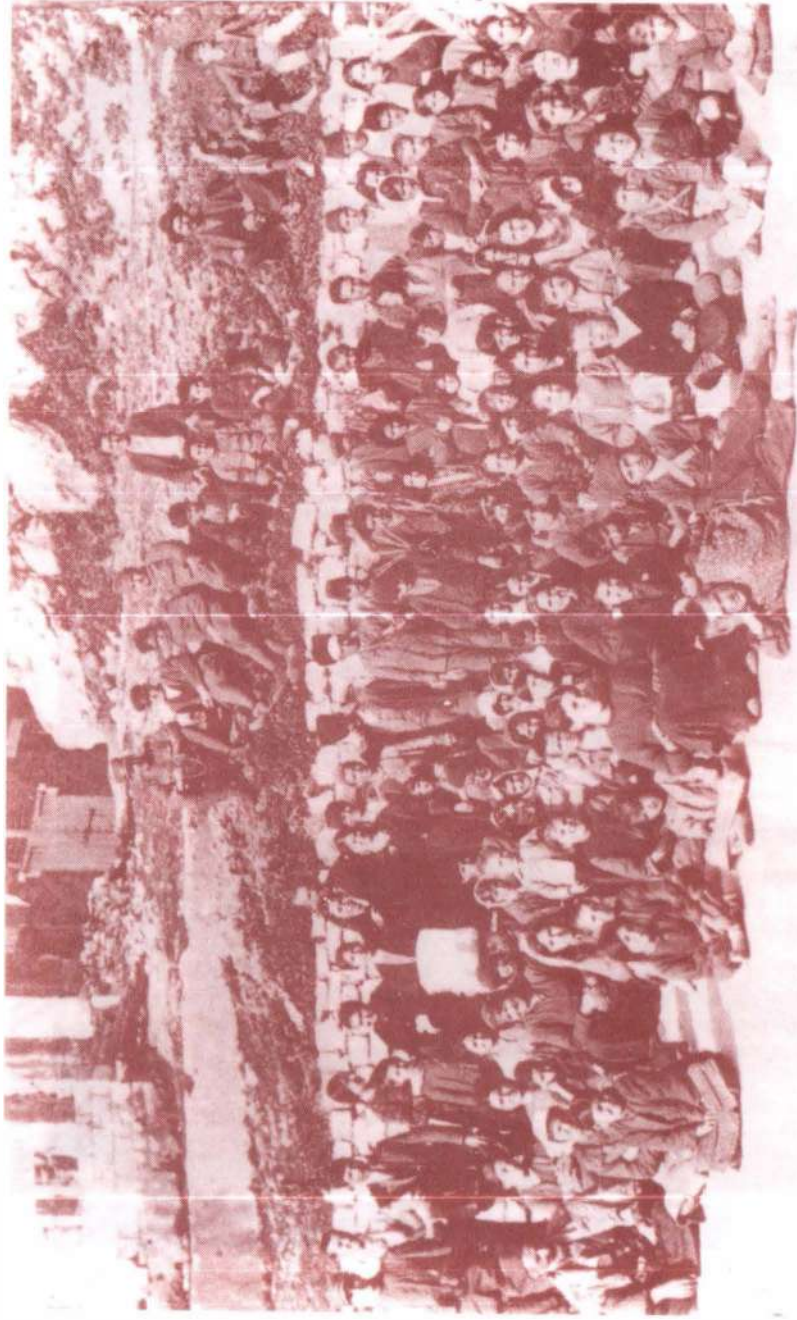
REFUGEE GREECE

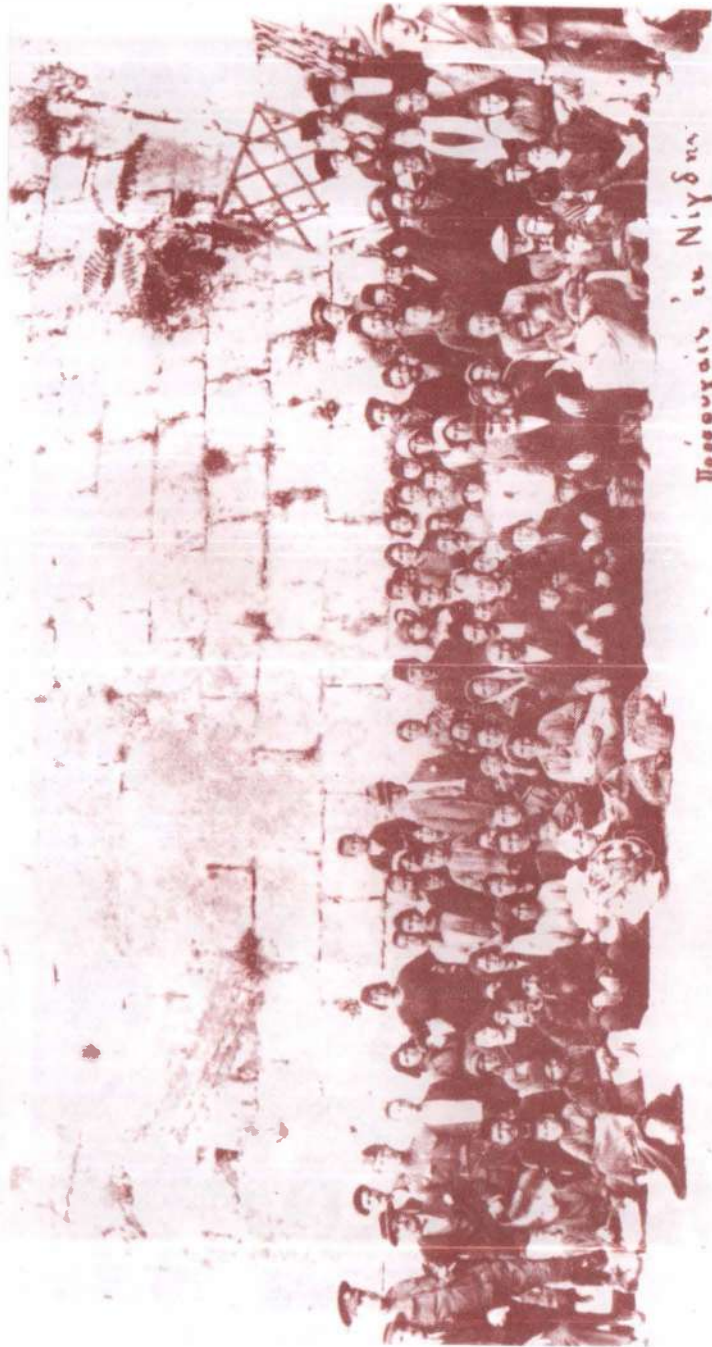
Büyük Göç

Vatandan Koos

Pontus Mültecileri Korfu'da, 20. 1. 1923

Προσφυγικὴ ἐκ Νιγδῆς

Ἀσπιδασθέντες εἰς Κερυρα

τῇ 16 Ὀκτωβρίου 1924

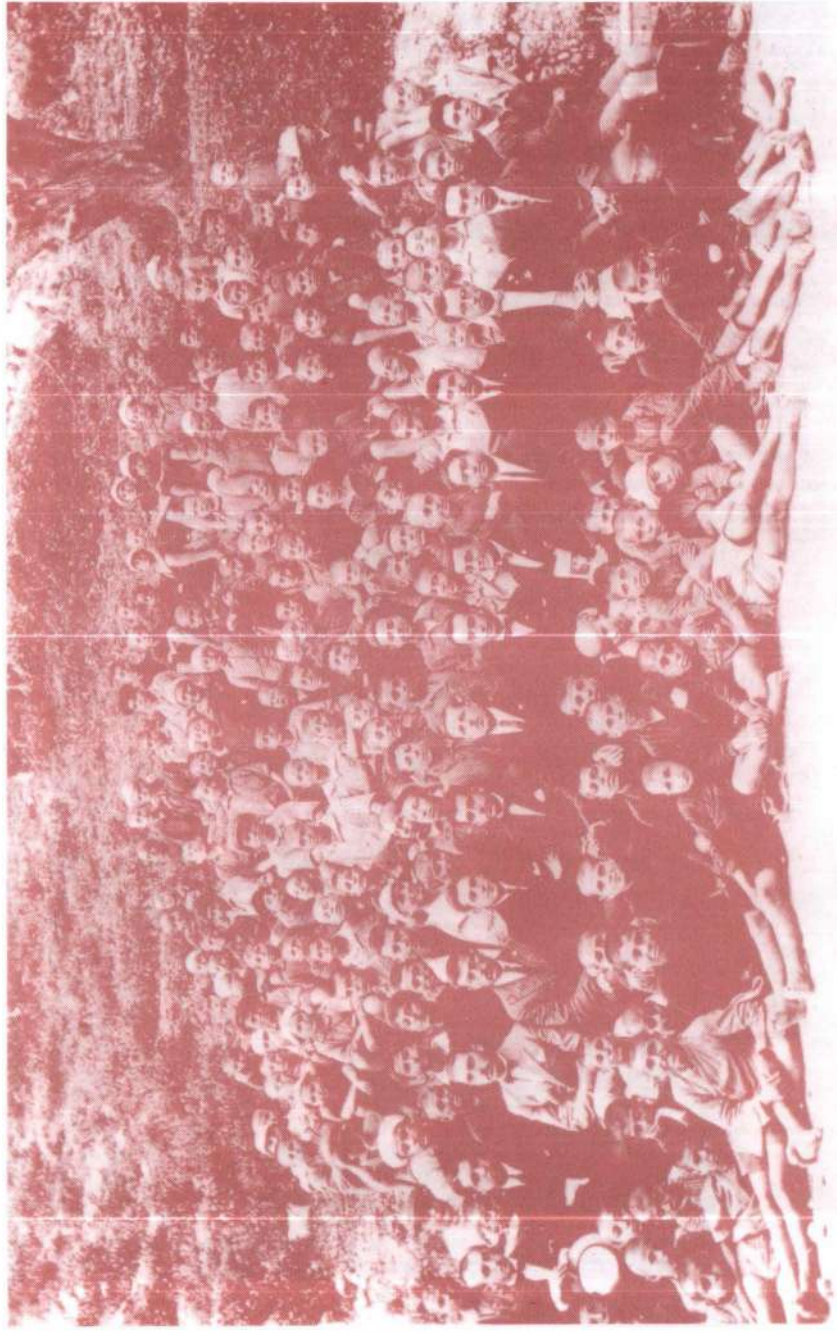
Kapadokya Bölgesinde Niğde'den Korfu'ya Sürgün Edilenler
Toplu Halde, 16. 10. 1924

Εἰς τὴν ἐκ Κασσαρίας καὶ
Ἀσσιβαδέντης ἐκ Κέρκυρας
τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1924

Ῥήματα

Exodus / Büyük Göç

Sivas, Merzifon ve Samsun Sürgünleri Korfı Adası'nda Gastouri'de

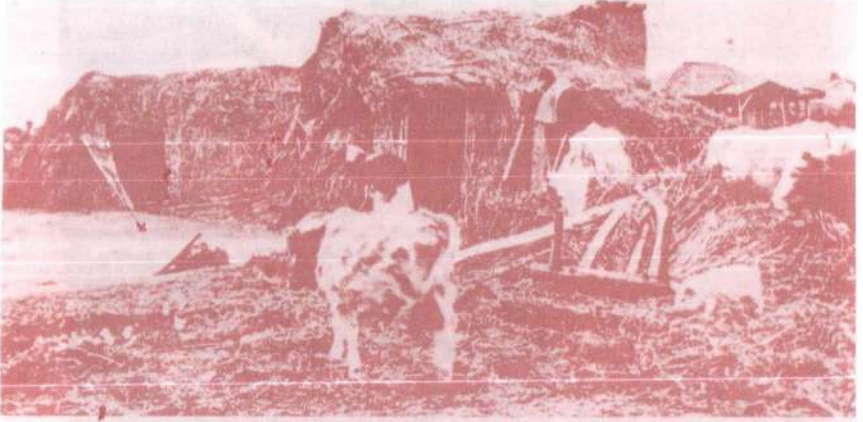

Pontus Sürgünlerinden Bir Grup Korfu'da, 20. 1. 1923

Προσφυγικὴ καὶ Καραϊσκάκη καὶ Κερκυραῖα
"Ασπιδοφόροι καὶ Κέρκυρα"
Τὸ 16 Ὀκτωβρίου 1924

αδωκία'δαν, Καίρει'δεν Σιργιίν Εδilenler Κορφυ'δα, Μιιβαδελε Αντλασμάς'νδαν Κίσα Βιρ Σιρε Σονρα, 16. 10. 1924

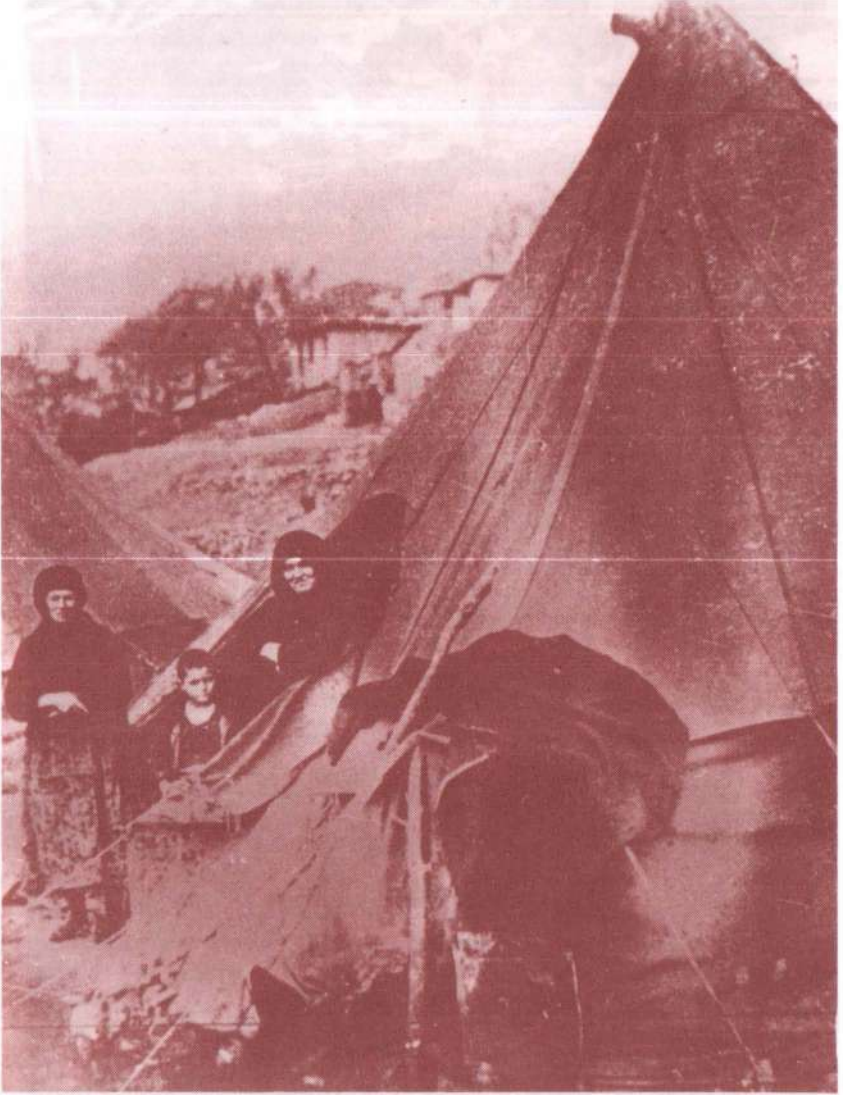

Yukarıda: Mültecilerin Kendi Olanaklarıyla Yaptıkları İlk Meskenlerden, Çadırlar ve Kulübelerden Bir Görüntü, 1922.

Aşağıda: Eski Pella'daki (Yannitsa Bölgesi'nde) günlük yaşantı. Burada Yeni Bir Yaşam Başlamıştı, 1922.

Mültecilere Gönderilen Yardım Malzemelerinin Dağıtılmasından Bir Görüntü

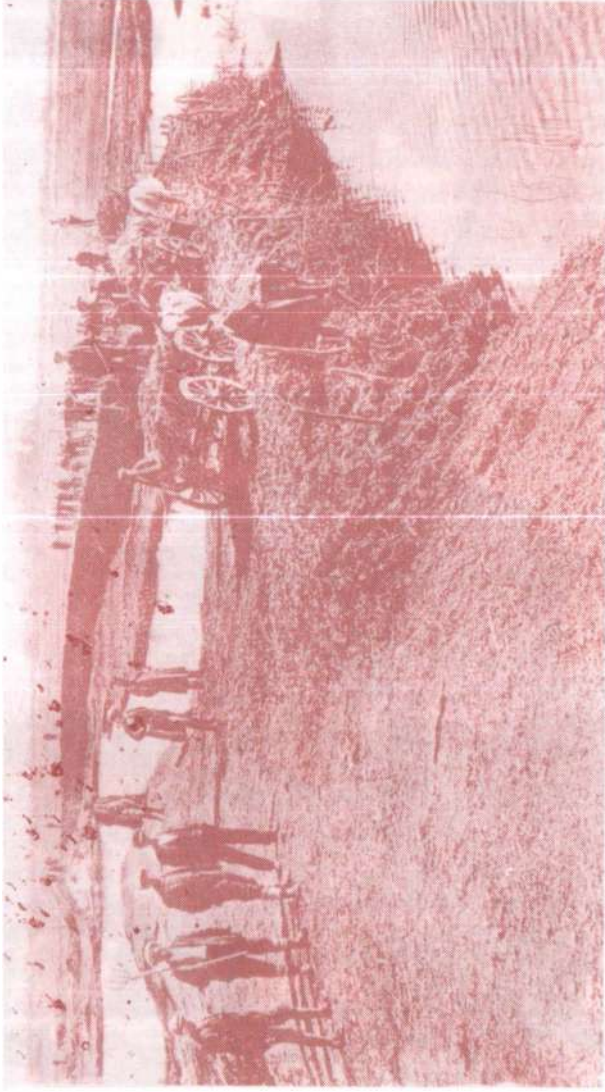
Mültecilerin İlk Yerleşiminden Genel Bir Görüntü

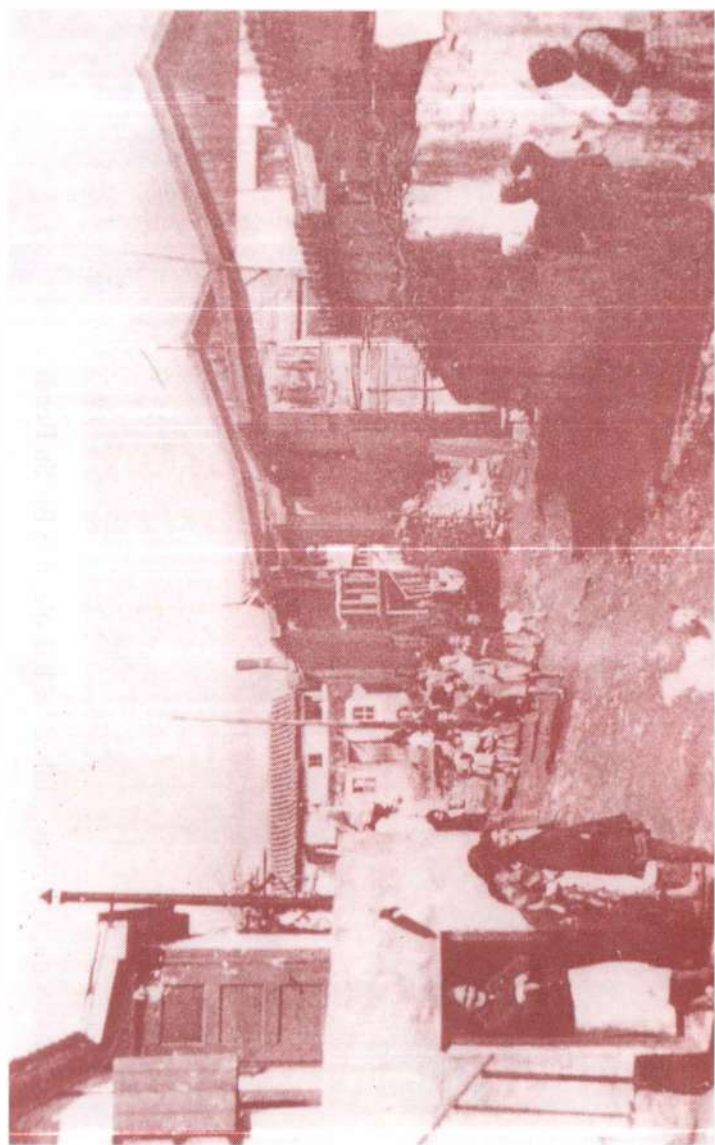
Mübadele Komisyonu Mersin'de

Neo Sinasos'un Kapadokyalılar Tarafından İnşası, 1924

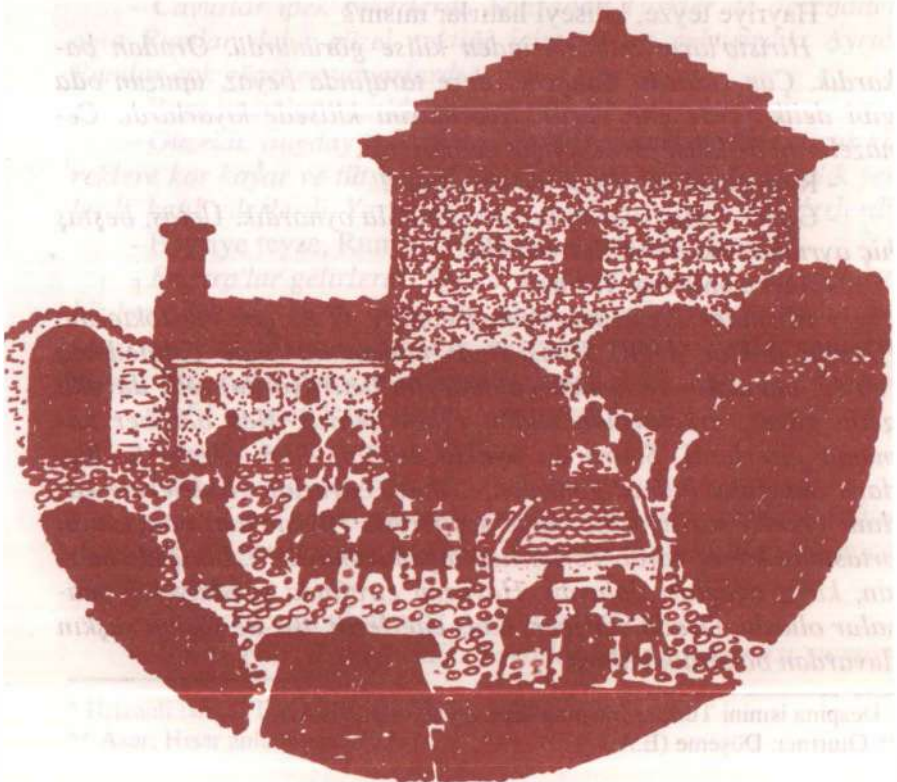

Strýmon Nehri Üzerinde Mülteciler İçin Yapılan Bir Su Bendi

muş. Rakı satarmış. İki tane de kızı varmış. Rumlar kızlarını almamış. Güya Rumlar, rakı satanın kızlarını almazlarmış. Memleketin en iyi ustaları onlardı. Bütün sanatlar, değirmencilik hep onların işiydi. Gavur sanatı diye Müslümanlar, bu sanatlarla uğraşmazlardı. Rum kadınları siyah eşarp bağlardı. Çok güzel simitler, üstü yumurtalı ekmekler yaparlardı. Onlarda hiç bir ah-laksızlık görmedik. Türkler, o vakit ağlayarak ayrıldılar. Rumlar giderken altınlarını, evlerine saklamışlar. Koca Göbek Ömer, evinde tamirat yaparken altın buldu. Zengin oldu. Göç ettirilen Rumların çocukları haritalarla gelip, hükümetten izin aldılar ve altınlarını alıp götürdüler. Böyle birkaç ev var. Rumlar giderken eski eşyalarını, Topallar'ın Tüccar Hacı İsmail'e bırakmışlar.

Ertuğrul kule hakkında artık iyice bilgilendi. O gün kuleye de çıktı. Anlatılanlar çok doğruydı, görkemli bir kilise çanıydı.

Rum Mahallesinde yaşamış bir kadın, Hayriye:

- 15'liyim. Yortu gününde doğmuşum. Molla Omarlar'ın Hayriye derler bana:

- 1315, yani 1899 yılında doğmuşsun. Hayriye Teyze, çocukluğunda Rumlarla ilgili anılarını anlatsana.

- Hiristo, Kocaman Hiristo'nun bahçeleri vardı. Hiristo'nun karısı Hacı Horzanti'ydi. Maradi, Hiristo'nun torunuydu. Hirecpine, Maradi'nin annesiydi. Maradi'nin kardeşi de Marica'ydı

- Türkçe mi, Rumca mı konuşurdunuz?

- Türkçe konuşurduk. Kendi aralarında Rumca konuşurlardı.

- Başka kimler vardı?

- Hirecpine doktorluk yapardı. (Okullu doktor değil) Bir kere hasta olmuştum. Bana ilaç verdi. Çok iyi geldi, iyileştim. Bütün hastaları tedavi ederdi. Çok iyi doktordu. Hiristo'nun oğlunun adı Mihal'di. Öbür gelinlerinin adı da Maudi'ydi. Maudi'nin kızının adı Ergiro'ydü.

- Hayriye teyze, kiliseyi hatırlar mısın?

- Hiristo'ların bahçelerinden kilise görünürdü. Oradan bakardık. Çan çalardı. Bahçede, dere tarafında beyaz, upuzun oda gibi delik yerde çan vardı. Nikahlarını kilisede kıyarlardı. Cenazelerini de kiliseye yüzü açık getirirlerdi.

- Rum çocuklarıyla oynar mıydınız?

- Girice... Hursiler'in kızıydı. Onunla oynardık. Üçtaş, beştaş hiç ayrılmazdık, devamlı oynardık.

- Başka anıların var mı?

- İraspine* çocuğumu tedavi etmişti. O da çok iyi doktordu. (Okullu doktor değil) Hiristo'nun hamamına önde çalgıcılarla (eliyle, mandolin ve keman çaldıklarını belirtiyordu) telli duvaklı gelin güvey, arkalarında kadın, erkek gelirdi. Hep beraber hamama girerlerdi. Sonra da ayakta sarılıp, dans ederlerdi. Biz, dans olduğunu bilmediğimizden, "Abuu, cavurlar birbirlerine kadınlı erkekli sarılıyorlar" diye şaşırdık. Hiristo'nun bahçesinin ortasında havuz vardı. Yerler hep taş oturtmaydı**. Bahçede mersin, kiraz ağaçları doluydu. Havuzun etrafında sandalyeler, masalar olurdu. Orada yer içer, dans ederlerdi. Biz de şaşkın şaşkın duvardan bakardık onlara.

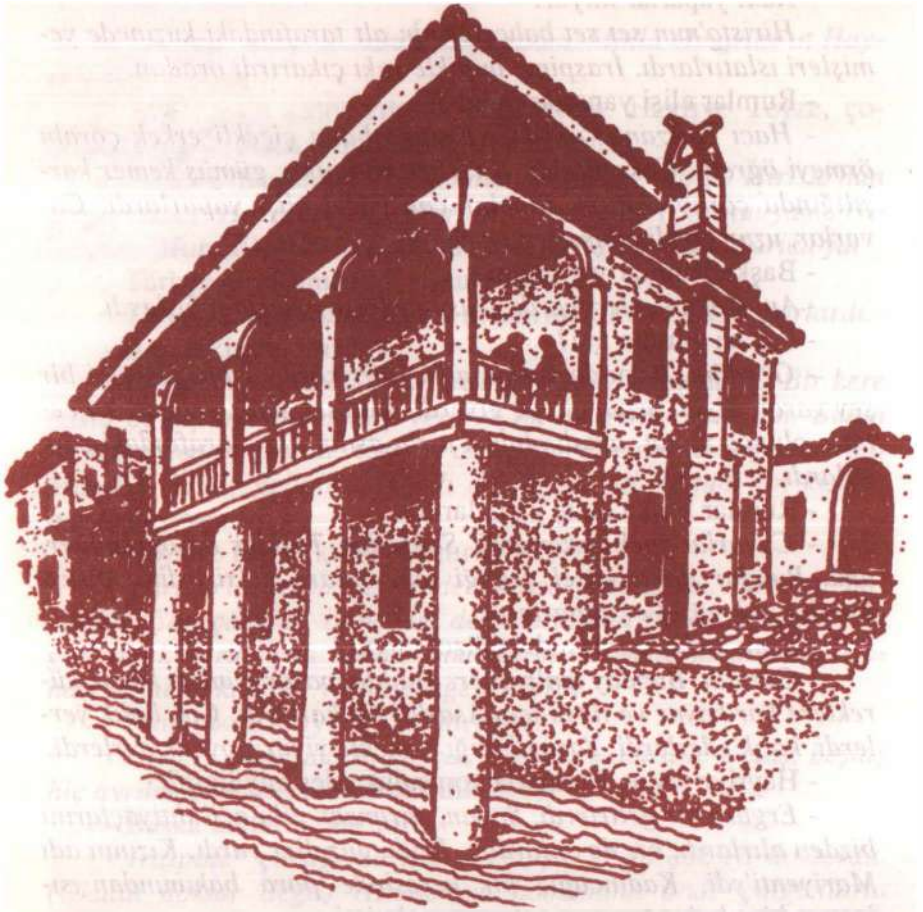
* Despina ismini Türkler İraspine diye söylüyorlar. (E.A.)

** Oturtma: Döşeme (E.A.)

- Rakı yaparlar mıydı?
- *Hiristo'nun set set bahçelerinin alt tarafındaki kuzinede yemişleri ıslatırlardı. İraspine, imbikle rakı çıkarırdı oradan.*
- Rumlar elişi yaparlar mıydı?
- *Hacı Horzanti*'nin kızı Erguro bana çiçekli erkek çorabı örmeyi öğretti. Çok güzeldi. Bir Türk kadınına, gümüş kemer karşılığında çorabı sattım. Rumlar çok güzel elişi yaparlardı. Cavurlar, uzun etekli elbiseler giyerlerdi.*
- Başka Rumlar var mıydı?
- *Apostol'un evleri vardı. İraspine'lerin evlerinin ordaydı.*
- Papazı gördün mü?
- *Gördüm. Başında kesme gibi, dört köşe, siyah, fes gibi bir şey vardı. Siyah, uzun cüppe giyerdi. Kolları geniş genişti. Ya cenaze olunca ya da nikah olunca asıla asıla, dere tarafındaki çanı çalardı.*
- Rumlar başka ne iş yaparlardı?
- *Cavurlar ipek çekerlerdi. Sonradan Türkler de öğrendiler, ama Rumlar daha güzel çektiği için onlara çektirirdik. Ayrıca Rumlar çok güzel ev yaparlardı.*
- Rum kadınları nasıldı? Güzel miydi?
- *Güzeldi. Buğday tenliydi. Tatilde, pazar günleri küçük küreklerle kor koyar ve tütsü için Asar'a** çıkarlardı. Çok balık yerlerdi, katık ederlerdi. Yarım balığı ekmekle yiyip, doyduk derlerdi.*
- Hayriye teyze, Rumlarla komşuluk eder miydiniz?
- *Erguro'lar gelirlerdi. Soğan, sarımsak gibi acil ihtiyaçlarını bizden alırlardı, biz de onlardan. Dudu güzeller vardı. Kızının adı Mariyenti'ydi. Kadıncağz bir keresinde para bakımından sıkışmış bize bakır tencere satmaya gelmişti.*
- Hafif meşrep Rum kadını var mıydı?
- *İrespine biraz öyleydi. Rahattı.*
- Peki, Rum erkeklerle adı çıkan Türk kadını var mıydı?
- *Hacı Otur'un anası, Berber Eyüp'ün karısı, cavur erkeğine tutulmuş. Kocasını hemen boşamış. Üç çocuğunu bırakıp, Rum cavuruna gitmiş.*
- Mübadele zor oldu mu? Ayrılık acı mıydı?
- *Zordu, çok iyi geçinirdik. Yortularda pasta, kırmızı yumurta*

* Hrizanti ismini Türkler Horzanti diye söylüyorlar. (E.A.)

** Asar: Hisar anlamında. (E.A.)

dağıtırlardı. Pişirdikleri yemeklerden verirlerdi. Oyun oynardık, ihtiyaçlarımızda birbirimize yardımcı olurduk. İlk, genç erkekleri yolladılar. Daha sonra kadınları. Çoğu, kıymetli eşyalarını Topallar'a (Hüseyin Topaloğlu) bıraktılar. Bazıları da eşyalarını yok pahasına sattı.

Hayriye Teyzenin kocası İstanköylüymüş. Adı Ethem İn-tepe'ymiş. Kuzluk'ta ambar memuruymuş. Çok iyi Rumca bilirmiş. Annesi Bağdat'tan gelmeymiş. O zamanlar Şükrü Kaya İçişleri Bakanımı ve İstanköylüymüş. Tuz müdürü Hüseyin

Bey de İstanköylüymüş. Ethem İntepe, torpille Tuz müdürü yardımcısı olmuş. Şükrü Kaya İstanköylülere ellişer lira vermiş. Ethem'in ablasına Hiristo'nun bahçesini vermiş. (Mübadeleden sonra) Ablasının kocası da Cemal Çavuşmuş. Hiristo'nun hamamını uzun yıllar o işletmiş.

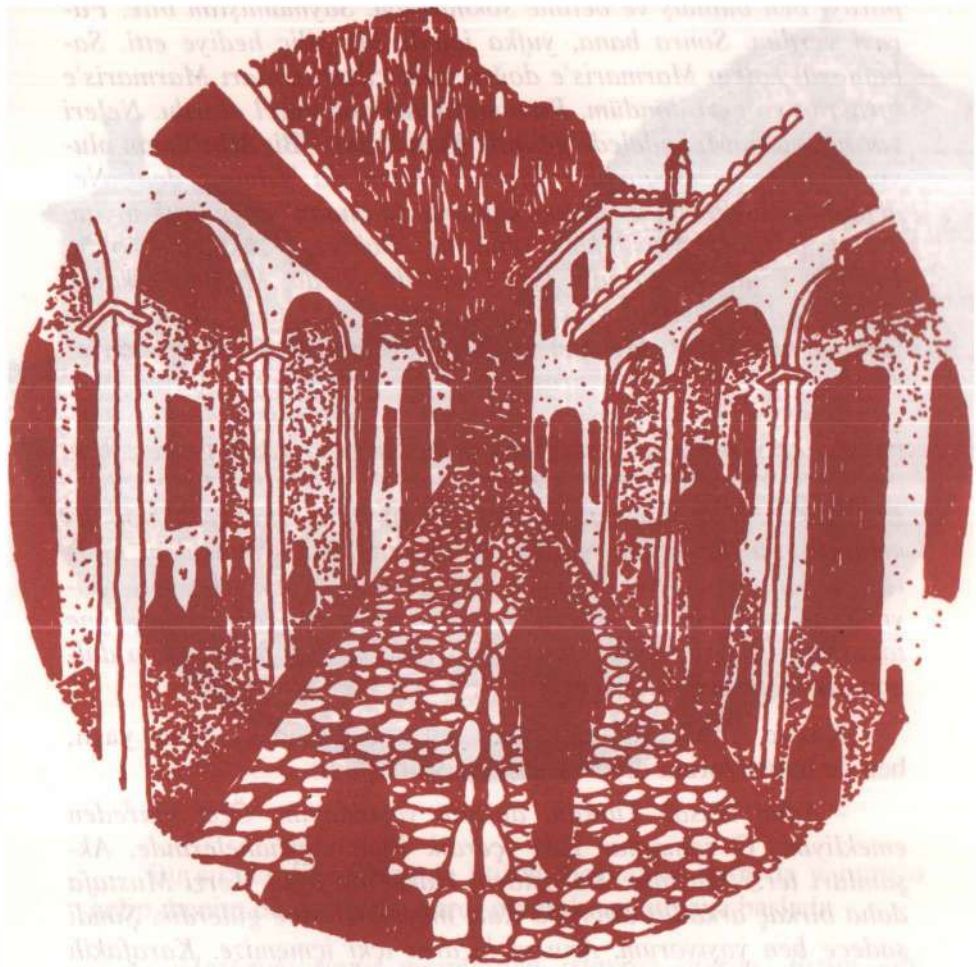
Mübadelede Rumları taşıyan bir Muğlalı, Kazım Toprak:

- 1324'de Dibektaş'ında doğmuşum. Ama o zamanlar, imamlara bir mecid verirsen kaydederlermiş, onun için babam 1327 yazdırmış. Yani aslında 1908'de doğmuşum. Dayım tahsildardı.

Yunanlılar Aydın'a gelince Rumlar, "Siz Müslümanlar boşuna yazıyorsunuz defteri" demişti. Kudurmuşlardı biraz. Mübadeleye yakın 13 yaşının üzerindeki erkekleri yol yaptıracağız diye götürmüşlerdi. Hiç erkek kalmamıştı. Bir gün Saburhane Köprüsü'nün başına çıkan Maria isimli genç ve güzel bir kadın bağırarak "Muğlalılar, Muğlalılar! Erkeklerimizi elimizden aldınız. Silahlarımız da yok ama, satırlarla kıyım kıyım doğrarız sizi" demişti. Hiç kimse birşey diyemedi. Sessizlikle karşılık verdi Muğlalılar. Ben o zamanlar 13 yaşındaydım. Damgalı Tahir vardı. Bunlar sülalece belalıydı. Hiçkimse birşey söyleyemezdi. Bir gün Damgalı Tahir dayıma, "Dayı, bende bir tane mavizer var. Sen karıların başında arkadan gel. Bu çocuk da (Kazım) bizi takip edip gittiğimiz yerleri izlesin" demişti. Yani Yunan cavuru geliyor diye Tavas'a kaçucaktık. Fırıncı Apostol'a da bir çuval peksimet yaptırmıştık. Apostol'un parmakları kısıydı. Fırın, Barutçu'nun kahvesinin yanındaydı. Hayvanlara sarıp gidecektik. Olmadı. O sıra İtalyan kumandan geldi. Çok iyi bir adamdı. Çıplaklara elbise verdi. Hastalara ilaç dağıttı. Hepsı bedavaydı. Allah razı olsun, o adamdan. Rumların hepsi Türkçe bilirlerdi. Kız Mıstık'ın evi cavurların okuluydu. (Apostol'un hanı) Hamandan (Andon'un) ileri geçince tek katlı, basık, tek gözlü evler meyhaneydi. Meyhanelerin dere tarafında köşkler vardı. Dubalar üstünde olurdu iskele gibi. Sandalyeler, masalar konurdu. Meyhanecinin iki tane evde kalmış koca koca kızı vardı. Dayıma sordum "Oğlum, Rumlar rakı satanın kızlarını almazlar" dedi. Yemiş*, üzüm rakısı yaparlardı meyhanelerde. Yemişi küpte ıslatırlardı. Şırasını, kapaklı tencere gibi olan imbikte kaynatırlardı. Kapaktan çıkan boruyla da damla damla şişelere doldururlardı. Boru ateş aldığı için çaputla bağlarlardı. Şarap da yaparlardı. Değirmenciler de hep Rumdu. Değirmenin önündeki meydanın ortasında değirmencinin kızı oturur ve Rumca uzun hava çekerdi. Her seferinde on okka buğday götürürdük. Değirmencinin dokuz tane çocuğu vardı. Değirmenlerinin önü cennet gibiydi, elma, armut gibi çeşit çeşit meyve ağaçlarıyla doluydu. Çok çalışkandılar. Bizinkiler öyle değildi, tembeldiler. İmamlar halka "Değirmencilik, yapıcılık, ki-reççilik haramdır" derdi. Rumların kiliseleri, kara sakallı, kara el-

* Yemiş: İncir (E.A.)

biseli, bacaksız papazları vardı. Bir gün Maria isminde bir kadını ve eşyalarını, Hancı Ali'nin hayvanı, benim eşek ve bir başka hayvana yükleyip Marmaris'e götürmemi söylediler. Kadını sandığın içine koyduk. Hayvan başına 150 kuruş aldım. Gece olunca Felek'te caminin yanında yattık. Bizle beraber başkaları da vardı. Sürü halinde gidiyorduk. Mübadele olmuştu. O sıra kadın "Manomu! Manomu! Manomu!" diye bağıırıyordu. Benim yolcu ka-

dına sordum. Ne diyor diye, "Parasını kaybetmiş" dedi. Doğrusu parayı ben bulmuş ve belime sokmuştum. Saymamıştım bile. Parayı verdim. Sonra bana, yufka içinde bir piliç hediye etti. Sabahleyin kalkıp Marmaris'e doğru yola çıktık. Onları Marmaris'e bıraktım ve geri döndüm. Rum kadınları çok güzel olurdu. Neleri vardı, neleri. Mübadelede gelinlik Rum kızları "Biz Müslüman oluyoruz, bizi kaydet" dediler dayıma. Dayım da "Olmaz" dedi. Nedenini sorduklarında, "Defter kapandı da ondan" deyiverdi dayım. Zaten bazıları Müslüman olmuştu. Bakiye, Müslüman oldu, Felek'te kaldı. Kardeşinin kızı Dudu da döndü, Muğla'da kaldı. Karaoğlan Çetibeli'nde dururdu, o da döndü. Mehmet de döndü ve Çetibeli'nde kaldı. Mehmet sarhoştı. Bunların hepsi akrabaydı zaten. Türklerle Rumlar arasında kavga döğüş yoktu. Çok iyi geçinirlerdi. Zor ayrıldılar. Barutçular Saburhane'deydi. Mübadeleden sonraki yıllarda bunlardan bir koca adam gelmiş. Hamamın yakınındaki ocaklıkta parasını aramış, ama bulamamış. Ben çok şer bir çocuktum. Onların bayramlarında dalgan dikeninin erkeğini aldım mı, Dibektaş'ından, Saburhane'den, mektepten, kiliseden, Asar'a kadar hepsini dağıttırdım. Hepsi de dayıma, şikayet ederdi. Bizim bayramlarda da yakalarına iğne takarlardı. Biz de onların bayramlarında kırmızı fesin ucuna dalgan dikeninin ibiğini dikerdik.

Kazım Toprak'ın konuşması bitince masadaki diğer yaşlı, ben de hatırlıyorum diyerek anlatmaya başladı:

- Adım Hasan Turkan, doksan yaşındayım. Özel idareden emekliyim. O zamanlar rakı içerdik Rum meyhanelerinde. Akşamları terzi Mustafa, Karaşların Hakkı'nın oğlu, Terzi Mustafa daha birkaç arkadaş doğruca Rum meyhanelerine giderdik. Şimdi sadece ben yaşıyorum. Annem kızardı içki içmemize. Karafakih vardı. Yani bir küçük şişe rakıyı suyla karıştırıp öyle içerdik. Meyhanenin döşemesi topraktı. Tahta masa ve iskemleler vardı. Küçük bir odaydı. Üç, dört masa ancak sığardı. Rum kadınları, erkekler gibi gelip içki içerlerdi. O zamanlar normal bir şeydi, hiç kimse yadırgamazdı. Rakıyı kendileri yaparlardı. Bardağı on dokuz kuruştı. Kadınları çok güzel olurdu. Uzun takkeli papaz vardı. Ara sıra kiliseye gidip ayinlerini dinlerdik. Kilisenin avlusunda beş, altı kadar çan vardı.

Bu sırada diğer masada oturan başka bir yaşlı da yanımıza gelip, benim de dostlarım vardı diyerek, anlatmaya başladı:

- Mezarlıklarında mermerden istavroz olurdu. Bizim gibi kırık elbise* giymezlerdi. Kadınlarımız peştamal giyerdi, onlarınki ise açıktı. Apostol, meyhaneciydi. Siyah şişeler içinde rakı satardı. Yapıcılık, marangozluk hep onlardaydı. Kendi aralarında Rumca konuşurlardı. Kilisede dört çan vardı. Birisi Saatli Kule'dedir. Bir de komşumuz vardı, arkadaşım Yorgi. O zamanlar yirmisindeydi. Kireççiydi. Aniçe Teyze vardı, Yorgi'nin annesiydi. Bir de Yorgi'nin kızkardeşi Kadirne vardı. Yunan askerleri

* Kırık elbise: Efe elbisesi. (E.A.)

Günler böyle geçerken, Mehmet isimli biriyle su yüzünden tanışan Tahir Hafız, bir gün tahta köprü üzerinde hasmını tabancayla vurmuş. Hasmı da hemen Tahir Hafız'ın üstüne atılmış ve beraber suya düşmüşler. Hasmı ölmüş, ancak Tahir Hafız'ın ayağı kırılmış. O sırada hasmının bir akrabası gelip Tahir Hafız'ı taşlarla vurarak öldürmüştü. Bu iki ceset sabaha kadar orada beklemiş...

Döndükten sonra ismi Naciye olan bu cavur kızı, artık köyde hiç kimsesi kalmadığı için, 1929'larda köyünü terketti... Nereye gittiğini bilmiyoruz... Bir daha da görünmedi... Totali, çileli, etli butlu, parlak beyaz çok güzel bir kadındı. giderken otuzbeş yaşlarındaydı...

Ertuğrul:

-Mehmet amca, peki Rumlarla ilgili başka neler hatırlıyorsun?

-Yapıcılık Rumlarındı. Gödenler'in İbrahim'in babası Rumlardan yapıcılık öğrenmişti. Biz kızardık: "Bu cavur" diye. Rumlar gittikten sonra herkes yapıcı oldu. Ne kadar cahilmiştiz!

Ertuğrul:

-Peki, "Hamursuz Dede" Rumların Aya Yorgi* kilisesiymiş diyorlar doğru mu?

-Ee... Doğru., Rumlar orada eğlenirdi. Orada, "şöyle, şöyle" (Eliyle haç çıkararak) yaparlardı.

Cavur kızı Naciye hakkında Mehmet Sivri'nin abisi 91 yaşındaki Osman Sivri de birşeyler ekliyor:

-Bu kızlar Değirmencinin kızlarıydı. Aşağıdaki köylerden birinde değirmeni vardı, ama Muğlalıydı. Naciye'yle, Tahir Hafız evlendikten bir süre sonra gene ayrıldılar. Bu sefer Naciye ablasının yanına gitti. Nihayet orada da benim çok sevdiğim bir ar-

*Aya Yorgi Kilisesi'nin önceki bölümde Muğlalı Rumlar tarafından Hamursuz Dağı'nın tepesinde, açık bir kilise olarak anlatıldığını hatırlarsınız. Bunu Yunanistan'daki kaynaklardan öğrendik. Halbuki bizler, burasını "Hamursuz Dede" ereni diye bilirdik. Büyüklerimiz oraya ibadete, duaya giderlerdi. Yılda bir kez, yiyeceklerini de yanlarına alarak gruplar halinde giderlerdi. Rumlar zamanındaki bu kutsal yer, daha sonra Müslümanların da kutsal yeri haline gelmiş olmalı. Seksen sekiz yaşındaki bu dede soruma şaşırarak karşılık vermişti. Sanki yıllarca saklanan ve unutulmak istenen bir şeyin bozulmuş olduğunu hissederek... (E.A.)

kadaşım olan Mustafa Naciye'ye vurulmuş. Evlendiler... Ancak bir müddet sonra Naciye tekrar Tahir Hafız'la görüşmeye başlamış. Mustafa da bunu duymuş. Nihayetinde bir gün evinde ölü bulundu. Günahı boynuna o zamanlar bir sürü söylenti çıktı: "Mustafa çok güzel olan karısını kıskanıyordu, dövüyordu..." diye. Çok güzeldi, ancak kaderi yoktu...

Bu bilgi üzerine doğruca'ye* gittim . Kısa bir araştırmadan sonra, Naciye'nin yeğeninin hâlâ yaşadığını öğrendim.

Ertuğrul:

-.....Hanım, anneniz ve teyzeniz Rummuş; biraz bilgi verebilir misiniz?

- Geçmişlerinden hiç konuşmazlardı. Zaten ben de çok sonra öğrendim Rum olduklarını. Anneleri ve kardeşleri Yunanistan'a gitmişler. Annem İslam'a "dönünce"ismini almış. Çok yarıdımsever ve çok saygın bir insandı. Ayrıca çok güzel bir kadındı. Teyzem de çok çalışkan ve temiz bir insandı. Küçük kardeşim ona benzer. Teyzem 1907 doğumluydu, 30 yaşında böbrek rahatsızlığından öldü.

Ertuğrul:

-....Hanım, anneniz ve teyzeniz nasıl döndüklerini ve Rumca isimlerini söylemişler miydi?

-Hayır!... Hiç konuşmazlardı!... Geçmişlerine adeta sünger çekmişlerdi...

-....Hanım, okumuş, yetmiş yaşlarında bir kadın. İsmi'nin yazılmasını istemedi. "Oğullarım önemli mevkiideler. Hâlâ anneannelerinin Rum olduğunu bilmiyorlar. Zor durumda kalmak istemiyorum." dedi.

İşte size bir iz daha... Anneannesini, dayılarını ve dayılarının çocuklarını hiç görmedi, tanımadı, tanımayacaktı Hanım.

"Keşke adreslerini isimlerini bilsek de birbirimize kavuşsak...." diyor Hanım.

* Muğla'nın bir nahiyesi olan bu yerin ismini veremiyorum. (E.A.)

Dönmelerle İlgili Diğer Bilgiler

Muğla'lı yaşlılardan aldığım bu bilgiler de hayli ilginç. Araştırmacı yönü ağır basan bir Muğlalı şöyle diyor:

-Yukarı köylerde de Rum dönmeleri yaşıyor. Bunlar tip olarak farkedilebilir...Tüfekçilik yapan bir aile vardır, onlar Rum dönmesidir. Hatta bu ailenin büyüğüne Gavur Ali derler. Ayrıca marangozluk, demircilik, değirmencilik gibi meslekler genelde Rum dönmelerinin işidir. Yerkesik bucağının köylerinden biri de halis Rum dönmelerinden oluşur. Bu aileler hemen farkedilir, son derece modern, titiz ve temiz insanlardır. Genelde köylerinin seçkin insanlarıdır; fakat, kesinlikle geçmişlerinden konuşmazlar. Ancak köyiin diğer insanları bunları, yani dönmeleri bilir.

Şimdi de bir başka Muğlalıyı dinleyelim:

-Dedem imammış. Rumlar gittikten sonra, bazı köyler dedemi çağırmışlar. Para karşılığı kendilerine İslam dinini ve ibadet yapmayı öğretmesini istemişler. Mübadeleden sonra Müslümanlığa dönenler, İslam dinini ve ibadet şeklini bilmediği için para karşılığı imamlar getirtmişler köylerine. Zaten o yıllarda jandarmanın bu dağ köylerine ulaşması ve onları Yunanistan'a göndermesi mümkün değildi. Köylerin çoğunun yolu yoktu. Üstelik köylüler çok fakirdi, yol parasını bile veremezlerdi. Kısacası zaten bu köyleri kontrol etmek bile mümkün değildi. Şimdi bu köylerin isimleri değiştirilmiş ve hâlâ değiştiriliyor. Eski isimleri Rumcaydı.

MÜLTECİ YUNANİSTAN

Yunanistan'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nden Bir İnceleme..

Georgios A. Yiannakopoulos

Küçük Asya felaketi, Çağdaş Yunan tarihinde yaşanan en derin uyuşmazlığa damgasını vurur ve olay yüzyılımızda Yunan Ulusunun gelişmesinde son derece önemli etkiye sahip olmuştur. Binlerce masum insanın kanıyla yazılan 1922 trajedisi, Küçük Asya'daki asırlık Hellenizm tarihinin acılı sonuna damgasını vurdu ve çağdaş Yunan Devleti'nin yaratılmasında hızlandırıcı bir görev üstlendi. Yunan yaşamının her sahasında egemen olan Megali İdea (Büyük Düşünce) bütün bu süreçte çok trajik bir biçimde son buldu ve Megali İdea'nın üstün emeli olan bütün Yunan Halklarının yeniden birleşmesi, Yunan krallık hudutları içerisinde Yunan halklarının genel yaşam alanının küçülmesi ile ön-görülme-yen bir biçimde başarıldı.

Ülke, bölgesi ve iki kattan fazla artan nüfusu ile on yıllık bir askeri boy ölçüşmeden çıktı ve Küçük Asya'daki mağlubiyeti izleyen mülteci akını ile nüfusu aniden kabardı. Yeni koşullar, çağdaşlaşma ve yeniden yapılanma sürecinin başlangıcına damgasını vurdu; o süreçte önderlik rolünü, önceki yıllarda konuşulamayan güçlükleri yenmeyi başaran ve ilerlemede önemli unsur olduğunu kanıtlayan mülteciler üstlendi. Küçük Asya mültecilerinin varlığı ve Yunanistan'a faydalı etkileri, Hellenizmin en dinamik ve ilerici kısmının yıkılmasının doğurduğu sonuçları gidererek yumuşattı. Georgios Tenekidis "Küçük Asya'da ve Doğu Trakya'da ne kaybedildi ise, Ege'nin karşı kıyısında o kazanıldı" diye yazar. Küçük Asya, Pontus, İstanbul ve Trakya'dan gelen Rumlar, Yunan ulusuna sadece ekonomik ve kültürel olarak ka-

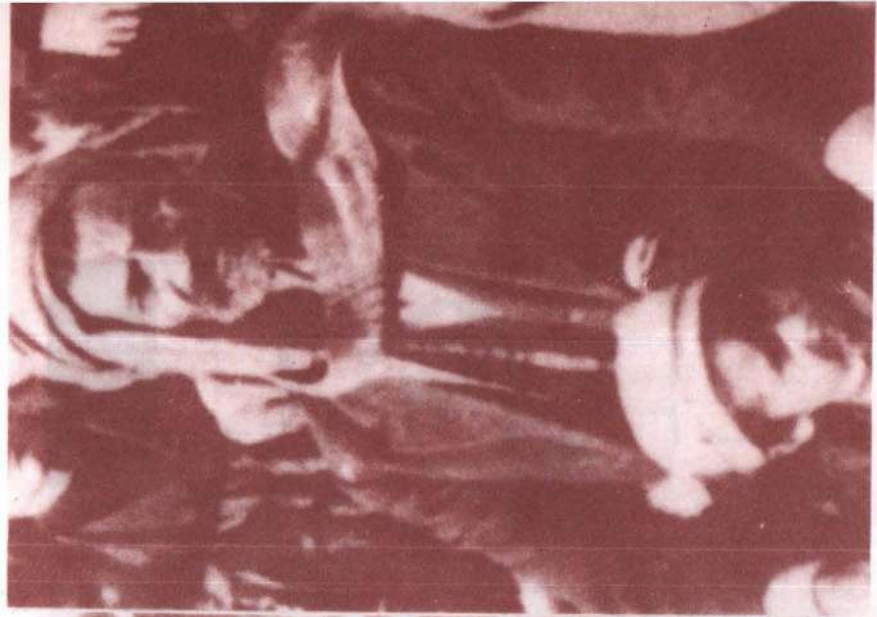
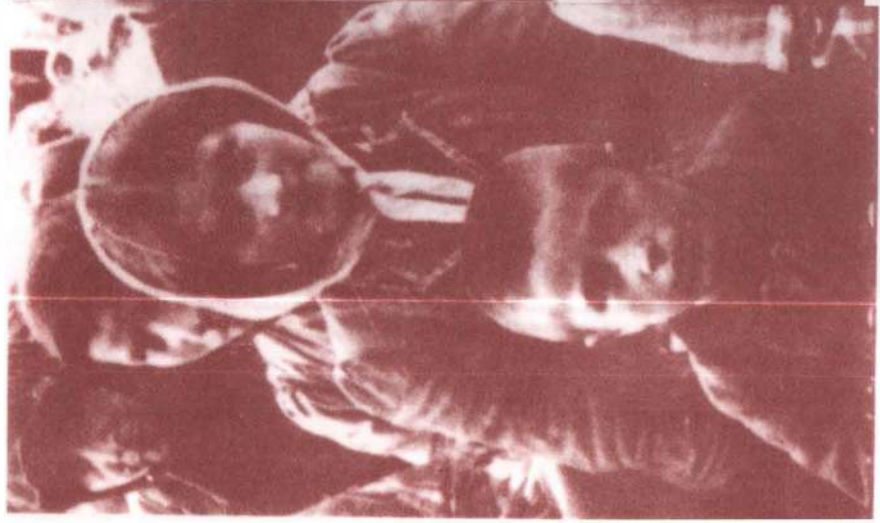
tılmadılar, aynı zamanda her anlamda Çağdaş Hellenizmin yaratılmasına yardımcı oldular.

Çıkış

Rum nüfusun doğdukları topraklardan uzaklaştırılmaları biçiminde gelişen olaylar, Küçük Asya'da (Anadolu) yaşamış olan üç grup Yunan toplumunun tarihi koşullarının farklılaşması sonucunu doğurdu. Yunan ordusunun geri çekilmesinden hemen sonra Küçük Asya'nın batı kıyılarını kasıp kavuran büyük vahşet dalgasını, Küçük Asya'nın merkezinde yerleşenlerin sökülüp atılmasının verdiği ayrılık acısı ve Pontus Halkının değişim mukavelesi ile kendilerine kabul ettirilmek istenen korkunç kadere direnmek için gösterdikleri dramatik çabalar takip etti. Doğu Trakya Rumları nasıl yapabildilerse Hebrus'a ulaşmayı başardılar ve Yunan bölgesinde sığınak kurdular.

Türk ve Yunan nüfuslarının değişimiyle ilgili emrivakiyi tasdikleyip meşru kılan ve mültecilerce beslenen dönüş rüyalarını ezen mukavele (ki bu 1918'den önce İstanbul'da iskan etmiş Batı Trakya Müslümanlarını ve Rumları dışında tutuyordu) 3 Temmuz 1923'de Lozan'da imzalandı. Mülteci nüfuslar arasında hoşnutsuzluk eken zorunlu değişim, şüphesiz temel insan haklarının bir ihlali idi. Mamafih o tek gerçekçi çözüm olarak görülüyordu ve Yunanistan'daki 355.000 Müslüman ve Küçük Asya Merkezi ile Pontus'taki 190.000 Yunanlıya (Rum) bakarsak Yunanistan'ın çıkarınydı. Mültecilerin büyük kısmı Yunanistan'a gelmişti bile ve onları geri döndürmek mümkün değildi. Küçük Asya Rumlarının çıkışı, ki bu 1922 Eylül'ünde trajik koşullarda başlamıştı, 1925 yılında Milletler Cemiyetinin önderliği altında tamamlandı.

Bulgaristan ve Kafkasya'dan 673.025'i şehirli, 578.824'ü köylü, mülteci olarak gelenler ve diğer yerlerden göç eden 117.633 kişi, 1928 nüfus sayımında kaydedilen 1.221.849 kişinin dışında Yunanistan'a gelen göçmenlerle ilgili net bir istatistiki bilgi yoktur. Erkek nüfusun büyük bir bölümü ya katledildiği ya da hapse atıldığı için, göç edenlerin oranı son derece ilginçtir: %66'sı sadece kadın ve on yaşın altında çocuklardan oluşuyordu. (%38 kadın %28 çocuk) Sefil yaşam koşullarının ve salgın hastalıkların

Anadolu Sürgünlerinden Aşına Yüzler

Katsikas Ailesi Düğünde, Neo Ionia, 1923.

Yukarıda: Sivrihisarlı Genç Kızlar Yerel Giysileriyle, 1952
Aşağıda: 1950'lerde Yannitsa'da İpe Tütün Dizenler

Chalkis'deBütün Sınıfların Bir Arada Ders Yaptığı Bir Köy Okulu,
1953

Şebinkarahisar'daki Hahavla'dan Yaşlılar ve Kadınlar Makedonya'nın Lefki Köyünde, 1955

Çeltekli Bir Teyze Torunu ile Epir'de, 1958

Kapadokyalılar: Ioannis Çitoğlu, Anastasios Paşalidis, Ekim 1958

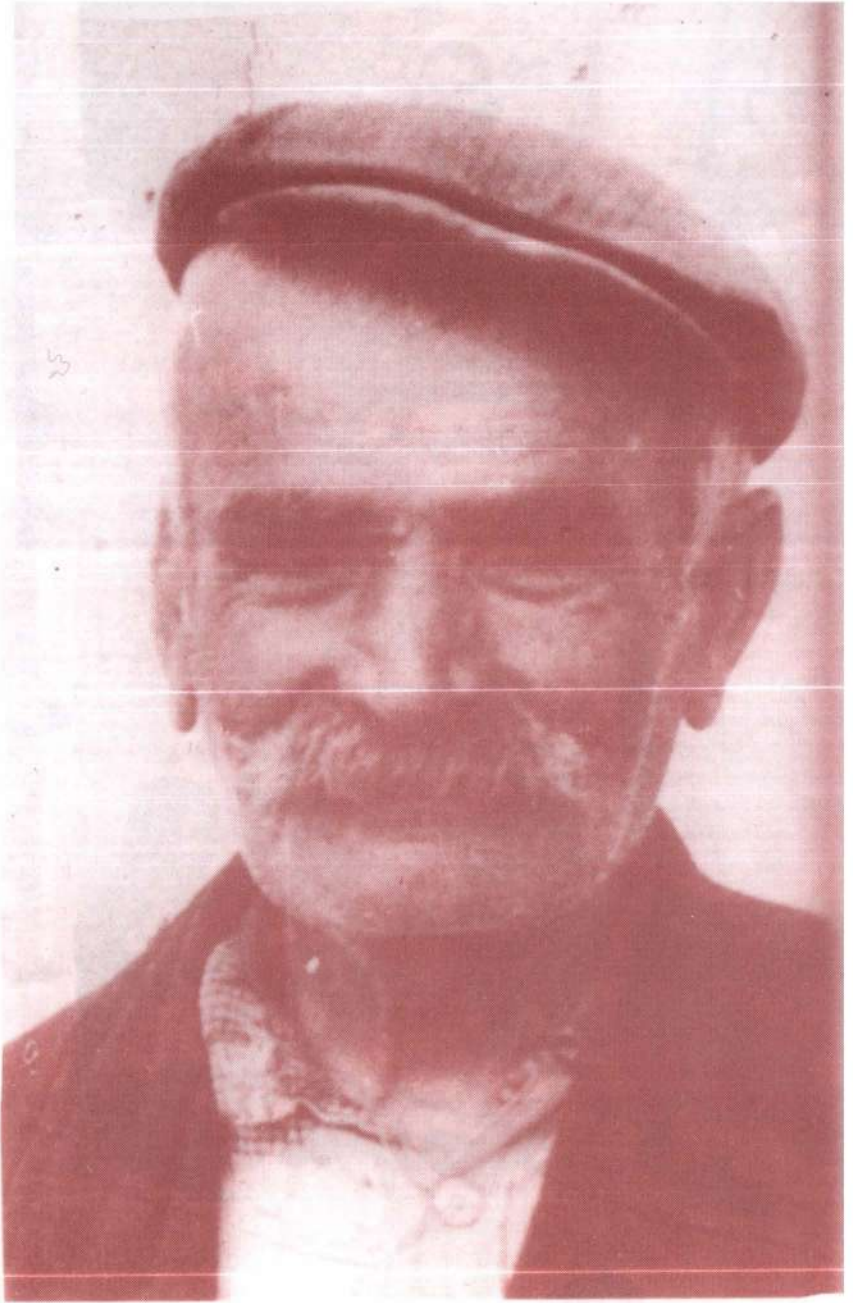
Kapadokya Sürgünlerinin Yerleştiği Bir Köyde Kızlar, 1958 Yazı

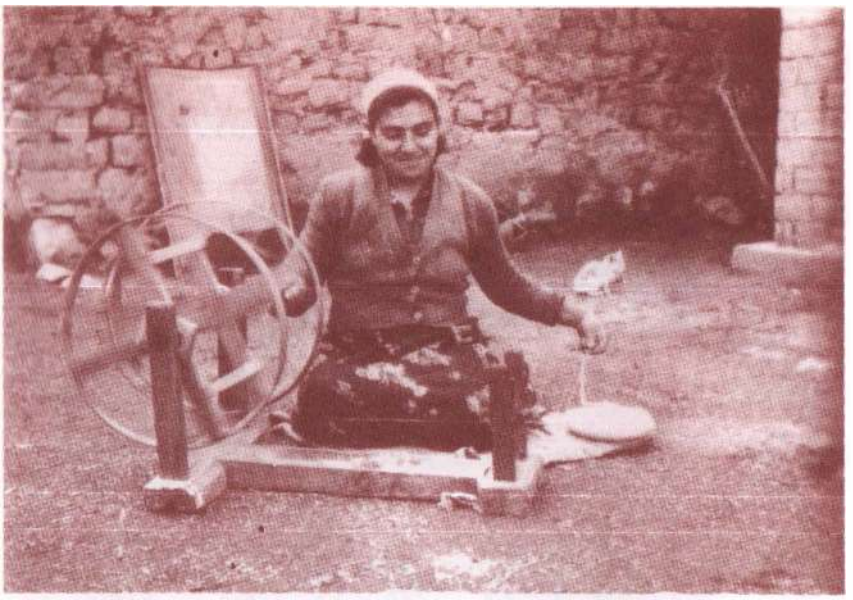
Yukarıda: Halı Sanatını Yunanistan'a Taşıyan Eneğilli Evantia Topaloğlu (siyahlı) üç kızıyla
Aşağıda: İonianina Yakınlarındaki Bafra'da Bir Ev, 1960.

Neo Prokopi'de Bir Düğün, 1955

Kapadokya ukur'dan Bir Sürgün, 1959

Çeltekli Bir Rum Kadını Çıkırğıyla, Neo İkonio, 1958

Chalkidiki'deki Nea Olynthos'a Kapadokya Andaval'dan Gelen Mülteciler, 1959

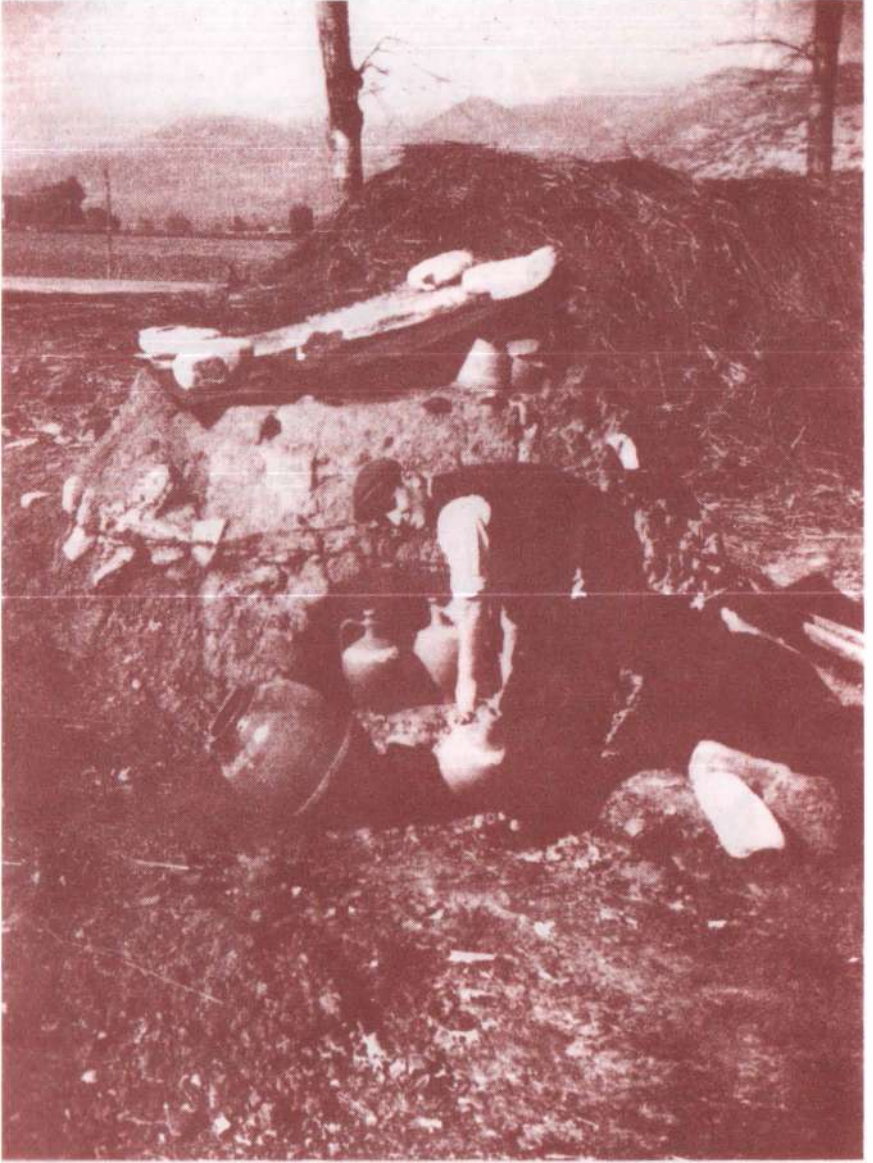
Kapadokya'daki Andaval'dan Gelmiş Bir Teyze Chalkidiki'de, 1959

Yukarıda: Kapadokyalı (Enegil) Mihail Passalidis, Eylül 1956
Aşağıda: Theologos Hacıparaskevas Kapadokya Enegil'den, Şubat 1960

Nikaia'da, Savvas Kourpuzidis, Pontus'taki Paput Bölgesi'nden
(Seriana), Mart 1960

Çömlekçi Georgios Çalmazoğlu Ocağının Önünde, Mart 1952

kaçınılmaz bir sonucu olan ölüm oranındaki artış, mültecilerin doğum oranındaki azalma ve çoğunun Yunanistan'dan ayrıldıkları gerçeğini gözönünde bulundurmamız, başlangıçta daha büyük sayıda kaçağın Yunan Devleti'nde güvenli bir sığınak aradığı sonucunu çıkarmamıza neden olur. Sonunda en iyi yaşam koşullarını bulduklarına inanıp yerleşene kadar, mülteciler, kendilerine verilecek imkanları görebilmek için ilk beş yıl boyunca bir yerden bir yere dolaşıp durdular.

Şehirli ve köylü kategorileri onların yerleştirildikleri yerleri ima eder; grupların ve bireylerin köklerini veya mesleki durumlarını ifade etmez. Şehirli ve köylü olarak bu farka ek olarak, onların ayrıldıkları yıl ve usul temelinde asıl iki ayrı kategori görülebilir. Bu kategorilerden birincisi, değişim programının parçası olan 1922'den önce Yunanistan'a yerleşen ve taşınabilir mallarını veya onların bir kısmını yanlarında getiren Doğu Trakya ahalisini içine alır. Bunun karşıtı da, felaket sonucu herşeyini kaybetmiş olan ikinci grup mültecilerdi. Evlerinden sökülüp atılma gibi ortak kader karşısında, bir dereceye kadar eşit durumda olmalarına karşın, büyük mülteci nüfus arasında, ayrı dil ve kültür özelliklerinin yanı sıra, ekonomik ve sosyal açıdan da büyük farklılıklar olduğu görülmüştür.

Yunanistan'a Yeniden Yerleşmenin Destanı

Felaketten hemen sonra arka arkaya iktidara gelen hükümetler ile Yunanistan'da karışık bir devlet yapısı etkili oldu. 1922 Eylül'ünün ortasında Nikolas Plastiras ve Stylianos Gonotas liderliğinde bir grup subay iktidarı ele geçirdi ve 25 Mart 1924'de Cumhuriyetin ilanına kadar tahtta kalan Kral Constantine'i halefi George lehine tahtı terketmeye zorladılar. Devrim komitesi Venizelos'u Lozan'da 11 Kasım 1922'de başlayan barış görüşmelerindeki tartışmalarda Yunan çıkarlarını temsil etmekle görevlendirdi; aynı zamanda 15 Kasım 1922'de altı sivilin ve ulusal felaketten sorumlu tutulan subayların duruşmaya getirilip infazlarının yapılması trajedisinin kefareti ödemesine çalıştı. Nüfusu güç bela beş milyona varan ve ekonomisi sendeleyeyen, devlet mekanizması karışıklık içinde olan, politik kriz ve sosyal huzursuzluklar altında boğulan Yunanistan, bir milyon sefil insanın

gelmesi ile çok büyük sorunları çözmek gibi bir görevle karşı karşıya kalır.

Mülteci İskan Komisyonunun ilk başkanı Henry Morgenthau Tesalya'ya gelişlerini şöyle anlattı: *"Rıhtıma indiğimde bir gemiye sığabilecek kadar bir mülteci topluluğu gördüm. Daha trajik bir manzarayı düşlemek bile olanaksız. Normal olarak iki bin kişi alabilen gemiye, yedi bin kişi doldurulmuşdu. Solucan gibi büzülen, çektikleri eziyet nedeniyle kıvranan zavallı insan yığını, güvertede balık istifi gibi dizilmişlerdi. Dört gün denizde kalmışlardı. Uzun uyuyabilecekleri boş bir yer yoktu; yiyecek yoktu; tuvalet ihtiyacını giderebilecekleri bir yer yoktu. O dört gün dört gece boyunca birçoğu açık güvertede dikildi; sonbahar yağmuru ile iliklerine kadar ıslandılar, soğuk gece rüzgarı içlerine işledi ve öğle güneşiyle her yanları kabardı. Onlar kapkara, aç, hasta, haşarat içinde, gözleri çökmüş, korkunç pis bir koku yayarak sahile çıktılar ve ümitsizce eğildiler."* Yeterli olmasa da mültecilerin en acil ihtiyaçlarını (yiyecek, konut, tıbbi yardım) karşılamak için sınırlı devlet mekanizmaları harekete geçirildi. Yiyecek, ilaç ve giysiler dağıtıldı ve geçici sığınaklar ve çadırlar kuruldu. Prefabrik kulübeler hastahane olarak kullanıldı. Grip, verem, sıtma ve trahom mülteci nüfusu kırıp geçirdiği için, tıbbi tedaviye olan talebin çok büyük olduğu görülüyordu.

Tıbbi müdahale için acil ihtiyaçları karşılama konusunda yabancı hayır kuruluşları yeterli duyarlılığı göstermediler. Bu kurumlar Amerikan Kızıl Haçı, Amerikan Yakınoğu Fonu, İsveç Kızıl Haçı, bütün İngiliz makamları, YMCA, Çocuk Güvenlik Birliğı ve diğerkleriydi. Gerçi bulaşıcı hastalıklara yakalanan bir çok mülteci Yunan limanlarında gemilerden çıkmadılar, son nefeslerini gemilerde veya Pire'deki Makronisas, Tessaly ve Karambournou'daki Aziz George'un karantinalarında verdiler. Milletler Cemiyeti tarafından toplanan istatistiklere göre mültecilerin % 20'si gelişlerinin ilk yılında öldü. Okullar, kiliseler, tiyatrolar, ordu kampları ve eşya depoları geçici sığınaklar olarak mültecilerin sel gibi akınına uğradığı için, konut en acil sorunlardan biri kabul ediliyordu. Bu durum sosyal gerilimin artmasına da neden oldu ve hükümeti önlem almaya zorladı. İşgal edilmemiş gayrimenkul talebi karşısında, devrim hükümeti tarafından benimsenen bir önlem denendi ve devlet 3 Kasım 1922'de, Sağlık Ba-

kanlığı'nın koruma ve denetimi altında mültecilerin konaklayacağı konutların yapımını üstlenecek Mülteci Kurtarma Fonu'nu kurmaya karar verdi. Aslında, ekonomik güçleri olmamasına rağmen onlar tamamen kendi gayretleri ve teşebbüsleri ile konut sahibi oldular. Şehirlerin dış bölgelerinde çalışanların evleri yanında, devlet kurumlarının yaptığı konutların civarında ve çevresinde ucuz malzemelerden, kalın tahta ve konserve kutularından inşa edilen kulübeler, bütün cadde ve meydanları kaplamıştı. Morgenthau *"Atina'da Meşrutiyet Meydanındaki ünlü Eski Saray'ın günde binlerce kişiye ekmek dağıtılan bir karargaha döndüğünü, Simirna'daki kargaşada parçalanmış ailelerin yeniden birleşmesi amacı ile isim listelerinin postalandığını ve bütün kurtarma önlemlerinin merkezleştirdiği bir genel yönetim kurulduğunu"* yazar.

Atina caddeleri şimdi şehri işgal eden, hızla çoğalan kalabalık nedeniyle şekil değiştirmişti. Tuhaf Rumca lehçeler kulağa çarpıyor, İç Küçük Asya'da giyilen köylü giysileri gözleri esir alıyordu. Kaldırımlar işgal edilmişti. Geniş bulvarlar, artık birkaç boncuk ipi ya da süs eşyası satarak yaşamını sağlamaya çabalayan mültecilerin işporta arabaları ile dolmuştu. Yaklaşan kış ile birlikte, kasvetli ve soğuk Atina yakınındaki çıplak tepelere, talihsiz onlarca insan kamp kurmuştu. Ya çuvallardan yapılan çadırlarda ya da her yerde hazır ve nazır olan beş galonluk standart yağ tenekelerinden alalecele yapılan kulübelerde kalıyorlardı. Sefalet daima resmi yapılmaya değer birşeydir; insan kederinin üzgün fazileti... Atılmış otomobil lastiklerinden yapılan ayak-kabılar, mültecilerin hemen hemen standart ayakkabılarıydı. Un çuvallarından yapılan giysiler, gereklilikten doğan bir modaydı. Konserve kutuları mutfak aletleri görevini görmekteydi (...) Şu anda bir somun ekmek almak için kuyrukta saatlerce bekleyen bu kadınlar, bir zamanlar, sadece birkaç hafta önce, damak zevklerine göre her istedikleri nefis şey için emirler verebilmekteydi.

Politik durumun anormallığı ve ekonomik güçlükler mültecilerin yeniden yerleştirilmeleriyle ilgili kalıcı politika düzenlenmesini olanaksızlaştırıyordu. Bu nedenle ancak geçici önlemler uygulanabiliyordu; ama geçici ve değişken özelliklerden kaynaklanan uygulamalar arasında belli bir uyumun sağlanmasına çalışılıyordu. Devlet kendi yetersizliğini, mülteci nüfusun ortak düşü olan dönüş rüyasını besleyerek örtmeye çalıştı. Mübadele

mukavelesinin imzalanmasından sonra, bir süre geçmesine rağmen devlet hâlâ mülteci sorununun geçici bir sorun olduğuna dair görüşünde ısrar etti. Mülteciliğin ortaya çıkış nedenleri devam etmesine rağmen 1925 Mayıs'ında Mülteci Kurtarma Fonu lağvedildi. Ancak onun görevleri yeni bir organizasyon olan Mülteci Yerleştirme Komisyonu tarafından daha 1923'lerde üstlenilmişti. Fonun işlediği yıllar özellikle iskan sorunuyla ilgili ilk devlet politikasının gerçekleştiği süreç olarak düşünülebilir. Mülteci Kurtarma Fonu tarafından yapılan konutların çoğu, çatısı katranlanmış keçeyle kaplı tahta ahırlardan başka bir şey değildi. Ancak bu gerçeğe rağmen, acil ihtiyaçların zorunlu bir sonucu olarak geçici bir tedbir amacıyla kurulan Fon'un, Yunanistan'da ve özellikle Kokkinia, Kaisariani, Vyronas ve Nea Ionia gibi bölgelerde binlerce insanın iskan sorununu çözmede önemli katkıları olmuştur. Kısa zaman sonra mültecilerin rehabilite edilmesine dış yardım olmadan devam edilemeyeceği açıkça görüldü. Rumların ricasına cevap olarak Milletler Cemiyeti, Yunanistan'a kredi verilmesini uygun gördü. Ana koşul, verilen paranın yönetilmesi için bağımsız bir organizasyonun oluşması ve rehabilitasyon için asıl sorumluluğu üstlenmede otonom bir idarenin yaratılması şeklinde bağlandı. 29 Eylül 1923'de Yunanistan ve Milletler Cemiyeti arasında imzalanan bir protokolle, Mülteci Yerleştirme Komisyonu kuruldu. Komisyonun yönetiminde, ikisi Rum ve ikisi Rum olmayan (başkan ve başkan yardımcısı) dört kişi bulunmaktaydı. Yunan Hükümeti, mültecilerin yeniden iskan edilmesi ve güvenli işlere yerleştirilmesi konusunda maddi koşulları yaratmaya zorlandı. Yunanistan tarafından 1924 ve 1928'de imzalanan iki kredi antlaşmasına uygun olarak, Mülteci Yerleştirme Komisyonu'nun tasarrufunda 1929 sonuna doğru toplam 12 milyon 500 bin sterlinglik bir fon kullanılmıştı. 8.4 milyon stremmata (tahminen 9 milyon Dönüm) toprak hazır edildi. Bunun çoğu mübadelenin parçası olan Müslümanlarca sahiplenilmiş mülklerden veya istimlak edilmiş özel topraktan ya da kamu malı niteliğinde topraklardan oluşuyordu. Cenevre Protokolüne uygun olarak, mültecilerin geçici bakımı için gerekli ihtiyaçları karşılamak amacıyla Mülteci Yerleştirme Komisyonu'nun kendi kapitalini elde mevcut tutmasına izin verilmedi; o sadece onların belirli ve koruyucu işte geri alınamaz bağlamında kullanılmak içindi ve aslında mül-

tecilerin kendilerine peşin olarak ödenen kredileri geri ödemeleri koşullarını taşıyordu.

Komisyon, şehirlere göre daha çabuk başarılabacağı ve daha ekonomik bulduğu için, rehabilitasyonla ilgili uygulamaların ağırlığını kırsal kesime verdi ve dahası tarım üzerine kurulu Yunan ekonomisinin yeniden uyumunu sağlamayı hedefledi. Köye ait rehabilitasyon, tarım toprağı ve mesken vermeyi ve ilk hasata kadar ailenin donanımı için uygun miktarda paranın hazırlanmasını, çiftçilerin hayvan, tohum, gübre, alet v.s. ile desteklenmesini zorunlu kılmıştı. Bütün bunlar yıllık taksitlerle tedricen ödenmek üzere çiftçilere zimmetlendi. 1928 sonlarına kadar Mülteci Yerleştirme Komisyonu, Yunanistan'ın kırsal kesiminde iki bin civarında köye ait iskan sahaları yaratmıştı ki, bunun 3/4'ü varolan köylere ve geri kalanının tamamı yeni iskanlara ayrılmıştı. Tahminen 1500 aile bu meskenlere yerleştirildi. Çoğunluğu Makedonya'ya (87.084 aile) ve Trakya'ya (41.828 aile) .

Baştaki rezarvasyonlarına rağmen Mülteci Yerleştirme Komisyonu, 1924'ün başından beri köye ait rehabilitasyonlarda etkindi. Komisyon köye ait bölgelerin kurulmasında kullanılmak üzere toprak tahsis etti ve aynı zamanda Mülteci Koruma Fonu tarafından yapılan tamire muhtaç evlerin mülkiyeti sağlandı. Mülteci Yerleştirme Komisyonu, önceki dönemde var olan artık süresi dolmuş geçici çözümleri terketti ve mülteciler Yunan toplumuna benzetileceğine göre, esas olan nihai rehabilitasyon politikasını uyguladı. Komisyon bütün Yunanistan'da 59 köy bölgesinde 24 bin mesken inşa etti. Bununla birlikte, ne sermaye ne de mültecilerin geçimlerini güvenli kılmak için gerekli organizasyonlara sahip olmadığından, komisyonun çabaları meskenle sınırlı kaldı. Bu aynı zamanda çok ihtiyaç duyulan kamu ve altyapı hizmetleri için de gerçektir: Bunların gerekliliğı Mülteci Yerleştirme Komisyonu tarafından belirtildi ama ancak birkaç şekilde ilgisini bu sahalara yayabilmesi mümkün oldu. Köy rehabilitasyonu, esasen basit bir yerleştirme olayından öte birşey değildi. Özel konut sahibi olmanın kazandırdığı yeni rüya, bu mültecilerin Yunan toplumuna benzetilmesinde araç olarak hizmet etti ve onların Yunanistan'la tek bağı bu rüyaydı. Mültecilerin konut sahibi olma uygulamaları zamanla değişti. Kapsamlıca ifade etmek gerekirse, diyebiliriz ki, halkın refahını sağlayan Bakanlık, en azından ilk dönemde üç-

retsiz konut temin etti, Mülteci Kurtarma Fonu önemsiz bir kira istedi, Mülteci Yerleştirme Komisyonu devamlı konut sattı ya da kiraladı ve Yunanistan Ulusal Bankası evlerin inşası için parsel parsel arazileri açık artırmaya sundu. Her nedense mülteciler çoğu durumda evlerle ilgili borçlarını ödemediler. Devlet onaylanmayan binaların yapımı karşısında sessiz kalırken, diğerleri bu evleri yasadışı yollardan ele geçirdiler. Evlerin tapusu sorunu halledilmesine ve bu tür çözümsüzlüklerin yıllarca sürmesine karşın, mültecilere ait borçlar 1944 yılında devlet tarafından iptal edildi. Mülteci nüfusun yaşadığı kötü koşullar ölüm oranında önemli bir artışa neden oldu ve sağlık sorununu gündeme getirdi. Köylerde ailelerin yaşam koşulları çok kötüydü; sıtma, ülkenin bataklık yerlerinde yaşayan çiftçilerin onda birini kırarken, insanlar veremden mahvoldular. Mülteci Yerleştirme Komisyonu kendi sağlık servisini oluşturarak 1925 yılında sağlık alanına müdahale etti. Ülke çapında sağlık istasyonları kurdu ve onları devlet sağlık servisine veya Kızıl Haça kiraladı. Bazıları da kendilerini finanse eden komisyon yönetiminde kaldı.

Görev yaptığı altı yıllık süre içinde Mülteci Yerleştirme Komisyonu büyük çapta başarılı oldu ve adı daha çok mültecilerin rehabilitasyonu ile önem kazandı. Şüphesiz Mülteci Yerleştirme Komisyonu, Milletler Cemiyeti ile doğrudan bağlantılıydı ve yönetimi ile politika üretimi yabancıların elindeydi. Yine de unutulmamalı ki, makina aksamı Yunanlılar tarafından sağlanırken programların sermayesi Yunan devletince yaratıldı. Başarısı büyük çapta bağımsızlığına bağlıydı ve şu bir gerçek, kendisini partide yoğun olarak yaşanan politik sürtüşmelerden, devamlı hükümet değişiklikleri ve diktatörlük süreçleri ile özdeşleşmiş olan ülkenin çalkantılı politik yaşamından uzak tuttu. Şüphesiz Mülteciler Yerleştirme Komisyonu çoğu kez partideki sürtüşmelerin merkezidi ve çalışması eleştiri konusu oldu. Kendisi doğrudan siyasi bir bünye idi ve bir ideoloji aracıydı. Uluslar Topluluğunun temsilcisi olarak büyük güçler, mülteci sorununun sosyo-politik boyutlarının farkındaydı ve mültecileri hızla Yunan toplumu içinde eriterek rahatsızlığın ve istikrarsızlığın potansiyel merkezini kökünden yok etmeyi hedefliyordu. 1926'da Mülteci Yerleştirme Komisyonunun Başkanı G. Howland'ın gözlemlediği gibi: " Böyle bir talihsizliğin ortasında yardımı geri istemek, insani bir mesele

olduğu için aynı şekilde bir politik gereklilikti." Mamafih yerli halk ve mülteciler arasında ekonomik, politik ve sosyal yaşamın her seviyesinde derin ayrılıklar olduğu için, sosyal benzeyiş görmek pek mümkün değildi. Mültecilerin emek pazarında, toprağın tahsis edilmesinde ve esas iş faaliyetlerinin her seviyesinde var olmaları, onları yerli Yunanlılarla şiddetli bir yarışa götürdü. Ulusal hizipleşmenin iki partisi arasında varolan mücadelede mülteciler, kendilerinin tam olarak yerleşmesini sağlayan Venizelos'un tarafını tuttu. Siyasetçiler ve onlarla sıkı ilişkiler içinde olan basın Venizelos'a karşı çıktı. Bunlar yalnızca *palaoelladi*'lerin, yani "Kraliyet Yunanlıları"nın korkularını sömürmekle kalmıyor, mültecilere karşı beslenen nefreti etkin biçimde işliyorlardı. Bu nefret sosyal ırkçılık şeklini aldı ve sık sık kendini çıplak vahşet olarak ifade etti. Venizelist karşıtlarının hükümet olduğu 1933'den itibaren, devlet mültecilere karşı düşmanca bir tavır takındı. 1935 Martında Venizelos lehine yapılan darbe teşebbüsünün bastırılmasından hemen sonra, düşmanlık açık savaşa dönüştü. O sırada hükümet ordusu Kuzey Yunanistan'daki mülteci köylerine acımasızca saldırıyordu. "Mülteci" lakabı halk arasında küçültücü ve aşağılayıcı bir anlam kazandı ve Küçük Asya Rumları için alaylı isimler kullanıldı. Mültecilerin dağılık alan, köy ve bölgelerde yeniden yerleştirilmeleri ile son bulan sosyal izolasyonu, iki grup arasındaki karşıtlığı şiddetlendirdi. Bu koşullar altında mülteciler kendi ayrı kültürel ve sosyal kimliklerini korudular. Kökünden koparılmış ve kovulmanın acı deneyi, günlük yaşamlarının belirsizliği ve kaybolan cennete dönüş rüyası, mültecilerin Yunan toplumuna benzemelerinde fren görevi yaptı. 1940'larda yaşanan olayların etkisiyle, yerlilerle mülteciler arasındaki ayırıcı çizginin tamamen silinmesi için aradan birçok yıl geçmesi gerekti. Bütün bunlar mültecileri kendi durumlarını düşünmeye zorladı.

Mülteci sorunu ile bağlantılı temel meselelerden biri, şüphesiz karmaşık ve belalı takas sorunu idi. Mübadele ile ilgili heyet, mültecilerin tamamen takasını tahayyül ediyordu ve muhacirin prensip olarak göç ettiği ülkeye kabulü hakkını ona teslim ediyordu. (Geride bıraktığı mülke eşdeğer bir meblağı ve doğayı ona layık görme.) Her iki tarafta da terkedilmiş mülklerin değeri onbir üyeli karma bir komisyon tarafından takdir ediliyordu. (Dörder üye ilgili ülkelerden, üç üye Milletler Cemiyeti'nce seçilmiş)

Eğer komisyonun işi tamamlamasından sonra iki ülkeden birinin zimmetine herhangi bir şey geçerse, komisyon bu borcun ödenmesinin sorumluluğunu üzerine alıyordu.

Gerçi malların değerinin ödenip tasfiye edilmesi işinin yavaş ilerlemesi, kederli mülteci nüfusun huzursuzluğunu daha da artırıyordu. Bu koşullar altında devlet, durumun acilliğinden dolayı bazı özel komitelerin tahkik ve kıymet takdirinden sonra geride kalan mülklerin değerlerine karşı, bir miktar peşin ödeme yapmayı kararlaştırdı. Ulusal bütçeye fazla yük getirmeden tazminatların ödenmesini hızlandırmak için, Yunan hükümeti tarafından garanti edilen senetler verilmesine karar verildi ve değiştirilecek mülkler ile güvenliği sağladı. (Tabii Mülteci Yerleştirme Komitesi vasıtasıyla edinilmiş olan mülkler dışında.) Bu mülk 1925'ten bu yana Yunanistan Ulusal Bankasının idaresinde verilen senet belgelerinin tedricen yeniden satın alınması için yeniden ödenmesinden doğdu. Peşin olarak ödenen pay mülkün tahmini değerinin %5'i ile %25'i oranında değişti ve 1926'dan 1928'e kadar 'değişim kredileri' diye bilinen Yunanistan Ulusal Bankasınca verilen senet kredileri ile korundu. 1926 - 1933 yılları arasında 480.000 mülteciye 6.7 milyon drahmi peşin ödendi. Bunun %20'si peşin ve kalanı senet olarak verildi. Senetler kullanıldığında nominal değerlerinden ciddi oranda kaybetmesine karşın kısmi tazminat mülteci nüfusu rahatlattı. Mamafih bu geçici bir önlemdi, sorunun nihai çözümü değildi. Mülteci kuruluşları Lozan Konferansı'na tam tazminat talebiyle başvurdular ama belgenildiği gibi sorun büyük boyutlarda ele alındı ve parti sürüşmelerinde silah olarak kullanıldı.

Zaman geçtikçe karma komisyonun çalışmalarının tamamlanması, giderek daha da olanaksız görünüyordu. Türk tarafının alttan alta sabote etme gayretleri ve objektif güçlüklerin teşviki dikkate alındığında, Venizelos içinde bulunduğu çıkmazın doğasını kavradı ve Yunan dış politikasının önceliği olarak Yunan-Türk yakınlaşmasını hedefleyip, Ankara'da, her iki tarafın geride bıraktığı malların birbirlerine karşılık sayılması esasına dayalı dostluk antlaşmasını imzaladı. (10 Haziran 1930) Yedi yıl önce Türk tarafının Lozan Antlaşmasını imzalaması ile getirilen zorunluluklar iptal edilmiş olmasına karşın bu antlaşmaya uygun olarak gerçekte daha büyük Yunan mülkiyeti Müslüman mülkiyeti

ile eşit değerde kabul edildi. Bu bağlamda, mülk iddialarından vazgeçilmesi, mültecileri alt üst etti ve tepki fırtınaları kopardı. Venizelos'un kararına uygun olarak tazminatın %25'inin ödenmemesi, Yunanistan Ulusal Bankası'na güvenlik tedbiri olarak tutulması, oyların Yunan Komünist Partisine (K.K.E) ve Halk Partisi'ne kaymasına yol açtı ve 1932 seçimlerinde liberallerin iktidarı kaybetmesine neden oldu.

1930 yılı mülteci sorunu açısından önemli bir yıldır: Mülteci Yerleştirme Komisyonu görevini tamamladığı kabul edilerek lağvedildi ve aynı zamanda tam tazminat hayali suya düştü. Devlet konuyla ilgili çabalarını yavaşlattı ve sorunlar devam etmesine rağmen -konut sorunu gibi- özellikle şehirlerde baskı yapmayı sürdürdü. 1940'dan sonra ülkenin yaşadığı askeri maceralar, rehabilitasyon işine sekte vurdu. Sosyal Refah Bakanlığı tarafından 1951'de başlayan ve mültecileri ev sahibi olmaya zorlayacak küçük miktarda ödemelerin teşvikini sağlayan yeni bir çaba başlatıldı. 1951'den 1957'ye kadar altı yıl içinde, dokuz bin konut yapıldı ve aynı zamanda birçok harab kulübe yıkıldı. Bunu izleyen yıllarda rehabilitasyon çalışması yavaş bir hızla devam etti ve günümüze kadar bu alandaki kararsız durumu netleştirmek amacıyla çok sayıda yasa çıkarıldı. Mamafih devlet tarafından temin edilen hibeler, mübadelede teşvik edilen mülkün ödenmesinde ilgili toplam bedellerin esasa ayrılmasa bile, artık fayda gören kimse tarafından ödeniyor. Bu şekilde mülteciler devlete bir kere daha borçlandılar. Uluslararası heyetlere göre onların hak olarak gördükleri tazminat idi ve talepleri devletten gelmesine karşın, sonunda sadece geride bıraktıkları mülkler için tazminat almama anlamında değil, aynı zamanda rehabilitasyonları için Yunanistan içindeki mübadele edilecek malları da elde mevcut olmadığından şikayetçi olmak zorundaydılar. On yıllarca birçok mülteci derme çatma barakalarda yaşadı, birçoğu yaşamlarının düşü olan kendi evine sahip olamadan yaşama veda etti. Rehabilitasyon çalışmasına olduğundan daha küçük bir değer biçilmemeli; bu çalışmalar devam ettirildikleri objektif güçlükler altında ve istisnai zor çevrelerin prizması içinden incelenmeli.

Mülteci Akınının Sonuçları

O gün için Yunanistan'daki nüfusun potansiyel olarak 1/3'üne eşit olan mültecilerin yeniden yerleştirilmeleri, Yunan toplumunda yaşamın her alanını etkiledi. Mülteci akınının ilk ve en önemli sonucu, mübadelede Türklerin ayrılması ile birlikte etnik olarak homojen bir devletin kuruluşu gerçekleşti. Köy kökenli mülteci nüfusun 1/3'ünün, şehirli mülteci nüfusun 3/4'ünün Makedonya ve Trakya'da yeniden yerleştirilmesi, bu iki hassas bölgenin etnik yapısını değiştirdi ve Yunan kimliğini kuvvettendirdi. Şüphesiz bu bölgelerin etnik birleşimindeki değişim 1912-1913 savaşları sonunda, Yunan devletine katılmış bölgelerde Yunan üstünlüğünü pekiştirdi ve Batı Trakya'nın Hellenizmle bağlı kalmasını güvenceye aldı. 1929'daki konuşmasında Eleftherios Venizelos'un işaret ettiği gibi, "bugün sahip olduğumuz büyüklükte ulusal bir Yunan Devleti asla gerçekleşmemiştir" ve daha ötesinde böyle homojen bir devlet(...) Yunan Devletine homojen kimlik veren bu köklü başarı, şüphesiz yaşanan felaketin en hakiki tazminatıdır; milliyetçiliğin ve Balkanlardaki etnik azınlıklarla ilgili olan sorunların kapsamı, bunun önemini apaçık ortaya koymaktadır.

Yunanistan'da nüfusun ani artışı, şehirleşmenin yönünü kökten değiştirdi. 1927'de şehirlerdeki mültecilerin %60'ı, Atina, Pire ve Selanik'e yerleşmişti. Başkentinde daha güney alanlarında ikamet edenlerin sayısı 1920 - 1928 arasında katlanarak arttı ve Selanik civarındaki büyük şehir alanıyla toplam nüfusun %17'sine ulaştı ve Yunanistan'ın şehir nüfusunun yarısından fazlasına yaklaştı. Kavalaxania, Drama ve Alekssandropolis gibi diğer küçük şehir merkezlerinde de çarpıcı bir nüfus artışı vardı. Şehirlerdeki rehabilitasyondan sorumlu olanların izlediği politika, mülteciler arasında zengin fakir diye ayırım yapılmasına yol açtı. (Mültecilerin konut edinme şekilleri ekonomik durumlarına bağlı idi) Zengin mülteciler müzayedelerde mal sahibi olurken, fakirler mülteci mahallelerinde mümkün olan en iyi koşullarda devlet desteği ile ev sahibi oldular, şehir merkezine ait alanlarda ev inşa etmek için yardım aldılar. 1927'ye kadar mültecilerin %71'i bu gibi yerlerde iskan edildiler. Atina'da ailelerin büyük çoğunluğu (hemen hemen %37'si) satın almış oldukları konutlarda veya kendi paraları ile kiralamış oldukları konutlarda yaşamaktaydı; diğer büyük bir grup ise ola-

nakları yetersiz bölgelerde, konutlarda, kulübelerde ve üstü açık ağaçlarda yaşayan ailelerden oluşmaktaydı. Şehir merkezlerinin çoğalmasa, kadın işgücünde önemli değişikliklere yolaçtı. Mültecilerin çoğunluğunu oluşturan kadınlar, yeni bir proleter tipi yarattı. 1930'da kadınlar tekstil sanayiindeki işgücünün % 83'ünü, bütün sanayiinde % 72'sini ve hazır giyim alanında %71'ini oluşturmaktaydı.

Başkent çevresindeki bölgelere mültecilerin büyük bölümünün yeniden yerleşimi, politik görüşlerle yönlendirildi. 1922 ihtilalinden çıkan hükümetler seçmen bünyesinin birleşimini bu şekilde değiştirmeyi denediler. Bu çalışmayı asıl yürütenler çoğunlukla Venizelist karşıtlarıydı. Liberal Partiyi sonuna kadar destekleyen ve Eleftherios Venizelos'un şahsına herşeylerini adayan mülteciler, ulusal açıdan önem taşıyan tek göçmen topluluğuydu. Bu insanların bu özel yerlere yerleştirilmelerinin bir diğer nedeni de, devlet eliyle temel ihtiyaçlarının sağlanmasıydı. Bu politika, felaketi izleyen on yıl hep sürdü ve Venizelos'un siyasi taraftarlarınca yürütüldü. Hemen bütün mülteciler 1926 seçimlerinde Liberal Parti'ye oy verdiler ve özellikle 1928'de Venizelos'un zaferiyle sonuçlanan seçimlere referandum özelliği kazandırdılar. Venizelos'un muhafazakarlığa dönüşünden sonra bu destek azaldı ve Komünist Partinin etkileri mülteciler arasında artmaya başladı. Ancak mültecilerin büyük çoğunluğunun oyu değişmemişti. 1936 seçiminde başkentte hemen tamamen mülteci olan bölgelerde Venizelos'un listeleri oyların %70-80'ini, anti Venizelistler ise sadece %10 -15'ini aldı. Daha sonra iç savaş sırasında mülteciler iki kamp arasında bölündü. Başka bir deyişle şehir merkezlerinde yaşayanlar solu desteklerken, kırsal bölgedekiler sağa desteklediler.

Yunanistan ekonomisi üzerinde mülteci akınının etkisinin pekişmesi yerel ve uluslararası ekonomik bir işleve sahipti. Mültecilerin rehabilitasyonu halinde, ulusal, sosyo-politik tercihler değişecekti. Bütün iç savaş hükümetlerinin iktidarı, sosyal rahatsızlıklarla geçti ve komünist ideoloji karşısında yenilmekten kurtulmak için mültecileri kendilerine benzetmeyi amaç edindiler. Ziraatin ilerlemesini, küçük mülk sahiplerinin yaratılmasını ve ana eksen olmasını rehabilitasyon politikası izledi. Sanayi alanında özel bir politika olmamasına rağmen belli bir gelişme görüldü.

Rehabilitasyon uygulamalarının yarattığı acil ihtiyacın bas-

kısıyla, ekonomik alanda köklü çözüm yolları bulundu; büyük mülklerin istimlakı ile ilgili zamanlama ve tarımın gelişmesi için önemli kararlar alındı. Mülteciler genellikle nadasa bırakılan alanlarda çalıştıkları ve sele karşı önlem alma çalışmaları sürdürdükleri, özellikle 1928-32 yılları arasında drenaj çalışmalarına devam edildiği için, Makedonya ve Trakya'daki ekim yapılan alanlar genişletildi. Tarımda üretim arttı, yapısal değişiklikler meydana geldi. Ancak daha önce ekilen ürünler (tütün, pamuk, çekirdeksiz üzüm gibi) çok az ekildi; daha çok, o güne kadar denenmeyen ağaçlandırma konusunda önemli gelişmeler görüldü. Tarımda yeni metodlar uygulandı, modern alet ve makinalar kullanıldı. Bütün bunlara rağmen tarımda üretim yeterli değildi. Yıllar boyu tahıl üretimi ülke ihtiyacını karşılayacak düzeye gilememiştir. Mülteci akımının en önemli etkisi, tarımın büyüyüp gelişmesinde ve tutarlı bir yapı özelliği kazanmasında olmuştur. Ayrıca (özellikle büyük baş hayvanlarda) hayvan neslinin gelişmesinde, tavukçuluk, ipek böcekçiliği ve balıkçılık alanlarında da mültecilerin önemli rolleri olduğunu görüyoruz.

Küçük Asya ve Doğu Trakya Rumlarının Yunanistan'da yeniden iskan edilmeleri, ticari ve sanayi alanlarında son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Büyük sayıda tüketici kitlesinin eklenmesiyle iç pazar genişlemiş, şehirlerde yaşayan becerikli mülteciler ucuz işgücü kaynağı yaratmışlardır. Osmanlı İmparatorluğunda Helenizm'in ekonomik mucizesine katılmış, bu deneyimli, becerikli insanlar ülkeyi zenginleştirmiştir. 1926 yılında yayınlanan Milletler Cemiyeti raporuna göre, Atina Ticaret Odasına kayıtlı 7000 tüccar ve sanayicinin 1000'i mülteciydi. Pire'de bu oran daha da yüksekti. 1961 yılında, Yunan sanayicilerinin % 20'si Küçük Asya ve Doğu Trakya doğumluydu. Mülteci Yerleştirme Merkezi'nin en başından beri politikası, işsizliği çözmek amacıyla, şehirlerde sanayinin kurulmasını teşvik etmekte. Gerçi bunlar genellikle küçük birimlerdi. Devlet, Mülteci Yerleştirme Merkezi ve Yunan Ulusal Bankası bunları sosyal açıdan desteklediler. Yeni sanayi kolları geliştirildi (halıcılık, ipekçilik, plastik sanayi ve dericilik gibi), tekstil ve gıda sanayiinde önemli ilerlemeler kazanıldı. İç Savaş döneminde ithalatı yapılan tek sanayi birimi olan inşaat malzemeleri sanayisi yaygınlaştırıldı. 1922'den 1932'ye kadar geçen on yılda, hem sanayi birimlerinin

sayısı katlanarak arttı, hem de üretim hacmi ve kalitesinde büyük bir artış görüldü. (Aslında sanayi alanında köklü bir yapısal değişim yapılmadan bu sonuçlara ulaşılmıştı). Sanayi 1931'den sonra büyük bir hızla büyümeye devam etti. Bunun nedeni, uluslararası para sisteminin çöküşünden sonra, Yunan devletinin esas olarak ithal malları ikame politikasını izlemesiydi.

Mültecilerin ticaret sektörüne katkıları çok daha ciddi boyuttaydı. Daha önce Türkler, Levantenler, Yahudiler ve Ermenilerle yaşadıkları yarışın deneyimi ile Küçük Asyalı Rumlar, giderek Kuzey Yunanistan'daki Yahudilerin bu alandaki üstünlüklerini tasfiye ettiler ve Yunanistan'ın ticari faaliyetine uluslararası boyut kazandırdılar. Osmanlı İmparatorluğunun büyük merkezlerinde taşımacılık faaliyeti yürütenler, bu çalışmalarını Yunanistan'a aktardılar ve Pire ile Selanik'in ticari hayatını canlandırdılar.

Trakya ve Küçük Asya Rumları için eğitim ulusal kimlik sorununa bağlıydı. İstanbul'daki "Büyük Okul", Trabzon'daki Frantes ve İzmir'deki "Evangelical Okul" gibi ünlü kuruluşlar, bu insanların eğitim alanında ne kadar ileri düzeyde olduklarını gösterir. Ekonomik başarı ve büyük şehir merkezlerinin karmaşık yapısı, kültürel faaliyetlerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Mülteciler, Yunanistan'da liberal görüşün ve kültürel değerlerin temsilcisiydiler. Bu özellikleriyle, sanatın her dalında bir çok ünlü isme ev sahipliği yapmışlardır. Yannis Marinos 1974 yılında "Biz onlara borçluyuz" diye yazar. Marinos'a göre, "Mülteciler, Yunan ilmine, çağdaş Yunan sanat ve edebiyatına kendi ileri kültürlerinin damgasını vurmuşlardır. Yunanlı yazarlar arasında nobel ödülü kazanan tek isim, mülteci Seferis'tir." Küçük Asya ve Doğu Trakya'nın sevilen müziğinin bütün zenginliği, İzmir ve İstanbul'dan gelen orkestra ve müzik grupları tarafından Atina'ya taşınmıştır. 1934'lere kadar müzik alanında mülteciler egemen olmuştur. Daha sonra Yunan müziği, Küçük Asya ve Anavatan müzik geleneğine katılmış ve birbirlerini etkileyerek klasik Rebetiko şarkı türünü geliştirmişlerdir.

Bugün Yunanistan'da, Küçük Asya kökenli üç nesil yaşamaktadır. Mülteciler nüfusun tahminen 1/4'ünü oluşturmaktadır. Artık bölünmeler ve çatışmalar yaşanmamaktadır. Bütün bunlarla anlatmak istediğimiz, Yunan ulusal kimliğinin

oluşmasında asıl Yunanlılar kadar mültecilerin de önemli katkıları olduğunu belirtmek. İlk yılların karmaşasının ardından, Fotus Apostolopoulos'un dediği gibi, "toplumların doğasını yenileyen o gizemli heyecanlar"ı beraberlerinde getirdiklerini söylemek pek abartı sayılmaz. 1922 yılı, çağdaş ulus devleti için gerekli koşulları yaratmakla, Yunanistan'da yeni bir dönemin başlamasına damgasını vurmuştur. Spyros Merkezi, "Yeni Yunanistan 1892'de değil, 1922'de doğdu ve mülteciler onun yeni kanı oldu" iddiasıyla bu görüşü dile getirmiştir.

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi ve Mülteciler

Bütün sıkıntılara-zorluklara rağmen Küçük Asya Helenizmi yok olmadı; sadece mülteci oldu. Evlerinden sökülüp atılan insanlar, yüreklerinde kaybolan anayurtlarının sönmeyen aşk ateşini taşıyorlardı. İnsanüstü bir güçle mücadele ettiler ve yeni vatanlarında yaşama kavgasını başardılar. Georgios Tenekidis'e göre, "Felaket, bir çok topluluk için ebedi son demektir; şehirler, kasabalar ve köyler, okullar, dernekler insanlar için ebediyen kayboldular". Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (C.A.M.S.), Küçük Asya'nın kaybolan Yunan toplumlarının resmini yeniden çizmek gibi çok önemli bir görev üstlendi. Anavatanlarının anısını kalplerinde hep sıcak tutan mültecilerin tanıklıkları artık mesafe ve zaman olarak hayli uzakta.

Felaketten sekiz yıl sonra, müzik bilimci Melpo Logotheti Merlier, Küçük Asya mültecilerinin kültürel mirasını korumanın ulus ve ilim açısından ne denli büyük önem taşıdığını farkettiler ve Atina'daki Fransız Enstitüsü'nün müdürü olan eşi Octave Merlier'in desteği ile Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'ni kurdu. Kırk yıl içinde, bütün Yunanistan'daki mültecilerin yerleşim bölgelerinde inceleme yapan araştırmacılar, sözlü tarihin en büyük arşivini oluşturdular. Toplam 145.000 sayfa. Küçük Asya Çalışmaları Merkezi, mültecilere ait 2163 yerleşim alanı tesbit etti. 51051 bilgi kaynağı esas alınarak 1355 tanesinin araştırması yapıldı. Bu yerleşim alanlarının çoğu başka kaynaklarda geçmiyor, sadece Küçük Asya Çalışmaları Merkezi'nin arşivinde yer alıyor.

Mültecilerin yeniden yerleştirilmeleriyle ilgili araştırma yapmak, Merkezin asıl amaçlarından olmamakla beraber, bu sorunla

ilgili bilgiler, araştırmacılar tarafından arşivin özel bir bölümünde toplandı. Aynı şekilde, konuyla ilgili fotoğraflar da derlenip fotoğraf arşivi de zenginleştirildi. Ancak Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, tüm Yunanistan genelinde çok sayıda araştırmacıyı görevlendirmiş olmasına rağmen, mültecilerin yerleşimi ile ilgili elde edilen fotoğraflar sayı olarak çok yetersiz kalmıştır. Hazırlanan albümde, köyleri, yerleşim alanlarını, evleri, kiliseleri, okulları ve doğrudan insanları gösteren fotoğraflar yer almaktadır. Asıl ilgiyi, köklerinden koparılmış, Yunan tarihinin o döneminin canlı tanıkları olan mültecileri, o sade insanları ölümsüzleştiren fotoğraflar toplar. Sanki eski Yunan trajedilerinden kopup gelmiş gibi, objektifin önünde, elinde bir kuş ya da kitap, acemice poz veren insanlar... Kaybolan anavatanlarının paha biçilmez anılarıyla, bin bir zorluk ve çabalarla sahip oldukları evlerinin önünde aile bireyleriyle birlikte gururla dikilmişlerdi. Onların acılı yüzlerinde, Helenizmin büyüklüğü yansırmaktaydı.

Kitapta sunduğumuz fotoğrafların büyük çoğunluğu bu araştırma merkezinden alındı. Fotoğraf konusunda Ermolaos Andreadis (Kapodokya Karvali'li) sorumluydu. Albümde Melpo Merlier'nin birlikte çalıştığı halk bilimci Dimitris Loukopoulos'un da resimleri var. 1930'larda çekilenler özel bir ilgiye layık. Nea Sinasos'un yerleşimiyle ilgili, Serafeim Rizos tarafından merkeze hediye edilen fotoğraflar çok etkileyiciydi. Rizos, Sinasos'un çok değer verdiği oğluydu. 1950'lerin başlarında, Kaisaranini'yi ölümsüzleştiren bir dizi resim, Elli Papadimitroce'un çalışmasıydı. Bu resimler, uzun bir gecikmeden sonra Küçük Asya Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlandı. Çalışmanın amacı, eldeki fotoğraf malzemesini ortaya koymaktı. Ancak, fotoğraflar, mültecilerin yerleştiği bütün bölgeleri kapsamıyordu. Albümün önsözü sayılabilecek Mukaddes Kitaplar bölümü, Küçük Asya Merkezi'nin sözlü tarih arşivinden alınmıştır. Merkez tarafından uyarlanan bölümlere göre, mültecilere daha büyük coğrafi birimler ayrılmıştı. "Küçük Asya'nın son Helenizmi" adıyla 1974'de düzenlenen bir sergide. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin çalışmaları Octave Mollo tarafından "Mülteci Yunanistan" başlığı altında toplanmıştır.

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin elindeki belgeler bir kitap olarak ortaya çıktığında, herkes Melpo Merlier'nin 1948 yılında kaleme aldığı şu sözlerini kesinlikle anımsayacaktır:

"Ben çoğu kez düşlerimde, gençler kitaplarımızı okuyacak, kadınlar onları dinlerken gözyaşı dökerek, erkekler kitaplarımızda korunan eski isimleri kurdukları yeni köylere koyacak ve böylece eski yaşamla yeni yaşam Pontik halk şarkısının ruhunda birleşecek diye hayal ederim."

SÜRGÜN VE SONRASI

Ocak 1922'de "Menolis" adında bir gemiyle Korfu'ya geldik. Biz Kerasous yakınlarındaki üç köyden, yani Akkaya'dan, Tivan'dan ve Prasari'den geldik. Kerasouslular bu gemiye binmeyi başaramadılar; sadece onların eşyaları bizimle geldi ve onlar da etrafa dağılıp kayboldu.

Korfu'dan bizi Vidos adasına götürdüler. Kırk gün karantinada tuttular. Orada salgın hastalık vardı, çiçek hastalığı... Hergün onlarca insan ölüyor, cesetleri denize atılıyordu. Akşam sapaşğlam olan çocuğunuzun, ertesi gün öldüğünü görebiliyordunuz.

Karantina sona erdiğinde sağ kalanlarımız Korfu içlerine doğru yola çıktık. Orada bir ay kaldık ve sonra hepimizi Paxos'a gönderdiler. Kalmamız için bize bir ev verdiler. Orada yapacak iş bulabiliyorduk. Çiftliklere, daha çok da zeytinliklere çalışmaya gidiyorduk. Ne olursa olsun, uyumaya yerimiz, biraz yiyeceğimiz vardı. İnsanlar iyi idi; bunu her zaman söyleyeceğiz.

Ancak, kendimize ait küçük bir çiftliğin özlemini duyuyorduk, tekrar bir parça toprağa sahip olabilmenin ve kendi köyümüzü yeniden yaptık diyebilmenin özlemini... Bir çok kapıyı aşındırdıktan sonra bunu başarabildik ve bizi Arnavutluk sınırına yakın, küçük bir köy olan Epirus'a gönderdiler. Paxos'ta biz halktan çok memnunduk, ama biz deniz havasına alışamayız, o nedenle memleketimiz gibi ülke içlerinde bir yer istedik. Perdika, bir kaç Hristiyanın yaşadığı bir Türk köyü idi. Daha önce 400 Türk varmış ve sadece 100'ü mübadeleyle ayrılmış. Geri kalanlar Türk kökenli Arnavut olduklarını iddia ediyordu.

Biz orada da kök salamadık. Toprak kiraladık, Türk çiftliklerinde çalıştık ama hiçbir yer satın almadık.

Nihayet 1925'te kendimizi devlet tarafından Preveza dışında bir yere göndertmeyi başardık. Orada her birimize bir parça toprak ve ev verildi. Buraya Sinope diyorlardı. Çünkü Pontus'taki Sinoplu bazı mülteciler buraya yerleştirilmişti.

Sonunda istediğimiz toprağı aldık. Sıkı çalıştık, soğuk ve sı-

cağa karşı mücadele ettik ama biz hala umduğumuz gibi yaşayamıyorduk. Yoksulluk ve zavalılık belimizi büküyordu. Ovanın suyu yoktu ve toprak hiçbir şey vermiyordu. Ektiğimizi biçemiyorduk. Hepimiz borçlandık. Çocuklarımız ticaret öğrenmek , başka iş bulmak için buralardan ayrıldılar.Kimi Agrinio'ya gitti, kimi Atina'ya. Bir kısmı da işçi olarak Almanya'ya gitti; kömür madenlerinde çalışmak için Avustralya ve Belçika'ya göç etti. Artık Pontic köyü yok. Eski halk türküleri ne kadar yaşayacak? Onlar da gittikten sonra herşey kaybolacak. Devlet bir yerde kök salmamız için hiçbir şey yapmadı.

Araştırmacı - Eleni Gozi Savvas Fotopoulos
6 - 7 - 1961

KERASOUSLU MÜLTECİLER

Kimsenin yardımı olmadan Kerasous'dan kendimize ait gemiye bindik ve Constantinople'a gittik.

Constantinople'da tanımadığımız insanlardan oluşan iki komiteyle karşılaştık; ilk komitedekiler Türklerdi, bizi aldılar ve bir kiliseye yerleştirdiler. Daha sonra diğer komiteden Rumlar geldi ve biz onlara teslim edildik.

Onbir gün sonra Yunanistan'a gitmek üzere gemiye bindirildik.. Bizi Patra'da indirdiler. Kıştı. 22 Aralık. Sabahın erken saati. Noeldi. Ne harika insanlardı onlar! Hissiz, çok hissizdi Patra halkı. Aç, yorgun ve seyahatten bıkmış bir haldeyken, bize nasıl hoşgeldiniz dediklerini duyduk."Ülkemizden ne istiyorsunuz Türklerin oğulları? Gidin ve arkadaşınız Venizelos'u bulun." Bizi üstü açık ağıllara koydular. Bebeklerimizin beton üstünde yatmasını gördükleri halde onları örtmemiz için çuval bile vermediler.

Oradan bizi Patra civarındaki köylere dağıttılar. Kömür tozu yüklü vagonlara koydular ve köylere götürdüler. Eşyalarımızı almamız için bile beklemeler. Eşyalarına sahip çıkmayı beceremeyenler onları kaybetti. Bizi önce Lechania istasyonuna, oradan Silimona ya da diğer adıyla Mersini'ye götürdüler.

Orada sekiz ay geçirdik. İş bulduk ve hayatta kaldık. Tarlalarda bir günlük çalışmanın ücreti, bir somun ekmek, bir kaç bezelye veya hiçbir şeydi.

Daha sonra buraya bir başka komite geldi. Kim olduklarını nasıl bilebilirdik? Makedonya'ya gitmek üzere yeniden harzılanmamız söylendi.

Bizi tekrar Piraeus'a getirdiler. Orada oturan yeğenim bunu duymuş ve bizi aramaya gelmiş. Bazı girişimlerde bulundu ve bizi Atina'da alkoydu.

Köyümüzden gelenlerin hepsi bir yerle dağıtıldı. Kimileri Agrinio'ya, kimileri Drama yakınında Vronou'ya. Dört veya beş aile burada kaldık, diğer dört aile Plasternuus'ya veya Akrita'ya gitti.

Araştırmacı: Chara Lioudaki

*Nazou Kyrsakopoulous
2-7-1962*

NEO PSYCHIKO'YA NASIL YERLEŖTİK?

Felaketten sonra bir çok değişik yere gittik. Chalandri'de köylerimizden ilk ayrılanları bulduk. Onlar buraya ilk mezalimden, 14 mezaliminden sonra gelmişlerdi. Aralarında kayınbiraderim, Kesperi ve diğerleri de vardı.

Bu insanlar 1914'den beri Chalandri'de kalıyorlardı ve nereden yardım, yiyecek ve giysi alacaklarını biliyorlardı. Birgün biri onlara sordu: "Chalandri'de daha çok mülteci var mı?" Bizim orada olduğumuzu öğrenince birkaç şey getirdiler, şeker ve pirinç dağıttılar.

Orada bizden çok insan vardı ve yiyecek yetmiyordu. Bize çok az veriyorlardı. Daha sonra biz bir dernek kurmayı kararlaştırdık. Derneğe şu adı verdik. "Küçük Asya Merkezinin şubesi", Küçük Asya Merkezi Atina'daydı. Merkezden bize kalfa ve usta gönderdiler, biz de kulübeler yaptık. İlk seçimde toplandık, Kartsaros'u başkan, Kesperis'i sekreter seçtik. Karvellas danışman, ben de saymandım. Derneğimizin beratı ve resmi mühürü vardı.

Karvellas ile Atina'ya gider, toprakların istimlakı ve yerleşimin başlatılması için girişimlerde bulunurdum. Dernek bizim yol paramızı verirdi.

Başta herkes istimlak için küçük meblağlarla para koydu, ancak toprağa sahip olmamızın uzun zaman alacağını anladıklarında, paralarını geri istediler. Karvellas görevden çekildi ve istifa etti, bana da etmemi söyledi. Ona: "Ben kuyunun dibinden taşı çıkarıp, onu en yükseğe çektim ve sen bana istifa et diyorsun. Ben bu işin peşini bırakmayacağım" dedim.

Beni kendi halime bıraktılar ve hiç para vermediler. Kendi cebimden kasabaya giderdim. Sonunda başardım, haber yerel basına sızınca iki gazete satın aldım. Birini kahveye bıraktım, istimlakla ilgili emri okuduktan sonra bana yeniden masraflar için para vermeye başladılar. 90 stremates (aşağı yukarı 10 Dönüm) istimlak edildi, 50 dubleks ev yapıldı.

Listede çoğumuz vardık. Ama herkes evlere yerleşmedi. Evleri aldılar ama oturmadılar. Cadde, su, okul ve kilise olmadığı için burada yaşayabileceklerini düşünmüyorlardı. Karmaşa, vahşet ve korku vardı.

1931 yılında Chalandri'deki kulübelerden ayrıldık ve kalacağımız evlere geldik. Koşulların rezaleti karşısında, bazıları, evlerin mülkiyetinden vazgeçti ve paralarını geri aldı.

Dediğim gibi hiç suyumuz yoktu. Evleri inşa eden firmalar boruları döşemişler, istimlak edilmiş toprağa Krikos değirmeninden suyu getirmişlerdi. Ama borular ancak Katseros'un kahvehanesine kadar gelmişti, aşağı yukarı 400 metre uzağa.

Firmalarla aram iyiydi, onlardan boruları bırakmalarını rica ettim, bıraktılar. Daha sonra Bakan Frangopoculas'a gittim. Bir mühendis görevlendirdi ve bir su deposu yapıldı. Biz suyumuzu Palio Psychiko'daki İşaya'dan aldık. Önce bir metreküpu için yedi Drahmi ödedik, daha sonra beş. 1958'den bu yana suyumuzu su şebekesinden alıyoruz.

1931'de, geldiğimiz o yıl, okulların kapanmasından aşağı yukarı on gün önce, bir ev aldık ve onu okula dönüştürdük. Okul için onay almanın tam zamanıydı.

Bu ev, orduda yüzbaşı olarak görev yapan birine bakanlık tarafından verilmişti. Bir akşam içeri girmeye kalkışmış, kalabalık bir kadın grubu ona mani olmuş. Eşyalarını eve koymasını engellemişler. Olayı duyar duymaz oraya gittim. Bana emri gösterdi. "Dinle delikanlı" dedim ona. "Burası bizim okulumuz. Çocuklarımızı eğitimsiz bırakamayız."

"Benim de çocuklarım var."

"Ama sen çocuklarını Arsakeio'ya, koleje gönderebilirsin. Biz bunu yapamayız. Tamam, yabani değiliz; eşyalarınızı içeri koyacağız, siz girip uyuyabileceksiniz, ama sabah evi terkedeceksiniz."

Ertesi gün kalktı ve evi terketti.

Şimdi müfettişle ilgili olayı anlatacağım. Bu müfettiş okul yapmamızı istemiyordu. Hep engel çıkardı. Çocukların kayıt belgelerini istedi, bir çok bürokratik ayrıntı sordu. Çocuklarımızı Polio Psychiko ve Cholorgos'a göndermemizi önerdi. Kesinlikle okul yapmamıza izin vermiyordu. Ama ben işin peşini bırakmadım. O sırada Ayia Vorvara Kilisesi'nin önündeki caddede

bir çocuk öldürülmüştü. Neo Psychiko'dan Polio'ya giderken öldürülmüştü. Bu olay benim için en büyük kozdu; bu küçük çocukların günde dört kez otobüsle okula gidip gelmesini kabul edip onları tehlikeye atamazlardı. Ellialtı civarında öğrenci vardı. Müfettiş hâlâ okul açmamızı reddediyordu, ben de ısrarla şöyle söyledim: "Çocuklarımızı okula göndermeyeceğiz. Onları göndermemek öldürmekten daha iyidir. Chologos'a gittikleri takdirde, Mesogio Bulvarını; Palio Psychiko'ya giderlerse Kifisins Bulvarını geçmek zorunda kalacaklar. Bakanlığa gidip, bunları anlatacağım." (O günlerde aklım jilet gibi keskindi ve bacaklarımda hâlâ kuvvet vardı. Bugünlerde ise bacaklarım iyi değil, dilsiz ve körüm. Ama o zaman, organlarım hâlâ çalışırken, herşeyi hallettim.) Ve onlar karşı çıkmaya devam ederken, ben okul için onayı aldım.

İlk öğretmenimiz, Milli Eğitim Bakanlığında çalışan bir doktorun oğlu olan Christopoulos'du. Okul için onayın alınmasında da bize çok yardım etmişti. 1932'den Alman işgaline kadar okul tek öğretmenle kesintisiz açık kaldı. Şimdi galiba dört ya da beş öğretmen var. Tam bilemiyorum.

15 Şubat 1943'de hâlâ Chalandri'ye kayıtlı olduğumuz için oy vermeye oraya gittik. 1947'de Chalandri Belediye Başkanı Karelis, bizi ayrı bir belediyeye bağladı. Kostantinos Parudellis'i de Belediye Başkanı olarak atadı, seçimler daha sonra yapıldı. Kasabanın başkanı Spyros Skinas da gelmişti. Parudellis yine Belediye Başkanı seçildi. Baikopoulos'un başkan seçildiği 1954 seçimlerine kadar bu görevde kaldı. Şimdi yine o başkan. O bir polis şefiydi ve polisler hep onu destekledi. Sevsek de sevmesek de o seçildi.

Araştırmacı: Charos Liodaki

Nikolas Mantalos
22-4-1960

BEN BİR AKDENİZLİYİM!

Herşey "Filvari Usta" isminde bir Rum hakkında yazdığım romanla başladı. Yaptığı eserlerinden dolayı kendisine hayran olduğum bu ustayla adeta bütünleşmeye başlamıştım. Bu bütünleşme yoğunlaşmayla ilgili olsa gerek, her gece sadece mum ışığında yazıyordum ve yazdıklarım gerçeküstü bir roman haline geliyordu. Romanın sonunda, Yunanistan'a gidip gelmiş olduğumu ve yeniden Muğlalı Rumlar ve onların yeni kuşaklarıyla iletişim kurduğumu yazıyordum. Ancak böyle bir şey olmamıştı. Yani Yunanistan'a filan gitmişliğim yoktu. Bu durum beni gün geçtikçe daha fazla rahatsız ediyordu. Bir süre sonra kendimi Yunanistan'a gitmek zorunda hissettim. Ama tek bir tanıdığım yoktu. Saynur Gelendost vasıtasıyla Zaharyadis isminde bir Rumla iletişim kurdum ve seyahat gerçekleşti.

Araştırmalara başlayınca geçmişten kopup gelen bir haykırıyla karşılaştım belgelerde... Belgelerin Filvari Usta'nın kızına ait olması, inanılmaz bir şeydi.

Neyse, artık rahatım. Beni Yunanistan'a çağıran sesin isteğini yerine getirecektim artık...

Daha önce yazmış olduğum "Kentimin Öyküsü" adlı kitap da Muğlalı Rumlarla ilgiliydi. Ancak o kitaptaki bilgiler o günleri yaşamış olan Muğlalı Türklerden alınmıştı. Kitap satışa çıkınca tutucu kesimden tepki gördüm, ama bu arada epeyce tebrik de aldım. Tepkilerin bir kısmı: "Sen Türkleri küçümsemiş, Rumları yüceltmişsin", bir kısmı da "senin kanında bir karışıklık mı var?" şeklindeydi. Okuduğunuz bu kitap için de ne gibi eleştiriler gelecek, Allah bilir...

Soruşturma açılabilir, yargılanabilirim. Belki daha da fazlası... Kim bilir?

Ama bu tür tepkilerin bizleri bir yere götürmeyeceğinden eminim. Bizler, yani 2000 yılının eşiğindeki "Anadolu Halkı", bir an önce uyanmalıyız. Geçmiş yücelterek elde edebileceğimiz pek bir şey yok.

Her şeyden önce, eğitimimizi geliştirmemiz ve dünyayla bü-

tünleşmemiz gerekir. Dini inançlarımız, ırkımız gibi kavramlar gelişmemizi ve yarının dünyasında varolmamızı engellememeli...

Dünyayla, özellikle de çevremizle, barışık olmamız gerekiyor. Hele hele Avrupa'ya açılan kapılarla daha dost olmalıyız. Yunanistan da bunlardan biri. Zaten geçmişte birlikte yaşamış bu iki halk, kültürlerini kaynaştırmış, ortak Akdeniz kültürünü yaratmışlardır. Atalarımız nereden gelmişse gelmiş, bizler bu topraklarda yani Akdeniz'de doğduk ve Akdeniz'de yaşıyoruz!.. "Akdenizliyiz!"

Yunanistan'daki kütüphanelerden aldığım bilgiler kimseyi rahatsız etmemeli. Bizler nasıl yeni kuşakları onlara karşı nefretle yetiştiriyorsak, onlar da aynı şeyi yapıyorlar. Onların kendi çocuklarına aktardıkları bilgileri bizim çocuklarımız da öğrenmeli ki, objektif olmayı becerebilelim ve halklar arasında yaratılan "kinlerin anlamsızlığı"nı gösterebilelim. Çünkü artık kimsenin bir daha topraklarını terketmeye tahammülü yok.

İnsanları topraklarından koparıp, yaban ellere atmak iyi bir şey olmasa gerek. İlle de kökümüzü bir yerlerde arayıp durursak, bakarsınız bir gün bizi de oralara sürerler... "Siz buraları benimseyemediniz, Asya'ya mı gitmek istiyorsunuz?" diyebilir birileri bir gün... Kimbilir?

O nedenle gelin bir an önce toparlanalım ve gelecek kuşaklar için üzerinde yaşadığımız toprakları benimseyelim, yani Akdenizli olalım! Sonra Avrupalı, en sonunda da dünyalı olalım! Dünyalı!..

Son olarak ekleyeceğim bir şey daha var: Dedelerimin dedelerine kadar ulaşabildim. Ama "Rumlukla" ilgili herhangi bir ipucu göremedim. Peki sizler! Yani "kan" araştıranlar! Dünya tarihinde, bu kadar geçmiş ve mozayigi zengin olan Anadolu'da kaç kuşak öncenizi bilebilirsiniz? Artık bırakalım bunları. Ben bu topraklarda doğmuş olmaktan dolayı kendisini çok şanslı hisseden ve bunun gururuyla yaşayan bir Akdenizliyim!

MARENOSTRUM

...Küçük Kosta, Muğla'daki evine ve küçük kedisine kavuşmuştu artık, Tanrı onu, doğduğu topraklara bir uçuşta geri göndermişti. Saburhane'de, sokaklarda özgürce dolaşıyordu artık. Onu görmek isteyenlerin küçük bir kedi yavrusunun gözlerine bakmaları kafiydi. O tanıyacaktı kendisini arayanları. İşte o küçük Kosta için de ...

...Son gün gelip çatmıştı. Kimileri yataklarını bile toplamamıştı. Kimisi çamaşırlarını ipte bırakmıştı. Bazıları da yemeklerini ocaktan indirmemişti. Sanki akşama döneceklermiş gibi gittiler...

...ama kalpleri hep Muğla'da kaldı. Bugün hiçbiri yaşamıyor artık. Fakat ruhları, Muğla'nın Saburhane sokaklarında dolaşıyor. Eğer bir gün yolunuz oralara düşerse, onların ağlamalarını duyarsınız.

ISBN 975-344-064-7

9 789753 440844